ЛИСТИ

ДО М. КОВАЛИНСЬКОГО

1

[Харків, місцевий] 26 (27?) травня 1762 р. / 411 /

Salve, adolescens omnium dulcissime,

Pretiosissime mi Michaël!

Simul atque digressi sumus e concione, subito subiit animum raeum mira miseratio tui, mirumque desiderium, et egomet me ’επέπληξα, quod te non invitavi in musaeum meum, reliquorum socius ut esses, cum praesertim non sine dolore animi te esse apparet in praesentia tum ob alia, tum ob optimum avunculum tuum; quod ego eximiam tuam in propinquos interpretor pietatem. Sed ego non miror, te juvenculum saepe timore, semper pudore impediri, ne ad me ventites. Ego veteranus, quod saepe trepidem, egomet mihi valde displiceo, ignavum et mollem vocitans et objurgans. Crede mihi, mi anime, et hodie me timore puerili esse victum, quo minus auderem te invitare. O utinam pectus introspiceres! Sed quando ego tibi persuadebo me tua causa omnia contemnere, omnia vincere, ferreque paratum, quod aliquando succumbo, pensabimus ignaviam τῆ ’ανβρία. Sed accipe, o carissime, verba die s. spiritus ex eodem: Πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ‘ομοθυμαδόν τῆ προσευχῆ καί τῆ δεήσει (Actorum, caput 2, 14).

Vale, mi anime!

Tuus Gregor[ius] S[abbin]

Здрастуй, найприємніший з усіх юначе,

мій дорогоцінний Михайле!

Як тільки ми розійшлися після зібрання, мою душу раптом охопив жаль за тобою і сильне бажання тебе бачити, і я став жалкувати, що не запросив тебе в мій музей, щоб ти був у товаристві інших, особливо тому, що ти, очевидно, був трохи засмучений як з інших причин, так і через прекрасного твого дядечка, що я пояснюю почуттям виняткової поваги, з якою ти ставишся до своїх родичів. Але я не здивуюсь, що ти, юначе, утримуєшся від відвідування мене іноді через страх, а завжди через соромливість. Що я, старий, іноді побоююсь, — за це я себе зовсім не хвалю, називаючи і лаючи себе лінивим і слабим. Повір мені, душе моє, що і сьогодні я піддався дитячому страху, не насмілившись запросити тебе. О, якщо б ти міг заглянути в моє серце! Але коли мені вдасться переконати тебе, що я готовий знехтувати всім, все перемогти і знести, тоді те, що іноді я виявляю слабість, постараюсь зрівноважити мужністю. Але ось тобі, мій дорогий, 219слова про день св. духа, які йому ж належать: "Всі одностайно перебуваємо в благочесті і молитві" (Діян[ня], гл. 2, 14).

Бувай здоров, моя душе!

Твій Григорій С[авич].

2

[Харків, місцевий] 9 липня 1762 р. / 11 /

Desideratiss[ime] amice Michaël.

Discedis iam a nobis. Abi, igitur, quo te tua pietas et utilitas vocat: abi auspice Christo, eodem duce redibis. Faxit Iesus, ut carissimos parentes tuos utraque parte valentes feliciterque agentes domi invenias, nihil turbae, omnia in tranquillo!

Custodiat gressus tuos cum optimo tuo fraterculo sublimis custos ille Israelis, ne quid inter eundum mali accidat in via. Domi autem sic recreaberis, ut tamen nimium otium fugias. Nam ’ενί πᾶσι μέτρον ’άριστον — In omnibus modus optimus.

Ex nimio nascitur satietas, ex satietate taedium, e taedio aegritudo animi, et quisquis ista parte laborat, sanus dicendus non est. Nullum autem tempus ineptum est ad bonarum literarum studium, et qui modice, sed perpetuo discit praesenti et venturae vitae pro futura, huic discendi non est labor, sed voluptas. Qui cogitat de doctrina, amat doctrinam, et qui amat, nunquam non discit, etiamsi in specie videatur otiosus. Qui vere amat rem aliquam, is praesentia rei amandae modice videtur delectari; at cum absens factus est, tum deraum acerrimum morsum amoris sentit. / 12 / Quorsum haec? Quia nisi toto pectore amaveris bonas literas, frustra fit omnis labor: alioquin amor in medio etiam otio inquirit meditaturque, et cum maxime abstrahitur, tum propensissime ad discendum fertur. Satis scio te amare studia, neque dico, ut tibi calcar addatur sponte plus quam satis currenti in studio literario, praesertim hoc feriarum tempore, sed ut cognoscas, quid sentiam, et sic sum homo, ut nulla mihi satietas sit garriendi cum amicis. Existima autem hominibus pietatis amantibus iucundissimos esse adolescentulos et pueros candidos felicique ingenio natos, quales Isocrates παῖδας θεῶν, id est liberos deorum apellare solebat. Unde grates habeo optimo avunculo tuo πρωτοιερετ reverendissimo patri Petro, qui mihi occasio exstiterit sanciendae tecum amicitiae, quam mihi gratulor. Ne guid igitur nos in absentia desideres, visum est aliquot pias graeculas sententias seu μνημόσυνον, id est monumentum aliquod, adscribere. Quoties libebit mecum loqui, inspicies haec dicta, et sic mecum videberis confabulari, cogitans, qualibus de rebus amicus tuus sermones caedere gaudet. Prima itaque sententia haec esto: 220

1. Κάλλιστον ’εφόδιον A ’εν τῶ γήρατι B ‘η σοφία id est: optimum viaticum in senectute σοφία sive παιδεία id est doctrina, nam senem hominem omnia deserunt / 21 / praeter doctrinam.

2. Σεμνός ’ερως ’αρετῆς C. Magnificus amor virtutis. Non possunt enim non veneratione prosequi eum, quem conspiciunt virtutis esse domicilium, ubi enim virtutis amor, ibi majestas sit oportet.

3. Φίλους ’έχων νομίξε θησαυρούς ’έχειν. — Amicos habens, puta thesauros habere (te). Nihil, inquit Seneca, aeque oblectaverit, quam fidelis amicitia.

4. Χαλεπά τά καλά — difficilia pulchra.

5. ’Ολίγη πρός κακότητα ‘οδός A 1. — Brevis ad nequitiam via. Sed accipe unam ex sacris literis; Paulus ad suum Timotheum epist. 1 cap. ultimo: ’Έστι δέ πορισμός A 2 μέγας ‘η ευσέβεια μετά αυταρκείας. — Est autem quaestus magnus pietas cum continentia. Pietatis est venerari deum et amare proximum; αυταρκεία dicitur latine aequitas animi, quae sortem suam boni consulit. Haec tibi erunt monumentum nostri; tu boni consule.

Vale, mi desideratissime, mi Michaël, cum optimo tuo fraterculo Gregorisco, provehat vos Christus in dies ad meliora virtutis incrementa!

Novus amicus tuus Greg[orius] Sk[ovoroda]

Iuli[i] 9, 1762 1.

A ’Εφόδιον ab ‘οδός via. Прим. автора.

B Τό γήρας, γήρατος — senectus. Прим. автора.

C Σεμνιός — gravis, ponderosus; ’έρως, ’έρωτος — desiderium amor. Прим. автора.

A 1 ’Ολίγος — brevis, parvus; κακότης, κακότητος — nequitia, malitia. Прим. автора.

А 2 Порισμός — vectigal. Прим. автора.

Найжаданіший друже Михайле!

Ти вже залишаєш нас. Що ж, рушай туди, куди кличе тебе благочестя і користь, іди з Христом, з ним і повертайся. Хай пошле Ісус, щоб ти знайшов своїх найдорожчих батьків вдома здоровими і щасливими; бодай не знали вони жодних тривог і хай пробує все в мирі!

Хай охороняє стопи твої і твого милого братика той високий страж Ізраїля, щоб в дорозі не сталося якого-небудь нещастя! Вдома ти відпочивай, але уникай і надмірного неробства, бо ’επί πᾶσι μέτρον ’άριστον — "У всьому найкраще дотримуватися міри".

Надмірність породжує пересиченість, пересиченість — нудьгу, нудьга ж — душевний смуток, а хто хворіє на це, того не можна назвати здоровим. Немає години, не придатної для занять корисними науками, і хто помірно, але постійно ви-221вчає предмети, корисні як у цьому, так і в майбутньому житті, тому навчання — не труд, а втіха. Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає учитись, хоча б зовні він і здавався бездіяльним. Хто по-справжньому що-небудь любить, той, доки улюблений предмет з ним, не відчуває, здається, від цього особливого задоволення, але як тільки цього предмета не стане, він вже переживає найжорстокіші любовні муки. Чому це? Тому що, коли не любити всією душею корисних наук, то всякий труд буде марним. Зрештою, любов, навіть при бездіяльності, досліджує і розмірковує, і чим більше відходить від занять, тим сильніше прагне до них. Мені добре відомо, як любиш ти наукові заняття, і я зовсім не хочу сказати, що тебе потрібно заохочувати, оскільки ти більш ніж достатньо виявляєш завзяття на ниві науки. Особливо таке спонукання недоречне зараз, під час канікул. Я пишу про це тільки для того, щоб ти знав, що я відчуваю, а я така людина, яка ніколи не може насититися розмовою з друзями. Зваж і на те, що людям, які люблять благочестя, особливо приємні чисті душею юнаки і отроки, від природи нагороджені щасливими здібностями. Ісократ їх звичайно називає παῖδας θεῶν, тобто дітьми

божими. Тому я шлю подяку твоєму чудовому дядечкові, протоієрею, вельмишановному отцю Петрові за те, що він допоміг мені зав’язати з тобою дружбу, яку я вважаю для себе щастям. А щоб у розлуці зі мною ти не тужив, я вирішив написати для тебе кілька благочестивих грецьких сентенцій μνημόσυνον, тобто пам’ятку. Як тільки з’явиться в тебе бажання поговорити зі мною, поглянь на ці вислови, і тобі здасться, ніби ти розмовляєш зі мною; згадуй при цьому які розмови любить вести твій друг.

Отже, перша сентенція хай буде така:

1. Κάλλιστον ’εφόδιον A ’εν τῶ γήρατι B ‘η σοφία. — "Найкращий путівник в старості — це мудрість", або παιδεία, тобто наука, бо людину в старості залишає все, крім науки.

2. Σεμνός ’ερως ’αρετῆς C, — "Прекрасна і велична любов до чесноти". Бо не можна не поважати того, в кому вбачаєш оселю чесноти; адже де любов до чесноти, там повинна бути гідність.

3. Φίλους ’έχων νομίξε θησαυρούς ’έχειν. — "Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом". Ніщо, каже, Сенека, так не радує, як вірна дружба.

4. Χαλεπά τά καλά. — "Прекрасне важке".

A ’Εφόδιον від ‘οδός — дорога. Прим. автора.

B Τό γήρας, γήρατος — старість. Прим. автора.

C Σεμνιός — поважний, важливий; ’έρως, ’έρωτος — бажання, любов, Прим. автора. 222

5. ’Ολίγη πρός κακότητα ‘οδός A. — "Короткий шлях до зла". Але прийми один вислів із святого письма. Павло в посланні до свого

Тимофія (гл. I, кінець) пише: ’Έστι δέ πορισμός Β μέγας ‘η ευσέβεια μετά αυταρκείας. — "Великим надбанням є благочестя разом з помірністю. Благочестю властиво шанувати бога і любити ближнього". Αυταρκεία латинською мовою називається спокоєм душевним, при якому людина задоволена своєю долею. Оце тобі на пам’ятку від мейе: будь задоволений тим, що маєш.

Бувай здоров, мій найжаданіший, мій Михайле з твоїм прекрасним братиком Грицем. Хай допомагає Христос вашим кращим успіхам в чесності.

Твій новий друг Григ[орій] Ск[оворода].

Липня 9, 1762.

3

[Харків, місцевий; кін. серпня — поч. вересня 1762 р.] / 501 /

Mi Michaël,

gaude in domino!

Si tibi publice discere graecam linguam non licuit non tam ob nimium laborem, quam per quorundam improbum conatum, non ideo tibi clipeus, ut ajunt, est abjiciendus. Paulatim privatim disces et omnino, si me amas, disces. Clarissimum argumentum mihi tui in me amoris futurum existima, si amaveris graecas Musas; et si tibi gratus est noster tui amor, tantisper eum duraturum scias, dum virtutem καί ‘ελληνικά γράμματα veneraris et expetis. Imitare igitur palmam, quae quo gravius petrae avulsae saxo premitur, eo procerius pulchriusque sursum erigitur. Haec est illa arbor, quae victoribus martyribus in manus datur, ut videre licet in picturis. Furtivis horis quotidie, paululum quidern certe, sed, inquam, quotidie aiiquid, velut in stomachum, vocabulum aut sententiolam in animum injice, ac ceu igni alimentum

paulatim appone, ut alatur et crescat animus, non obruatur. Quo lentius disces, eo fructuosius. Lenta perpetuitas spe majorem acervum accumulat. Opera manuductoris, si forte opus erit, praesto est. Habes multos ex condiscipulis, qui admoneant, siquid dubites. Quodsi mea etiam opera uti volueris, nihil mihi gratius erit. Ad hoc nisi me avunculi tui rss. p. Petri meritum et benevolentia obligasset, ipsa nostra amicitia satis incitamento erat futura.

Amicus tuus Greg[orius] Skoworoda. / 502 /

А ’Ολίγος — короткий, малий; κακότης, κακότητος — безчестя, зло. Прим. автора.

В Πορισμός — [доход, прибуток]. Прим. автора. 223

Si quid pecunia opus erit mutua, ut solet accidere, noli quaerere alios tibi creditores praeterquam me, nisi forte putas hic quemquam alium humaniorem erga te esse, quam me tibi. Scio te nimii esse pudoris, et malo in hanc partem pecces, quam in diversam, interdum tamen deponendus est pudor in honestis quidem rebus solis, ubi praesertim urget necessitas. Et stultitia est id pati, quod fugere possimus. An metuis, ne te pauperem existimem et in paupercula domo natum, si venias rogaturus mutuum? Ah non is sum, sed qui jam pridem cecini laudes paupertati. Aliis inservio cur non tibi et tuis? Si ipse pudefis, mitte Alexiolum nostrum, facile rem conficies. Caeterum si quis forte grammatophorus continget в Олшанку, significabis mihi per eundem Alexiscum. Sum omnino 1...

Мій Михайле,

радій в господі!

Якщо тобі не дозволено офіційно вивчати грецьку мову не стільки через те, щоб не переобтяжувати тебе, скільки внаслідок нерозумного втручання деяких осіб, то тобі зовсім не слід ще, як кажуть, складати

зброю. Потроху ти приватним способом можеш вивчати її, і, взагалі, якщо мене любиш, вивчишся їй. Май на увазі, що найкращим доказом твоєї любові до мене буде твоя любов до грецьких муз і якщо тобі дорога наша любов, то знай, що вона буде тривати до тих пір, поки ти будеш шанувати доброчесність і еллінську літературу. Отже, наслідуй пальму: чим сильніше її стискає скеля, тим швидше і прекрасніше здіймається вона догори. Це — те древо, яке дається в руки мученикам-переможцям, як це можна бачити на іконах. Знаходь годину і щоденно потроху, але обов’язково і саме щоденно, підкидай в душу, як у шлунок, слово або вислів і немов до вогню підкидай потроху поживи, щоб душа живилась і росла, а не пригнічувалась. Чим повільніше будеш вивчати, тим плодотворніше навчання. Повільна постійність нагромаджує кількість більшу від сподіваної. Допомога керівника, якщо в ній буде потреба, забезпечена. Серед товаришів у тебе є такі, які підкажуть тобі, якщо в чому-небудь не впевнений. Якщо ж ти захочеш користуватися моєю допомогою, то для мене не буде нічого приємнішого. Якщо б до цього мене не зобов’язували послуги і добродійства твого дядечка, преподобного отця Петра, то сама наша дружба була б для того достатнім приводом.

Твій друг Григ[орій] Сковорода.

Якщо тобі треба буде позичити деяку суму грошей, як це трапляється, не шукай собі інших кредиторів, окрім мене, якщо ти не думаєш, що в цій справі хто-небудь інший буде 224 щодо тебе делікатнішим, ніж я. Я знаю, що ти надзвичайно соромливий, і вважаю за краще, щоб ти грішив у цей бік, а не в протилежний, однак іноді слід відкинути соромливість, звичайно, тільки в чесних справах, особливо тепер, коли цього вимагає необхідність. І безглуздям було б терпіти те, чого можна уникнути. Невже ти боїшся, що я вважатиму тебе злидарем або таким, що походить з бідної родини, якщо ти прийдеш за позичкою? О, я не такий, я вже раніше восхваляв бідність.

Я роблю послуги іншим, чому ж не робити їх тобі і твоїм. Якщо ж ти сам соромишся, то пошли нашого Олексу; ти швидко влаштуєш справу.

Втім, якщо випадково буде листоноша (в Олшанку), сповісти мене через цього ж Олексу. Я зовсім...

4

[Харків, місцевий; поч. вересня 1762 р.] / 391 /

Salve, mea unica voluptas,

Michaël mellitissime!

Quoniam tam angelice amas Davidicos psalmos, dici nequit, quantae mihi est hoc voluptati. Accendis tali tuo tantoque ingenio quotidie novos in me tui igniculos, quos quoniam ex virtute sunt nati, immortales fore confido. Nihil nunc dicam de stylo tuae schedulae. Crede mihi, Erasmum nostrum visus sum audire, adeo latino spirat spiritu. Vale, mi anime! Versus utcunque licet sunt pulcherrimi, aliquantulo adjutos tamen propediem remittam, saltem ut modulationi vocis sint aptiores. Tu perge talis esse, qualis es.

Tuus Gregorius.

Ipse docebo cum organo pueros, interim jubebis Maximiscum nostrum utcunque musicas notas praemollire. Quando me ad te vis venire, scribes 1.

Здрастуй, моя єдина радосте,

Михайле найдорожчий!

Не можу тобі сказати, як мені приємно те, що ти такою ангельською любов’ю любиш псалми Давидові. Такими великими властивостями твоєї душі ти щоденно запалюєш у мені стільки вогників любові до тебе, які, будучи народженими з чесноти, будуть, я сподіваюсь, вічними. Нічого

тепер не скажу про стиль твого листа. Повір — мені здавалось, що я чую нашого Еразма, настільки твій лист пройнятий латинським духом.

Бувай здоров, моя душе! Вірші, наскільки це можливо, прекрасні. Невдовзі я їх тобі поверну в дещо виправленому 225 вигляді, щоб зробити їх більш придатними для декламування. Ти і надалі будь таким, який ти тепер.

Твій Григорій.

Сам я проводитиму з хлопцями навчання в супроводі органа, тим часом подбай про те, щоб трохи підготувати до співів по нотах нашого Максимка. Напиши, коли я повинен до тебе прийти.

5

[Харків, місцевий; серед, вересня 1762 р.] / 171 /

Salve, carissimum nobis ζῶον.

Michaël mellitissime!

Cum mature e ludo descendissem, cumque quod agerem quaerere coepissem, ecce tibi repente in oculos nostros proles illa, quam nostri, opinor, vocatur nescis qui? vocatur Michaël. Tu, inquam, subito animo meo obversari coepisti. Nunquam enim cum meis musis congredior, quin te animo videam, videarque tecum musarum amoenitates lustrare καί τόν ‘Ελικῶνα peragrare, teque iisdem rebus ac iisdem Camaenarum voluptatibus deliciari putem. Et certe quidem ad perfectam illam veramque amicitiam, quae sola maxime edulcat vitae molestias, imo vivificat, non solum pulchra virtus, geniorumque similitudo, sed etiam studiorum requiritur. Non enim perfecte conveniet inter diversorum studiorum homines. Et permulti hoc ipso nomine esse mihi justi amici nequeunt, quod literas non didicerunt: aut didicerunt quidem, verum a meo ingenio alienas. / 172 / Etiamsi caetera omnia sunt similia. Fateor apud

te affectum meum. Equidem te amarem, etiarasi prorsus esses ’αναλφάβητος, propter candorem scilicet ingenii tui honestarumque rerum appetentiam, ut alia taceam, etiamsi plane rudis rusticus esses. At vero nunc cum video te ad graecanicas literas (quas quomodo amem, quid ego tibi dicam?) mecum incitari adque humaniorem illam literaturam, quae omissis gerris Siculis, ut dicitur, pulchra simul et utilia spirat, tantus in animo meo amor tui invalescit, ut de die in diem major crescat, nec quidquam mihi in vita dulcius, quam tecum tuique similibus garrire. Sed avocor.

Vale, Michaël!

Compone mihi tres quatuorve versiculos ac ad me transmitte. Quos rogas? Quos libet, nam tua omnia placent. Bene facis et pie, mi anime, quod custodem praefecisti Maximiscum aegroto fraterculo. Ceterum ne temere audias quoslibet medicinam indicantes. Nullorum enim artificum major copia apud vulgum, quam medicorum, et tamen nihil minus vulgus novit, quam morbos curare. Praeter vulgaria simplicia medicamenta 226 respue omnia. Venae sectionem aut castapotia (проноснія) fugato tanquam anguem. Et si volueris invises nos confabulaturos hac supra re hodie 1.

Tui amantissimus Greg[orius] Sabbin.

Здрастуй, найдорожча мені істото,

наймиліший Михайле!

Коли я в звичайний час виходив зі школи і став думати про те, що мені треба робити, раптом перед моїми очима з’явилась людина, яку, я думаю, ти знаєш. Як її звуть? Звуть її Михайлом. Ти, кажу, став несподівано з’являтись в моїй душі. Коли я зустрічаюсь із своїми музами, то завжди бачу тебе в своїх думках, і мені здається, що ми разом втішаємося принадами муз і разом ходимо по Гелікону. Я впевнений, що ти втішаєшся тими ж самими речами, тими ж самими принадами Камен (муз). І дійсно, для повної і істинної дружби, яка єдина найбільше

зм’якшує прикрощі життя і навіть оживляє людей, потрібна не лише прекрасна доброчесність і подібність не самих тільки душ, але й занять. І саме з цієї причини справжніми моїми друзями багато хто не може бути, бо вони не вивчали наук або ж якщо і вивчали, то такі науки, які чужі моїм розумовим нахилам, хоч у всьому іншому вони і подібні до мене. Признаюся тобі в моїй до тебе прихильності: я тебе любив би, навіть якщо б ти зовсім був неписьменним, любив би саме за ясність твоєї душі і за твоє прагнення до всього чесного, — не говорячи уже про все інше, любив би тебе, хоча б ти був зовсім неосвіченим і простим. Тепер же, коли я бачу, що ти разом зі мною захоплюєшся літературою греків (в якій мірі я їх ціную, мені нема потреби говорити тобі) і тією гуманітарною літературою, яка, якщо залишити в стороні сіцілійські жарти, як кажуть, надихає на все прекрасне і корисне, — то в моїй душі утверджується така любов до тебе, яка зростає з кожним днем, і для мене немає в житті нічого приємнішого, ніж балакати з тобою і тобі подібними. Але мене кличуть.

Бувай здоров, Михайле!

Склади для мене три або чотири віршики і перешли їх мені. Які? — спитаєш ти. Які хочеш, бо все твоє мені подобається. Ти добре і благочестиво зробив, моя душе, що Максимка поставив сторожем до хворого братика. Однак не слухай необачно випадкових людей, що рекомендують ті або інші ліки. В жодній галузі в народі нема такої великої кількості знавців, як у медицині, і нема нічого такого, про що б народ так мало знав, як про лікування хвороб. За винятком загальновживаних простих ліків, відкидай всі. Кровопускання 227 й проносного [проноснія] уникай, як отруйної змії. І якщо хочеш, зайди до мене, і ми з тобою про це сьогодні поговоримо.

Вельми люблячий тебе Григ[орій] Савич.

6

[Харків, місцевий; серед. — друга половина вересня 1762 р.] / 931 /

Salve, vigor studiorum meorum Michaël mellitissime!

Remitto tibi tuos versus sacros, leviter immutatos non ad sententiam, sed ad vocem. Mihi quidem tua omnia sic placent, ut non mirum, sit, si hos versiculos aliquoties osculatus sum.

[Здрастуй, сило занять моїх, Михайле найсолодший!

Посилаю тобі назад твої священні вірші, злегка виправлені — не щодо змісту, а щодо розміру. Мені все твоє так подобається, тож не дивно, що ці вірші я кілька разів поцілував].

Спаси мя, господи! Яко

Преподобній оскудѣ.

Говорит ложная всякой

И нѣт истины нигдѣ.

Злость во всѣх живет сердцах,

Само тож и во устах 1.

Потреби ты устнѣ лстивы,

И язык велерѣчивый.

Кой так в себѣ размишляет:

Язик возвеличим свой.

От нас он; так рассуждает:

Кто господь нам и бог кой?

Но для бѣдствій нищих всѣх

И воздыханіа тѣх

Встану з сна, рече спаситель,

Буду ваш скор защититель.

Господне слово правдиво

Чистое как свѣтлой глаз

Или как сребро нелживо,

Очищенное седм раз.

Ты нас, боже, сохрани,

Во безконечніи дны

От такого рода лживых

И человѣк нечестивых. / 932 /

Vale, παρθενία τοῦ Χριστοῦ διαδοχή, et sponsi tui s. hymnis 2 super omnia oblectare!

Tuus Gregorius 2. 228

[Прощай, непорочний послідовнику Христа, і більше всього втішайся священними гімнами на честь жениха свого!

Твій Григорій].

7

[Харків, місцевий; друга половина вересня — поч. жовтня 1762 р.] / 161 /

’Εράσμιε Μιχαήλ!

Quemadmodum mercatores summo studio cavere solent, ne sub specie bonarum malas damnosasque emant merces, ita nobis videndum accuratissime est, ne, dum amicos, optimam supellectilem, quaerimus, imo thesaurum inaestimabilem comparamus, per incuriam in adulterinum et falsum incidamus, qui dicitur adulator, et secundum paroemiam ’αντί γνησίου χρυσοῦ ‘υπόχαλκον, id est subaeratum, sive pro thesauro carbones inveniamus. Primum igitur discrimen adulatoris est mutabiltas et inconstantia, ut non possit diu eadem sequi eidemque instituto adhaerere, sed veluti simia aliis tantisper conformatur, donec quod captat, ceperit. Sed praestant ipsius Plutarchi verba: "Principio intuendum est in similitudinem instituti atque continuationem, perpetuo ne iisdem gaudeat, eademque laudet, vitamque suam ad unum dirigat atque exigat exemplar, sicnti decet ingenuum amicitiae ex iisdem moribus formatae consuetudinisque amatorem; talis enim est amicus. At vero adulator, cum stabilem nullam habeat suorum morum sedem, neque certum aliquod vivendi delegerit genus, sibi quod placeat, sed quod alteri, cumque alteri sese affingat atque adcomodet, non simplex est aut unius modi, sed varius ac multiplex, ex alia in aliam subinde formam transiens". Hactenus autor. / 162 /

Mi Michaël! Dic mihi ingenue ac bona fide, utrum succenses mihi, nec ne? An ideo nullam ad nos literam raittis, quod versiculos tuos dixi rudiusculos? At tanto crebriores mitte. Quis enim nascitur artifex? Usus per errores ducit nos

ad elegantiam scribendi. Illi quidem ad perfectos comparati videri possunt tales, sed ad tuam aetatem, ad tuos in literis profectus collati, satis merentur laudis. Grede mihi, mi anime, ego cum hoc aetatis, qua tu nunc es, essem, ne pessimum quidem versum pangere poteram. Is hinc igitur, quo dignus es, si hoc te male habet! Excute igitur mihi dubium primo quoque tempore. Quodsi verum est, quod suspicor, aude quantumvis solaecissare. Ah nescis, quantum vincis alios in scribendo! Significa etiam, utrum placent tibi hi flosculi Plutarchi. Sin minus, mutabimus scriptionem, as pro istis missitabimus curtas, sed sapientes velgraecas vel latinas vel utrasque. Ad haec nescio, quomodo vales, 229 praesertim animo. Si quid est, quod tuum pectus molestet, profer apud amicum. Si non re, consilio certe condolescentes juvabimus. De his omnibus tribus brevissime me monebis. Scio enim temporis tui penuriam.

Vale mi philomuse! Interim tuam schedulam avidissime expecto.

Tuus Gregorius Sabbin 1.

Εί χρείαν ’έχεις χρημάτων, γράφε πρός ‘ημᾶς

Любий Михайле!

Подібно до того, як купці вживають застережних заходів, щоб під виглядом хороших не купити поганих і зіпсованих товарів, так і нам треба найретельніше дбати про те, щоб обираючи друзів, цю найліпшу окрасу життя, більше того — неоціненний скарб, через недбальство не натрапити на щось підроблене і мниме, що називається підлесником, і не одержати, за прислів’ям, замість чистого золота ’υπόχαλκον, тобто підробку з міді, або замість скарбів — вугілля. Перша відмінна ознака підлесника — мінливість і непостійність: він не може довго слідувати за одним і тим же і триматись одного й того ж правила, але, подібно до мавпи, наслідує інших доти, доки не одержить того, чого домагався. Але наведу слова самого Плутарха: "З самого початку слід мати на увазі постійність і послідовність справжнього друга: чи постійно він тому ж радіє, те ж схвалює, і чи скеровує він життя своє за одним зразком, як

це властиво тому, хто любить дружбу і навики життя, які утворилися на основі подібності характерів, бо такий друг. Підлесник же, не маючи постійної підстави для своєї поведінки, не вибравши собі певного способу життя, який би йому подобався, а не іншому, наслідуючи іншого і до нього пристосовуючись, отже, не є простою людиною або людиною одного способу життя, але мінливого і різноманітного; з одного виду він раптом переходить в інший". Так говорить автор.

Мій Михайле! Скажи мені щиро й одверто, гніваєшся ти на мене чи ні? Невже ти тому не прислав мені жодного листа, що я знайшов твої вірші дещо необробленими? Навпаки, тим частіше їх посилай. Бо хто ж народжується митцем? Вправи через помилки ведуть нас до витонченості письма. Твої вірші, якщо їх порівнювати з бездоганними віршами, дійсно можуть здатися такими (як я їх оцінив), але, якщо зважим на твій вік і твої успіхи в науках, вони в достатній мірі заслуговують похвали. Вір мені, моя душе, коли я був У твоєму віці, я не міг скласти і найпростішого вірша. Отже, ти на шляху до мети, достойної тебе, коли тебе це так хвилює. 230 Розвій мій сумнів з самого початку. Якщо вірно те, що я підозріваю, то не бійся погрішити проти правил мови. Ах, ти не знаєш, наскільки ти перевершуєш інших в письмі! Відзнач також, чи подобаються тобі ці квіточки з Плутарха; якщо ні, то змінимо стиль листа і замість них будемо посилати тобі короткі, але мудрі вислови — грецькі чи латинські або і те, і друге. Крім того, я не знаю, як себе почуваєш, особливо, як у тебе на душі. Коли що-небудь турбує твоє серце, повідай другові. Якщо не ділом, то порадою у всякому разі допоможемо тому, хто страждає. Про ці три речі повідом мене в найкоротших словах. Я знаю, що в тебе не вистачає вільного часу.

Бувай здоров, мій любителю муз! Тим часом з великим нетерпінням жду твого листа.

Твій Григорій Савич.

Якщо ти потребуєш грошей, напиши мені.

8

[Харків, місцевий; друга половина вересня — поч. жовтня 1762 р.] / 431 /

Mi carissime Michaël, salve!

Mitto tibi qualecunque specimen secum ipso loquentis animi tacite seseque tamquam lusu quodam oblectantis ac in morem alitis per sublimia coeli spatiosaque volitantis ac tamquam velitantis. Incredibile dictu, quam istuc delectat, cum animus liber ab omnibus atque expeditus in morem delphinis pernicissimo, sed non insano motu φέρεται. Magnum hoc quidem est atque unice summis viris familiare et sapientibus. Haec est illa ratio, qua taedium altissimae solitudinis sancti homines et prophetae non modo tulerunt, sed etiam inerrabiliter sunt delectati τῇ ’ερήμω, quam adeo ferre grave est, ut Aristoteles haec dixerit: "Homo solitarius aut bestia est fera, aut deus". Videlicet mediocribus hominibus mors est soliiudo, oblectatio autem iis, qui aut oppido fatui, aut excellenter sunt sapientes. Illis grata ‘η ’ερημία propter stuporem; horum autem mens dia divina invisibiliter inveniens occupatur, mireque delectatur iis, quae vulgaribus ingeniis sunt ’άδυτα, unde vulgus et admiratur tales / 432 / et melancholicos vocitat; at illi quasi jugi convivio deliciantur, nullo negotio sibi exstruentes aulas, atria, domos ("коль возлюбленна" etc), verum etiam montes, fluvios, silvas, campos, diem, noctem, feras, homines et quid non? "И веселіе вѣчное над главою их". Hujus Abrahamiticae familiae si cupis esse nepos et esse heres invisibilium bonorum et non adimendorum, hos suspice, hos imitare, his adhaere, ac ostende jam nunc in tenella aetate, ut appareat te catulum non porci, sed leonis, 231 pullum columbinum, aut aquilinum esse, non vespertilionis, non filium τῆς ’Άγαρ ancillae et servae, sed Sarrae, quae gignit in libertatem, breviter non mundanum, non trivialem, non lippis et tonsoribus notum, ου τό κοινόν, sed excellens, sed rarum, sed novum atque caeleste cogita, molire, meditare. Persequere non inanes τῶν σοφιστῶν πλοκάς, non distinctionum bifidas ungulas, porcis familiares, sed tales libros degusta, quales sunt, in quibus haec aut similia referuntur: Quid est philosophia? Respondetur: secum ipso morari... secum loqui posse. Rursum: cum Crates videret quendam

secum in solitudine loquentem, non sane cum malo, / 441 / inquit, hornine confabularis etc. his affinia. Talibus videlicet libris praeparatur animus ad lectionem s. scripturarum, quae sunt piarum ac angeticarum mentium ‘ο παράδεισος, qui semper spectatur et nunquam satiat. Tales homines inspiciendi, quorum verba, facta, τό ’όμμα, incessus, gestus, esus, potus breviter tota vita εις τό ’εντός φέρεται. id est, introrsum, velut illa vestigia, ut est in Plutarcho, spectat, id est, qui non volantia non nubes persequuntur, sed unice anirno suo intenti και προσέχουσιν, donec dignum deo se ipsos habitaculum praeparent. Καί ‘ο θεός, ubi insedit animis eorum, ubi ’εβασίλευσε, tum quae sunt vulgo intolerabilia, horrenda, sterilia, nae ipsis divina, nectarea, ambrosiaque sunt breviter: "веселіе вЂчное" etc.

Vale, carissime anime!

Tuus Gregor[us] Sabbin 1.

Мій найдорожчий Михайле, здрастуй!

Посилаю тобі зразок розмови душі, яка мовчки веде бесіду сама з собою, ніби грою втішаючи себе, і, як орел, літає по високих і широких небесних просторах і ніби бореться. Важко уявити, наскільки це приємно, коли душа вільна і відречена від усього, подібно до дельфіна мчить у небезпечному, але не безумному русі. Це щось велике і властиве лише найвеличнішим мужам і мудрецям. У цьому причина того, що святі люди і пророки не лише зносили нудьгу повної самотності, а й безумовно втішалися самотою, зносити яку так важко, що Арістотель сказав: "Самотня людина — або дикий звір, або бог". Це значить, що для звичайних людей самотність — смерть, але насолода для тих, які або зовсім дурні, або видатні мудреці. Першим пустиня приємна своєю тишею, нерухомістю; божественний же розум останніх, знайшовши божественне, ним постійно займається і вельми втішається тим, що для звичайних умів недоступне; тому простий народ шанує таких і називає їх меланхоліками; а вони ніби перебувають на безперервному бенкеті, створюють, не порушуючи свого спокою, палаци, атрії, будинки ["коль возлюбленна"] та ін., навіть 232 гори, ріки, ліси, поля, ніч, звірів, людей і

все ін. ["И веселіє вѣчное над главою их"]. Якщо ти хочеш бути внуком цієї Авраамової сім’ї і спадкоємцем невидимих і невід’ємних благ, то їх шануй, їх наслідуй, іди за ними і показуй уже тепер у ніжному віці, що ти маєш вигляд дитини не свині, а лева, пташеняти голуба чи орла, а не сови, що ти не син Агарі, служниці і рабині, але Сарри, яка народжує вільних, коротше кажучи, щоб ти не був ні мирською людиною, ні простаком, ні тим, звичайним, відомим всім підсліпуватим і цирульникам, ні вульгарним, але щоб тебе визнавали за людину видатну, рідкісну, яка дбає і думає лише про нове і небесне. Слідуй не порожнім хитромудрощам софістів, не роздвоєним копитам свиней, але черпай від тих книг, в яких викладаються такі предмети або подібні до них: Що є філософія? Відповідь: перебувати на самоті з собою, з собою уміти вести розмову. Далі, коли Кратес побачив людину, яка розмовляла сама з собою на самоті, то сказав: "Безсумнівно, не з поганою людиною ти розмовляєш" і т. ін. Саме на таких книгах душа готується до читання святого письма, яке є раєм благочестивих і ангельських умів, на яке завжди дивляться, але яким ніколи не можуть пересититися. Дивись на тих людей, чиї слова, діла, око, хода, рухи, їжа, напої, коротше кажучи, все життя скероване всередину, як ті сліди, про які говориться у Плутарха, звернені всередину, тобто вони не летять за тими, що літають за хмари, але зайняті лише своєю душею і слухають самих себе, поки не приготують себе як гідну обитель для бога. І коли бог вселиться в їхні душі, коли запанує в них, тоді те, що уявляється юрбі як щось нестерпне, страшне, пусте, для них стане божественним, сповненим нектару й амброзії, коротше кажучи ["веселіє вѣчное"] та ін.

Бувай здоров, найдорожчий друже!

Твій Григор[ій] Савич.

9

[Харків, місцевий; друга половина вересня — поч. жовтня 1762 р.] / 441 /

Salve, φιλέλλην Michaël, φιλόμουσε!

Quaesisti me heri, cum e templo egrederemur, cur tibi arrisissem ac tanquam risu salutassem, quamquam quidem leniter subrisi, quod graeci vocant μειδάω, et magis sum visus tibi ridere, quam ipsa re risi; quaesisti, inquam nec causam dixi, nec nunc dicam, hoc tantum dico, ridere libet, certe tum libuit, imo et nunc libet, ridens et scripsi, et te credo ridentem haec legere, et ubi me videbis, risum ut teneas, vereor. Sed tu, ῶ σοφέ, causam quaeris? Sed dic mihi, cur tibi hic aut ille 233 color, hic pisciculus magis quam ille, hac forma consuta vestis arridet tibi, id est ad te ridet, illa non item, aut certe minus? At ego tibi risus hesterni causam reddam. Risus quidem (tu risum tene, dum de risu nugor) est germanus foetus gaudii ita, ut saepe pro gaudio ponatur, quale est illud Sarrae, ni fallor: "Смѣх мнѣ сотвори господь". ’Ισαάκ enim hebraea vox dicitur significare το ridebit, quod et pro risu ponitur. Cum igitur quaeris, cur rideam, videris quaerere, cur gaudeam. Ergo causa gaudii est tibi rursum reddenda? O impudentem postulationem! Sed age! / 442 / accingamur ad hoc quoque musis fortunantibus; quodsi non vacat audire, differamus in crastinum. Sed instare videris causamque, velut improbus debitum debitor flagitare. Cur igitur heri gavisus sum rogas? Audi! Quia tua gaudentia τά ’όμματα adspexi gaudentem igitur gaudens salutavi gaudio. Quodsi tibi haec causa gaudii mei ex Norvegia esse videtur, confugiam ad aliud ’άσυλον, imo tuo te gladio jugulabo, et quaero: quare nudius tertius tu me prior ’εν τῶ ναῶ risu salutasti? cur arrisisti mihi? Dic, σοφέ, non te dimittam, meministin’? Hactenus, o carissime, sumus jocati jocis non admodum abludentibus a musis illis castissimis. Sive enim lugemus sive ridemus sive seria agimus sive joca, domino nostro omnia facimus, cui et morimur et vivimus etc. Eundem precor, ut te servet in castitate sobrietateque. Quod donum cum in te credam esse, te semper videns in congressibus amicissimis, semper gaudebo, saeperidebo. Quis enimstipes non cum gaudio adspicit μακάριον ’άνθρωπον καί τοῦτον τόν φίλον; ’έρρωσο!

Σός Γρ[εγόριος] Σ[άββιν].

Simul atque de risu finivi, ecce tibi noste τρισπόθητος Γρηγωρίσκος, quem lubentissime ’ηγκάλιδα.

Здрастуй, Михайле, друже еллінів і любителю муз!

Ти мене вчора питав, коли виходили з храму, чому я всміхнувся і ніби сміхом привітав тебе, хоч я лише злегка посміхнувся, що греки називають: μειδάω. Тобі здалося, що я сміявся більше, ніж це було насправді. Ти питав, а я не сказав тобі причини, та й тепер не скажу: скажу лише те, що сміятися можна було тоді, можна і тепер; всміхаючись я писав цього листа, і ти, я думаю, його читаєш із усмішкою; і коли ти мене побачиш, я боюся, що ти не втримаєшся від усмішки. Але ти, о мудрець, питаєш про причину. Однак скажи мені: тобі подобається, тобі усміхається, так би мовити, один колір більше, ніж інший, одна рибка більше, ніж інша, один покрій одягу усміхається, інший — ні, або усміхається в меншій мірі, ніж іншим. І я тобі поясню причину вчорашньої усмішки. Адже сміх (ти не смійся в той момент, коли 234 я говорю про сміх!) — рідний брат радості, що часто заміняє її; такий, якщо не помиляюсь, відомий сміх Сарри: ["Смѣх мнѣ сотвори господь"]. Бо Ісаак по-єврейському означає "засміється", а це слово заміняє також і сміх. Тому, коли ти питаєш, чому я сміюся, ти ніби питаєш, чому я радію. Значить, і причину радості, в свою чергу, тобі треба сказати? О безсоромна вимога! Ну що ж! Візьмемося і за цю справу за допомогою муз. Якщо не вистачить часу для цього, відкладемо на завтра. Але ти, напевно, уперто домагаєшся причини, як пожадливий кредитор вимагає у боржника його борг. Отже, ти питаєш, чому я був веселий вчора? Слухай же: тому що я побачив твої радісні очі, я, радісний, вітав того, що радіє, радістю. Якщо тобі ця причина моєї радості видасться несправжньою, я вдамся до іншого засобу. Я тебе уражу твоїм же мечем, питаючи, чому третього дня в храмі ти перший мене привітав усмішкою? Чому ти мені посміхнувся? Скажи, мудрець, я від тебе не відстану, чи пам’ятаєш ти? До цього часу, о найдорожчий, ми вдавались до жартів, які не противні найчистішим музам. Адже плачемо ми чи сміємося, займаємося серйозними справами чи бавимося — все робимо для нашого господа, для якого ми вмираємо і живемо та ін. Його

ж я молю, щоб зберіг він тебе в чистоті і тверезості! Через те що я вірю, що ці дари ти маєш, то я завжди радітиму і всміхатимусь, коли побачу тебе під час наших найдружніших зустрічей. Бо який дурень не погляне з радістю на щасливу людину і до того ж — друга? Бувай здоровий!

Твій Гр[игорій] С[авич].

Саме коли кінчив писати про сміх, прибув наш тричі жаданий Гриць, якого я з охотою обійняв.

10

[Харків, місцевий; жовтень (?) 1762 р.] / 681 /

Reitias vires

ΑΙΝΕΣΙΣ ΠΕΝΙΑΣ

O res pauperies utilis et sacra!

O germana viris mater amabilis!

O portus miseris optime naufragis!

Portus tute quieteque!

Felix, qui penetrat mentis acumine,

Quae praestare soles commoda, quae bona

Huic, quicunque homo te simpliciter colit.

Nec pro tempore te colit.

Felix, qui potuit pangere foedera 235

Tecum, quique tuam venerit in fidem,

Quem dignata fuit mensae epulis suae A

Misit subque humilem casam B.

Longe morbus abest sedibus a tuis,

Et fumos ut apis, sic fugit abs eis:

Hydrops et podagrae, calculus 1 et bilis,

Febres ac epilepsiae.

Non est ingluvies atque bibacitas,

Morborum unde scatet plebs sine nomine.

Non hic luxus adest, mors Themidos C piae

Curarumque miser pater. / 682 /

Longe 2 cana tuis cura 3 penatibus,

Longe sunt strepitus atque negotia,

Longe vana manet gloria et ambitus

Insanaeque cupidines.

Non ictus rnetuis fulminis ignei,

Non fluctus rabidos aequoris asperi,

Dum valles humiles ac placidas colis,

Et dum lintre vadum secas.

Omnis pestis abest, spes, timor, et dolus.

Hanc odere domum tartareae deae.

Quas quaecunque domus continet, illico

Mox fit Tartarus is locus.

At secura quies, at bona sanitas

Mentis compositae dulciaque otia

Ac assueta piis membra laboribus.

Dum parvo bene vivitur.

Αυτάρκεια D solers, suavis ’απραξία E.

Libertas residet ludicra salibus

Deridens populi stultitiae viam. Has

Paupertas comites habet. / 691 /

Mendicos quidem hic haud fero laudibus,

Quos auri misere sacra fames necat;

Nudi sunt habitu pectore divites;

Carpunt quicquid ubique sit.

Aurum corde vorant 4, arca licet vacat,

Dites suspiciunt dum stupidis oculis.

Aurum dum cupies, jam licet Irus es,

A Quem dignata sacrae es mensae epulis tuae. [Кого ти удостоїла їжі святого стола.] Прим. автора.

B Submittens humili casae. [Приречений на убогу хатину.]. Прим. автора.

C Θέμις, δος — dea justitiae. [Θέμις, δος— богиня справедливості]. Прим. автора.

D Αθτάρκεια — самодоволство, latine — aequitas animi. Прим. автора.

E Vacatio a negotiis mundanis, cui opponitur tumultus, aestus, negotiorum undae. [Свобода від мирських турбот, яким протиставлені шум, кипіння, суєта]. Прим. автора. 236

Haud tu pauper eris mihi.

Pauper erat Christus, qui nihil ambiit.

Paulus pauper erat, qui voluit nihil.

Paupertatem animus, non scrinium facit,

Dum celsus subvolat in polum 5. //

ПОХВАЛА БІДНОСТІ

О блаженна й свята — у́діл мій бідносте,

Справжня мати серцям, рідна і лагідна!

Всім, хто в морі зазнав горя і пагуби,

Супокійная гаване!

О щасливий, хто зміг думкою гострою

Зрозуміти, які втіхи незмірені

Ти приносиш усім, хто вшанував тебе

Серцем щирим і радісним.

О щасливий, хто зміг заприязни́ть тебе,

Хто на ласку твою здався без о́гляду

І кого на бенкет свій допустила ти,

Ввівши в хату низьку й тісну.

Всяка слабість тіка геть від твоїх осель...

Немов диму бджола, так уникають їх

Чорна неміч, гостець і камінни́й недуг,

Жовчні болі й пропасниця.

Бо немилі тобі п’янство й зажерливість,

З котрих сила хвороб плине й кипить у ключ;

Бо немила тобі розкіш неправедна,

Люта мати тривог лихих.

Ні турбота гризька, ні тії клопоти

До пенатів твоїх не наближаються,

Ні амбітність, ні шум слави порожньої,

Ні погибельні пристрасті.

Не лякає тебе полум’я блискавки,

Не страшить глибочінь моря бурхливого,

Бо ж оселя твоя в тихому па́долі,

Човен твій на мілкім брідку.

В твій куток не зори́ть острах і хитрощі

І пекельних богинь погляди заздрісні

Не спроможні пойнять дім твій — і Тартаром

В тиху пристань повіяти. 237

Нестурбований мир, спокій нерушений

І здоров’я міцне, і призвичаєне

До побожних трудів серце незламнеє

Славлять твій гостелюбний дах.

Зрівноважений дух, мудра розсудливість

Та веселість ясна, що з верховин своїх

На глупо́ту людську дивиться з осміхом —

От супутники бідності.

Але ті жебраки — як я прославлю їх? —

Що на серці у них прагнення золота,

Ті захланні старці, що до скарбів земних

Так пожадливо горнуться.

Ні, покіль іще ти оком пожадливим,

Мов злиденний той Ір, рвешся до золота,

То й без скринь золотих ти не наблизишся

До правдивої бідності.

Був убогий Христос, — бо зневажав скарби,

Павел був нуждарем, бо не жадав утіх,

Не в старчачих торбах, бідносте, ти живеш

В серці чистім і праведнім.

11

[Харків, місцевий; жовтень (?) 1762 р.] / 631 /

Si sit vita beata intus, cur, inquis, ad illam

Grex hominum rarus tamque pusillus adit?

Phy! quia difficile est, animum moderarier illis,

Nec frenare ʻορμάς; condidicere suas.

Per loca devia, per salebrosa, graves per hiatus

Fertur eques stolidus, si male flectit equum.

Per mare, per terras voiitat, ferrum per et ignem,

Si stolidos animos non ratione regit.

Quidnam igitur restat? Libros versare beatos,

Qui purgant animos, flectere corda docent.

Condere nec satis est intus, sed et exprime factis.

Es tyro nunc: usu et tempore miles eris.

Ex his militibus mirus rex ille creatur,

Qualis erat Christus discipulique sui. 238

Carissime Michaël!

Benene tempus collocavi, si his talibus tecum sermonibus hodie insumpsi? Opinor, non male.

Tuus Gregor[ius] Sab[bin]. / 632 /

Disce, quid est illud, quod vita beata vocatur;

Omnibus omissis hoc age corde tuo.

Hoc age corde tuo toto, dicente deo sic:

O fili, fili! cor mihi cede tuum.

Cor mihi cede tuum totum; si pectoris unam

Partem das mundo, cor mihi nolo tuum.

Felix, qui potuit vitam reperire beatam;

Sed magis is felix, qui valet hacce frui.

Non satis est potum atque cibum reperire salubrem,

Si morbo gustus vis vitiata tibi est.

Nec satis est solis lucem radiare diurni,

Lumina si capitis sunt vitiata tui.

Strenua nos exercet inertia: navibus atque

Quadrigis petimus vivere posse bene.

Quod petis, hoc tecum est, imo latet intus, amice;

Si tua contentus sorte, quietus eris.

Non si, qui meliora cupit, verum ille beatus,

Qui sibi quidquid adest, id satis esse putat.

Si tibi…1

Ти питаєш: якщо щастя життя в кожному з нас,

То, чому досягає його так мало людей?

О, це тому, що їм важко керувати душею,

І тому, що не навчилися приборкувати пориви.

Звивистими стежками, горбами і через глибокі рови

Мчить недосвідчений вершник, якщо він погано править конем.

Морем і сушею, кріз стріли і вогонь мчить той,

Хто нерозумну душу не скеровує розумом.

Отже, що ж залишається? Читати блаженні книги,

Які очищають душу і навчають керувати почуттями.

Не досить ховати це в собі, необхідно відобразити його.

Тепер ти новобранець: вправляючись вчинками, з часом станеш воїном.

З цих воїнів виходить той дивний цар,

Яким був Христос і його учні.

Найдорожчий Михайле!

Чи добре я використав час, почавши сьогодні бесіду з тобою такими словами? Думаю, непогано.

Твій Григор[ій] Сав[ич]. 239

Дізнайся, що називаю щасливим життям.

Все облиш і зверни туди своє серце.

Всім серцем дотримуйся такого правила: слідкуй за божими словами:

О сину мій! Віддай мені своє серце!

Віддай мені все серце; якщо ж віддаси

Частину серця світові, я не візьму твого серця.

Щасливий, кому вдалося знайти щасливе життя;

Але щасливіший, хто вміє користуватися ним.

Не досить знайти здорову їжу й напій,

Якщо смак у тебе зіпсований хворобою;

Не досить сяяти світлові денного сонця,

Якщо світло голови затьмарене.

Діяльна бездіяльність збільшує наші сили;

На кораблях і колісницях ми прагнемо до доброго життя

Але те, чого прагнеш, з тобою:

Воно, друже, — всередині тебе.

Якщо ти задоволений долею, будеш спокійний.

Не той щасливий, хто бажає кращого,

А той, хто задоволений тим, чим володіє.

Якщо тобі...

12

[Харків, місцевий; жовтень 1762 р.] / 351 /

Desideratissime mi Michaël!

Perdideram tuos versiculos cum strophio imprudenter e crumena extractos, sed mox accensa candela humi inveni. Illi licet rudiusculi sunt, sed quod tui sunt, vehementer placent: in quibus, velut in limpidissimo fonticulo, amicissimum animum tuum in virtutem, in literas illas bonas et denique in me tuum amicum clarissime conspicio. Si quid auri invenero eruendo bonos autores, ut tibi communicem rogas? Quid mihi gratius mellitiusque hoc tuo pulcherrimo postulato? Pulchre autem sapientiam aurum nominasti, quae in s. etiam literis nunc uxor, nunc margaretum, nunc dicitur aurum.

Sane quidem nunc domi solus cum sim convivantibus aliis collegis, libet fusius tecum garrire. Sed quoniam constitui quaecunque pulcherrima elegantioraque in nostro Plutarcho, praesertim de discernendo adulatore ’από γρησίου φίλου, occurrerint, ad te velut flosculos decerptos variis temporibus mittere, ne exsors expersque sis harum elegantiarum, quibus ego vehementissime delector, teque ejusdem palati, quod est amicitiae proprium, esse existimo, / 352 / ideo accipies et in praesentiarum unum alterumve thymum, unde possis apiculae in morem 240 mellis aliquid legere et in animum injicere hunc saluberrimum succum, ut hoc saepe faciens possis cum tempore excrescere in perfectum virum, in mensuram, ut ait Paulus, plenitudinis Christi; ne solum terrenum nostrum Adam, puta corpus, nutriamus, sed etiam, imo plus eo, invisibilem. Sed unde mihi haec garrulitas?

Iam dudum loqui non ego sed Plutarchus debebat apud te. Tu arrige aures! At, inquis, non sum asinus. At non soli asini habent altas auriculas, sed et cervi, O nugonem! Mi Michaël! crede mihi, ridebam hic solus affatim. Sed pax!

Non enim, puto, necesse erat Melanthium Alexandri Pheraei parasitum adsentationis convincere, qui interrogantibus, quomodo confossus esset Alexander perlatus, inquit: "in ventrem meum. Neque eos, qui circa opulentam mensam in orbem versantur, quos neque ignis arcere, neque aes ferrumve potest a petenda coena". Et paulo post: "Quem igitur oportet cavere? Eum, qui neque videtur neque profitetur se adulari. Quem non deprehendes circa culinam oberrare, aut umbram metiri, / 361 / ut coenae tempus exploret, sed plerumque sobrius est, curiose agit et actionum vult esse socius arcanorumque particeps..." Sicut enim Plato ait extremae esse injustitiae justum videri neque esse, ita et haec periculosa est existimanda assentatio, quae fallit, non quae aperta est, et quae serio, non quae joco agit. Desine jam, mi Plutarche! Heus! mi Michaël! animadvertisne Plutarchum discernere inter adulatorem et adulatorem? Nimirum alter est apertus, alter tectus. Ille apud mensas divitum scurram agit, nugatur, jocatur, assentatur, ridetur: hic larva gravis viri et sapientis tectus pro fido admonitore prudentique consultore, et digno quantovis honore se venditat. Ille ut cibum emendicet et ventrem pascat alienis epulis; hic agit, ut anguis in morem in gremium insinuatus arcanaque expiscatus laedat simplicem et incautum, aut etiam perdat. O vere infernalem serpentem! Hi illi sunt ’άγγελοι Satanae, humanis figuris tecti. Ipse ego sex septemve talium venenatarum pestium ictus sum expertus. Quis malus genius illos ad simplicia ingenia ducit? Quid illis cum hominibus sinceris nec ullum fucum scientibus aut admittentibus? Quaeso, quid cancro cum serpente? E diametro, ut dicitur, pugnant cum ejusmodi ingeniis et / 362 / tamen adoriuntur, lucri nimirum gratia, in morem luporum. Ex his spiritibus sunt mendaces amici, falsi apostoli, haeretici doctores, tyranni, id est reges mali, qui in sinum rei publicae, in gremium ecclesiae illapsi, per technas in ipsos denique coelos penetrantes, coelum cum terra miscent, saepe totum orbem tumultibus concutiunt. Sed quis satis depingat hos daemones? Ego colloquii gratia tam sum prolixus. Sed non me

paenitet verborum et de re pernecessaria et apud te talem amicum prolatorum. 241

Vale, mihi carissimum caput, ac serpentinam prudentiam para, conjuncturus cum columbina simplicitate.

Tuus Gregorius Sabbin.

Diei dominicae media nocte fere.

Найжаданіший мій Михайле!

Я загубив, було, твої вірші, нерозсудливо вийнявши їх з гаманця, але скоро, засвітивши свічку, знайшов їх на підлозі. Хоч вони мало оброблені, все ж, оскільки вони твої, вони дуже мені подобаються: в них, як у найчистішому джерельці, я дуже виразно бачу твою дорогу мені душу, схильну до чесноти, добрих наук і, нарешті, до мене, твого друга. Ти просиш мене повідомити, якщо, риючись у книгах хороших авторів, я знайду яке-небудь золото. Що може бути для мене приємнішим і солодшим від твого прохання. Прекрасно ти назвав золотом мудрість, яка і в святому письмі іменується то дружиною, то перлиною, то золотом.

Добре, що я тепер один, без колег, які живуть разом зі мною, і можна досхочу з тобою побалакати. Але я вирішив послати тобі деякі найпрекрасніші і особливо витончені афоризми з нашого Плутарха, особливо ті, що стосуються відміни підлесника від справжнього друга — це ніби квіточки, зібрані від різних часів. Я не хочу, щоб тобі залишалися невідомими ці вишукані вислови, які мені дають величезну насолоду, а я знаю, що ти, як це і властиво дружбі, поділяєш мої смаки, і тому приймеш у дар ту або іншу ароматну квіт— ку і зможеш з неї, як бджілка, взяти частину меду і відкласти в душі цей найкорисніший для здоров’я сік, щоб, роблячи це часто, ти виріс з часом в досконалого мужа, в міру достойностей Христа, як говорить Павло, щоб живити не

лише нашего земного Адама, тобто тіло, а й, тим більше, Адама невидимого. Але звідки в мене ця балакучість?

Уже давно повинен говорити з тобою не я, а Плутарх. Настав вуха! Але я не осел, — скажеш ти. Однак не лише осли мають довгі вуха, але й олені. О, який я балакун! Мій Михайле! Повір мені, я досить над цим сміявся на самоті. Але укладемо мир!

Я думаю, не було необхідності звинувачувати в лестощах Мелантія, нахлібника Александра Ферейського, який на питання, як загинув Александр, відповів: "Перенесений в моє черево. Хто крутиться біля багатого столу, того від нього не відверне ні вогонь, ні мідь, ні залізо". Трохи далі: "Отже, кого ж слід остерігатися? Того, кого не можна пізнати, що він підлесник і хто сам не признається, що він лестить; того, хто не зустрічається тобі коло кухні, який не міряє тінь сонця, 242 щоб дізнатись про час обіду, але частіше тверезий, виявляє зацікавленість і хоче бути союзником у справах і учасником таємниць...". Подібно до того, як, на думку Платона, вища несправедливість’ полягає в тому, щоб здаватись справедливим і не бути ним, так і в даному випадку слід визнати небезпечними ті лестощі, які обдурюють, а не ті, які діють відкрито, і ті, які діють серйозно, а не ті, які обертаються на жарт. Але зупинись, мій Плутарху. Ах, мій Михайле, чи помічаєш ти, що Плутарх розрізняє підлесника і підлесника? А саме: один неприкритий, а другий відкритий. Один вештається біля столу багатіїв, верзе нісенітницю, жартує, лестить, сміється. А інший, прикрившись машкарою серйозного мужа і мудреця, видає себе за надійного і мудрого порадника, гідного всякої шани. Перший прагне до того, щоб по-жебрацькому випросити їжі і наситити черево чужими обідами, другий, подібно до змії, вкрадаючись у довір’я, вивідуючи таємниці, прагне до того, щоб заподіяти шкоду простій і необачній людині і навіть зовсім згубити її. О, справді пекельна змія! Це посланці сатани, прикриті людським образом. Я сам зазнав на собі укусів шести або семи таких отруйних гадюк. Який злий геній скеровує їх на прості серця? Що в них спільного з людьми щирими, які не знають і не мають ніяких хитрощів? Що спільного, питаю я, у рака зі змією? Діаметрально, як кажуть, протилежні вони такого роду натурам і

нападають на них, як вовки, безсумнівно, заради вигоди. З таких людей робляться брехливі друзі, фальшиві апостоли, єретичні вчені, тирани, тобто погані царі, які пробравшись у надра держави, в лоно церкви, шляхами хитрощів проникаючи, нарешті, в самі небеса, змішують небо з землею, часто весь світ потрясають смутами. Але хто в достатній мірі яскраво зобразить цих демонів? Я заради бесіди такий багатослівний. Але я не жалкую витрачених слів у такій необхідній справі, і заради такого друга, як ти.

Бувай здоров, вельми дорога мені голово, сполучай зміїну мудрість з голубиною простотою!

Твій Григорій Савич.

В неділю, близько півночі.

13

[Харків, місцевий; жовтень 1762 р.] / 321 /

Salve, amice pretiosissime!

Mi Michaël!

Barbarus jocus meus pridianus de porcis et asinis, vereor, ne te (ut hac aetate sumus omnes leviculi) offenderit; nimio enim aceto temperatus erat, et tibi nunc serio immerso magni-243ficis istis nugis jocos audire non vacat nec libet. Quod vereor amoris est. Quod tam crasse sum jocatus, tribue nauseae, qua istos vehementer nauseare soleo, istos, inquam cyprios boves, quod proverbium vide. Quemadmodum autem parentes, ubi vident infantem filiolum humi reptantem ludentemque imprudenter incidisse in merdam, inque ea sese versantem volutantemque, solent illum admonere ridentes, et quo facilius sordes ostendant avocentque ab illo loco, referunt cuinam tum sit similis, oblitus videlicet manusque pedesque et ora flavo illo coeno, ille

audiens scommata plorare, indignum facinus existimans ab illis se ludibrio haberi, quibus deberet esse omnium carissimus, donec parens serio lacrumantem nom ferens e luto ocius accurrens expediat lacrumasque absterso corpusculo mitiget: ita animus amici cernens animum tuum inter merdosas istas ac suibus amicabus dignas nugas versari sciensque te ad pura illa caelestiaque esse fictum a communi nostro parente deo non te, sed locum, ubi es, ridet ac cavillatur; te ipsum amat plusquam germanum ’αδελφόν.

Tu ad nos tria verba remitte, cum quattuor non vacat. Nam visus sum κατ’ ’όναρ a te versiculos mihi missos accepisse, dimetros an anacreonteos haud memini; quale mittes, nectar erit.

Vale, carissime!

Σός ‘ο Σαββίν.

Mane hora prima diei.

Здрастуй, найдорожчий друже,

мій Михайле!

Вчорашній мій грубий жарт про свиней і ослів, боюся, здався тобі образливим (в цьому віці ми всі марнолюбні); він був занадто міцно приправлений оцтом, а в тебе, серйозно заглибленого тепер в ці чудові дрібнички, нема ні часу, ні бажання слухати жартів. Мої побоювання виникають з любові. Причиною мого грубого жарту вважай ту огиду, яку я звичайно у великій мірі відчуваю до цих людей, до цих, так би мовити, кіпрійських биків, — прочитай собі це прислів’я. Подібно до того, як батьки, коли бачать, як дитина, повзаючи по землі і бавлячись, необережно потрапила в нечистоти і в них борсається і порпається, то вони звичайно зі Сміхом застерігають її від цього і щоб легше вказати їй на нечистоти і вивести з них, говорять їй, на кого вона тепер схожа з

руками, ногами і ротом, обмазаним цими жовтими нечистотами, а дитина, чуючи насмішки і вважаючи негідним вчинком, що ті, для кого вона повинна бути найдорожчою, роблять з неї посміховище, плаче доти, доки мати, 244 не витримавши плачу, швидко підійде і винесе її з бруду і, обтерши тіло, не осушить її сльози. Так і душа друга, бачачи, що душа твоя перебуває серед смердючої купи гною, яка личить свиням, і знаючи, що ти нашим спільним отцем небесним створений для чистого і небесного, сміється і жартує не з тебе, а з місця, де ти перебуваєш, тебе ж самого любить більше, ніж рідного брата.

Ти мені пришли три слова, якщо для чотирьох немає часу. Бо я уві сні бачив, що отримав від тебе прислані мені вірші, двостопні чи анакреонтичні — не пам’ятаю: все, що пришлеш, буде для мене нектаром.

Бувай здоров, мій дорогий!

Твій Савич.

Будь вдома о першій годині дня.

14

[Харків, місцевий; жовтень, 1762 р.] / 711 /

Φίλτατε φιλτάτων βροτέ,

Κῆδος τε τερπαλῆ τε μοῦ,

’Έφηβε τῶν μουσῶν φίλε!

Salve sodales omnium

Carissimorum carior,

Michaël amice ex Attica!

Nae tu profusus es tui, qui pro tribus verbis decuplo me donasti, petebam, tria, habeo 30. Tu imitaris Iovum, et ‘Ο Ζεύς ’άλλοκα μέν πέλει αίθπιος ’άλλοκα δ’ύει. — Iovis alias quidem est serenus alias autem pluit. Imo saepe uno die tantum effudit imbrium, quantum ad rigandam terram per totum sufficeret mensem, reddens nunc nimium aridam, nunc immodice ebriam ac spongiae aquis immersae simillimam τῶν βροτῶν terram. Imo vero novi sartorem, qui duos tresve menses religionem habet contingere τήν σειβούχαν; exacto autem luctus tempore, uno die tantum haurit τοῦ νέκταρος артемовскаго, quantum praegrandes muli tres aut arcadii asini, sitientes aquae. Dicis me objurgando valere: recte, Nam si... sed relinquo te corvum, κατά τήν παροιμίαν, hiantem properans graeculorum ludum.

’Έρρωσο, φίλτατε!

Σός Γρεγ[ώριος] ‘ο Σαββίν.

Ante crepusculum nos domi expectans cochleam age, nec usquam propere. Et jam aetatem videor 1 diversorium tuum non vidisse 2.

Найдорожчий з найдорожчих,

Турбото і втіхо моя,

Юначе, відданий музам! 245

Здрастуй, товаришу,

Дорожчий мені з усіх найдорожчих,

Михайле, друже з Аттіки!

Ти дійсно марнотратний: замість трьох слів, дав мені вдесятеро більше; я просив три, а одержав тридцять. Ти наслідуєш Юпітера. "То дощу не посилає Зевс, то ллє як із відра". Бо часто за один день він проливає стільки дощу, скільки б вистачило для зрошення землі протягом цілого місяця, роблячи землю смертних то занадто сухою, то занадто вологою, дуже схожою на губку, що увібрала в себе воду. Я знаю шевця, який протягом двох чи трьох місяців свято додержував правила не пити сивухи, але після закінчення посту за один день стільки набирався нектару [артемовскаго], скільки могли б випити три превеликих мули чи три аркадські осли, змучені спрагою. Ти говориш, що моя сила в критиці. Вірно! Бо якщо... Але я, згідно з прислів’ям, залишаю тебе, як ворону, з розкритим ротом і іду до грецької школи.

Бувай здоров, мій найдорожчий!

Твій Григ[орій] Савич.

Надвечір чекай нас дома і сиди, як слимачок, нікуди не вилазячи... Бо, здається мені, я не врахував особливостей твого віку,

15

[Харків, місцевий; кін. жовтня — поч. листопада, 1762 р.] / 1001 /

’Εράσμιε φίλε Μιχαήλ!

Temperaree mihi non potui, quin saltem parvolam portiuneulam tibi communicarem eorum, quibus те statim post tuum abitum noster Plutarchus non torsit, ut solent spinae sophisticae, sed unice delectavit. Deum immortalem! quam commendat amicitiam! Quam graphice depingit corniculam alienis plumis ornatam, id est, vaferrimum adulatorem, amici larva tectum, quem graeci dicunt κόλακα, ‘ο κόλαξ. Sed jam accipe ipsa

verba amici nostri Plutarchi: "Sicut nummum, ita amicum oportet habere probatum, antequam usus postulet, neque damno demum accepto sentire, sed debemus habere peritiam cognoscendi adulatoris, ne laedamur. Alioquin idem nobis usu veniet, quod iis, qui gustato demum veneno sentiunt id esse letale...

Nam neque hos probamus, neque eos, qui se ipso facto putant deprehensisse adulatores eos, qui blande ac gratiose conversantur. Non enim insuavis debet esse amicus neque incon— 246ditus, neque gravitas austeritasque amicitiae constat morum acerbitate, sed ipsa illa ejus pulchritudo atque gravitas suavis est desiderabilisque.... Neque soli ei, qui est in calamitate.

Faciem intueri dulce hominis est benevoli... / 1002 /

Sed vitam comitatur amicitia non minus voluptatem as gratiam rebus laetis adjiciens, quam adversis dolodes adimens. Atque deus amicitiam vitae admiscens, omnia laeta, dulcia ac grata ut essent amico praesente unaque fruente, fecit. Et quomodo adulator volutatum dulcedinumque occasione vellet insidiari, se sciret amicitiam nihil jucundi usquam admittere" (hactenus).

Satis jam, mi Michaël! Cum tam divina tamque dulcis res sit amicitia, ut sol vitae esse videatur, maximopere curandum, ne pro ove lupum, pro cancro scorpium, pro lacerta anguem amplectamur. Nihil periculosius hoste vafro, sed nihil venenatius fucato amico.. An non ego tibi praedixi a talibus maxime esse cavendum? Nullus unquam diabolus magis nocet, quam tales amici in specie.

De his nimirum dixi tibi, ut meo sapias periculo. Ego a multis talibus ictus sum, o carissime! In herba virenti anguem reperi. O mihi, si consultor tum adesset! O libri, consultores optimi! amici verissimi! Expecta, mi Michaël, et in posterum a me talia, nempe amicus ab amico.

Vale! ac ad nos, si fieri potest, veni!

Tuus Greg[orius] Sabbin.

Наймиліший друже Михайле!

Я не можу не послати тобі хоч невеличку частину того, чим мене невдовзі після твого відходу не мучив, як це звичайно роблять схоластичні колючки, а надзвичайно порадував наш Плутарх.

Безсмертний боже! Як він описує дружбу! Так яскраво змальовує ворону, прикрашену чужим пір’ям, як найлукавішого підлесника в личині друга, що його греки називають ‘ο κόλαξ (підлесник). Але наведу тобі слова нашого Плутарха: "Як монету, так і друга, слід випробувати раніше, ніж він буде потрібний, щоб пізнати його не після того, як ми постраждали. Треба мати досвід у пізнаванні підлесника, щоб не зазнати неприємностей. В противному разі ми опинимося у становищі тих, хто покуштувавши, нарешті, отруту, відчув, що вона смертельна...

Бо ми не схвалюємо як цих, так і тих, які вважають, що самими вчинками викривають себе ті підлесники, які поводяться ласкаво і приємно. Бо друг не повинен бути неприємним чи грубим, серйозність і суворість дружби не полягає в різкості поведінки, але сама її краса і серйозність по-247винні бути приємними і бажаними... Не тільки тому, хто нещасний.

Приємно бачити обличчя доброзичливої людини...

Але дружба, супроводжуючи життя, не тільки додає втіхи і чарівності його світлим сторонам, але й зменшує страждання. І бог, додавши до життя дружбу, зробив так, щоб все було радісним, приємним і милим, коли друг поруч і разом з вами втішається. І як би підлесник не кував лихо, використовуючи насолоди і приємності, треба знати, що він нічого радісного не вносить в дружбу".

Вже досить, мій Михайле! Через те, що дружба така божественна, така приємна річ, що здається, ніби вона сонце життя, то слід найбільше дбати, щоб не вважати нам вовка вівцею, скорпіона — раком, змію — ящіркою. Нема нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але немає нічого отруйнішого від удаваного друга.

Хіба я тобі не говорив раніше, що таких найбільше слід остерігатися. Жоден диявол ніколи не приносить лиха більше, ніж такі удавані друзі. Безперечно, я говорив тобі про них, щоб навчити тебе своїм досвідом. Я, найдорожчий, від багатьох таких постраждав! У зеленій траві я знаходив змію. О, якби у мене тоді був порадник! О книги, найкращі порадники! Найвірніші друзі! І надалі, мій Михайле, чекай від мене таких самих застережень, як друг від друга.

Бувай здоров і до мене, якщо можеш, зайди!

Твій Григорій Савич.

16

[Харків, місцевий] 8 листопада 1762 р. / 591 /

Χαῖρε, τρις Α φίλε!

Ista dies summo Michaëli secra στρατηγῶ,

Iste ducum dux est angelus angelicum.

Si cognominis, o Michaël, tu natus es isti,

Angelice angelicum sis celebrato diem.

Angelus ille dei est, quisquis terrestria sprevit,

Qui evolat in coelos, angelus ille dei est.

Angelus ille dei est, qui carnis vincula rupit;

Qui purus vitiis, angelus ille dei est.

O utinam videam tempus, cum dixeris ista:

Quid mihi cum terra? Nil habet illa boni.

Σός γνήσιος φίλος Γρηγώριος ‘ο Σάββιν

[αψνβ] 1, nov[embris| 8.

A NB τρίς — ter, sis pro si vis; sic enim loquuntur latini: vide sis, id est, si vis [τρίς — три рази; sis замість si vis так говорять латиняни: vide sis, тобто si vis]. 248

Радій, тричі дорогий!

Це день верховного полководця Михайла;

Він вождь вождів і над ангелами ангел.

Якщо, о Михайле, споріднений з ним за ім’ям,

То по-ангельському відсвяткуй цей день.

Ангел божий той, хто нехтує земним;

Хто злітає до небес, той ангел божий;

Ангел божий є той, хто розриває кайдани плоті;

Хто чистий від пороків, той ангел божий.

О якби я побачив той час, коли б ти сказав так:

"Що мені до землі? В ній нема нічого доброго".

Твій справжній друг Григорій Савич.

8 листопада 1762 1.

17

[Харків, місцевий; 13 листопада 1762 р.] / 571 /

Gregorius Sabbin

Michaëli suo gaudium in domino precatur!

O vitae via dulcis, ubi bene conscia mens est!

Attica mella super nectar et ambrosiam!

Hinc hilaris vultus, spes vivida fronte relucet,

Hinc sunt perpetuo gaudia tanta piis.

Non spes in morbo, non ipsa in morte relinquit,

Imo et defunctis os hilarescit eis.

O Michaël, Michaël! culpa mihi disce vacare

A teneris, carus si cupis esse deo.

Heus extra te ipsum bona maxima quaerere noli:

Intra nos Christus σκῆπτρα dei esse docet.

Scribendi occasionem dedit hodiernus dies τοῦ ’εν ’αγίοις πατρός ‘ημῶν Ioannis Chrysostomi, cujus hanc auream sententiam mitto tibi munusculo: Ουδέν ‘μᾶς ούτως ευφραίνειν οίωθεν Α, ‘ως τό συνείδός καθαρόν καί ’ελπίδες ’αγαθαί. Nihil nos ita laetificare consuevit, quam conscientia pura et spes bonae.

Vale, carissime!

Григорій Савич

Бажає своєму Михайлові радуватися в господі!

О, солодкий шлях життя, коли совість чиста!

Тоді аттічний мед кращий за нектар і амброзію!

Тому веселе обличчя, і жива надія прикрашає чоло.

Тому в благочестивих завжди стільки радощів!

Надія їх не залишає ні під час хвороби, ні навіть у смерті.

A Est verbum anomalum post explicatur. [Це неправильне дієслово далі буде пояснене]. Прим. автора. 249

Навіть по смерті їхнє лице радісне,

О Михайле, Михайле! В юності будь безгрішним,

Якщо хочеш бути милим богові.

О, не шукай поза собою найвищих благ.

Христос учить, що царство боже в нас.

Нагоду до написання цього вірша дав сьогоднішній день во святих отця нашого Иоанна Златоуста; надсилаю тобі в подарунок такий його золотий вислів: Ουδέν ‘μᾶς ούτως ευφραίνειν οίωθεν Α, ‘ως τό συνείδός καθαρόν καί ’ελπίδες ’αγαθαί. — "Ніщо звичайно не приносить нам такої радості, як чиста совість і добрі сподівання".

Прощай, найдорожчий!

18

[Харків, місцевий] 15 листопада [1762 р.] / 181 /

Michaël!

Frater in Christo desideratissime!

Si vales, gaudeo; sin etiam laetus es, etiam magis gaudeo: est enim laetitia vera valetudo bene compositi animi. At vero esse laetus non potest animus, ubi quid vitii perpetratum est. Novi, quam sit lubrica via adolescentiae, scio rursum, quam immoderate heri vulgus christianorum bacchabatur. Valde metuo, ne heri alicui sodalitati inhaeseris, ac in societatem immodestiae veneris. Si nihil est, quod remordeat animum, gaudeo te felicissimum esse. Sin, noli frustra angi; satis est, si odisti vitium. Jam ignovit Christus, simulatque induximus in animum vitare in posterum. Sentio hoc dictum tibi esse duriusculum. Scio morera adolescentum; at non

statim est venenum, quod acerbum est. Hoc solum dicam: nisi hunc meum de te metum interpreteris summum meum in te amorem, valde in me es injurius. Christus optimum aetatem tuam ab omnibus vitiis servet tutam semperque ad meliora provehat!

Tui amantissimus Greg[orius] Sabbin.

Diliculo, novem[bris] 15.

Quae proximo epistolio tuo nos petis, fient omnia, modo Christus aspiret et in incepto ipse perseveres. Scribe ad nos paucula, — scio enim te temporis esse pauperem — et valetudinem tanquam oculos custodi. 250

Михайле!

Найжаданіший брате в Христі!

Якщо ти здоровий, радію; якщо ти до того ще й веселий, радію ще більше, бо веселість — це здоров’я гармонійної душі. Душа, вражена яким-небудь пороком, не може бути веселою. Знаю, який спокусливий шлях юності, знаю і те, як надмірно веселився вчора простий християнський люд. Дуже боюся, чи не приєднався ти вчора до якої-небудь компанії і не потрапив в непристойне товариство. Якщо не сталося нічого, що викликало б докори совісті, то я дуже радий, і ти найщасливіша людина. Якщо ж це сталось, то не мучся даремно; досить вже, якщо ти ненавидиш свій порок. Христос уже вибачив, як тільки в нас з’явилося рішення не грішити надалі. Я почуваю, що тобі тяжко слухати такі слова. Мені відома вдача юнаків; але не все те отрута, що неприємне на смак. Одне лиш скажу: якщо ці мої побоювання ти не витлумачиш, як вияв моєї вищої любові до тебе, ти будеш глибоко несправедливим по відношенню до мене. Хай збереже найкраще Христос твій вік у безпеці від всяких пороків і хай скерує тебе до всього найкращого!

Вельми люблячий тебе Григ[орій] Савич.

На світанку, листопада 15.

Те, про що ти просиш у своєму останньому листі, все здійсниться, аби Христові це було бажано і ти сам був твердий в початій справі. Пиши мені коротше, бо я знаю, що тобі не вистачає часу, і здоров’я бережи, як око.

19

[Харків, місцевий] 23 листопада [1762 р.] / 291 /

Salve, amice!

Precaris prospicientia tuae vitae et statui, vel maxime, cum quibus possis versari amicis. Sapienter facis, qui maiure tibi prospicis. Sed de statu vitae alias dicemus, quod Christus suggeret; nunc pauca de conversatione. Cum quibus verseris rogas? Phy! cum bonis, breviter respondeo. Quamquam ne cum bonis quidem, nisi iis, ad quos tacito sensu a natura es propensus. Haec enim norma optima amicitiae. Bonus cibus est, sed quid, si tuo stomacho non arridet? Nimirum nocebit. Sed utinam, mi Michaël, tanta apud nos copia sit bonorum hominum, quanta ciborum! Sed hoc duntaxat optare licet, habere non item. Vere bonus homo, id est christianus, corvo est rarior albo. Quem ut invenias multis tibi laternis Diogenicis est opus. 251 Quid igitur faciundum? Versandum est cum minus malis, quam sunt alii, qui vulgo recte boni dicuntur. Eligendi sunt candidi et constantes et simplices. Candidus animus nihil livoris sive nigredinis id est malitiae habere dicitur. Simplices non stulti, sed aperti, non mendaces et simulatores vanique, quod ego genus haminum plusquam Tartara odi. Qualium utinam apud nos sit minor frequentia! Sed quid facias, si mundus hic, id est multitudo hominum e talibus constat?

"Mundus stultorum cavea errorumque taberna", ut Palingenius noster canit. / 292 /

Consultissimum igitur arbitror parare amicos mortuos, id est sanctos libros. Sunt ex vivis usque adeo callidi versutique et neinissimi veteratores, ut adolescentem videntem et viventem palam in os decipiant, afflantes venenum suum innocenti simplicitati, simplices autem maxime adoriuntur, quod circa hos praedae spes est eis anguidus. Neque enim canis caninam est. Eje cave tales! Hei mihi quantam bonorum morum jacturam ipse feceram, ab iis angelis diabolicis circumventus! Quam callide sese insinuant! ut vix quinquennio possis persentiscere. Heus, meo periculo sapias! Ego ille nauta sum, qui naufragio ejectus in litus, alios fratres meos idem iter ingressuros timida voce moneo, quas Sirenes, quae monstra cavere debeant, qua iter tenere. Nam quidem alii in aeternum sunt demersi. At possum, inquies, et ego ictus sapere. O mi amice carissime! An nescis multos naufragium pariter pati, enatare paucissimos, tres de centum. Potesne promittere certe enataturum te? incerta pro certis? Quin tu si medicamentum praesens habes, non ideo tamen sponte venenum debes sumere? Satis est mali, si imprudens gustes.

Sed campana me avocat in graecum ludum. Proinde, si placebit, alias de eodem hac materia disseremus, tu brevicule significabis. Sic enim et colloquemur de sanctis rebus et interim stilus formabitur. Vale!

Tui amantiss[imus] Greg[orius] Sabbin.

23 nov[embris]e museo.

Здрастуй, друже!

Прохаєш дати тобі поради щодо майбутнього життя твого і становища, особливо про те, з якими друзями підтримувати тобі зв’язок. Ти чиниш розсудливо, що заздалегідь піклуєшся про своє майбутнє. Але про твоє місце в житті поговоримо іншим разом, коли підкаже Христос: тепер же побалакаємо про друзів. З ким тобі підтримувати відносини? — питаєш ти. Пхе! З хорошими, — відповідаю я коротко. А з хороших лише з тими, до кого в тайниках серця ти по натурі схильний. Бо це 252

краща норма дружби. їжа добра, але що з того, якщо вона не подобається твоєму шлункові... Не дивно, що вона шкодить. Однак, якби-то у нас, мій Михайле, було так багато хороших людей, як хороших страв! Але цього можна лише бажати, мати ж — це інша справа. Істинно добра людина, тобто християнин, трапляється рідше від білої ворони. Щоб знайти таку людину, тобі потрібно буде багато ліхтарів Діогена. Що ж робити? Слід підтримувати зв’язок з тими, які кращі, ніж інші, які звичайно вважаються просто добрими. Обирати слід щирих, постійних і простих. Про щиру душу кажуть, що вона не заздрісна, не злобна, не підла. Прості — не дурні, але відкриті, не брехливі, не облудні і пусті, бо таких людей ненавиджу більше Тартара. О, якби у нас було таких поменше! Але що робити, якщо цей світ, тобто більшість людей, складається з таких?

"Світ — це загорожа для дурнів і балаган пороків", як співає наш Палінгеній.

Тому найправильнішим я вважаю здобувати друзів мертвих, тобто священні книги. Серед живих є такі хитрі, спритні й безчесні пройдисвіти, що юнака у вічі обдурюють, вливаючи свою отруту невинній простоті і особливо нападаючи на простих — коло них у цих змій є надія на здобич. Бо і собака не їсть собачого м’яса. О, бережись таких! Скільки моральної шкоди завдали мені посланці диявола, обманувши мене. Як хитро вони вкрадаються в довір’я, так що тільки через п’ять років ти це відчуєш. Ах! Скористайся хоч моїм досвідом! Я той моряк, що, викинутий на берег під час аварії корабля, інших своїх братів, яких чекає те ж саме, непевним голосом попереджає, яких сирен і страховищ їм треба стерегтися і куди прямувати. Бо інші потонули і відійшли у вічність. Але, скажеш ти, я можу і сам стати розсудливим під ударами долі. О мій найдорожчий друже! Хіба ти не знаєш, що багато людей зазнає аварії корабля, рятується ж небагато хто — троє із ста. Чи можеш ти ручитися, що ти врятуєшся? Якщо у тебе є ліки, невже ти з власної волі повинен прийняти отруту? Досить біди, якщо ти через свою необережність її покуштуєш.

Але дзвін кличе мене до грецького класу. Тому, якщо тобі бажано буде поговорити в інший час про те ж саме, ти мені невдовзі напиши. Так ми будемо вести бесіду про святі справи, а тим часом і стиль буде вироблятися.

Бувай здоров!

Твій найбільший друг Григ[орій] Савич.

23 листопада, з музею. 253

20

[Харків, місцевий; 29 листопада 1762 р.] / 451 /

Φίλτατε φιλτάτων,

Μιχαήλ γλύκιστε!

Quare non fuisti ’εν ταῖς ‘εσπεριναῖς, De Sancto ’Ακακιω δτῖχηρά pulcherrima sunt lecta, e quibus haec ‘έλαβον. "Дух не смущен, и ум чист". ‘Ο άδοραξας θυμός καί νόος καθαρός. O felicitate ipsa fortunatiorem, quisquis haec sibi paravit! Quid enim suavius animo spurcis vulgaribusque cupiditatibus non turbato? Quid mente terrenis cogitationibus pura beatius, quae deum illum cernit? Palinginium tuum nugatorem unico verbulo impetravi, lege illum, tere, preme, versa, hauri ac satiare. Nutri divino suavissimoque tuo parvolum tuurn Jacobulum, ut aliquando sceptro potiatur. Gaude in deo, canta, ψάλλε, leambula, ut ego facio. "Житейское море..." etc. ’Εγώ προσώπω μέν άπών, τῆ δε καπδία, tecum semper sum.

Vale ac gaude! Tui omnium amantissimus Greg[orius] Sab[bin].

Literulae tuae valde ingratae mihi, proinde nil scribere scilicet... 1 / 452 /

Найдорожчий з найдорожчих,

найсолодший Михайле!

Чому не був ти на вечірні? Читалась чудова стихира про святого Аккакія, з якої я взяв таке: ["Дух не смущен, и ум чист"]. О щасливіший, ніж саме щастя, той, хто забезпечив собі це! Що є приємнішим від душі, яку не тривожать нечистоти і низькі пристрасті? Що є блаженнішим від розуму, очищеного від земних помислів, який бачить самого бога? Твого жартівливого Палінгенія я дістав для тебе без великих зусиль. Читай його, товчи, черпай з нього, повертай, вижимай і насичуйся, годуй божественною і найприємнішою їжею твого малого Яшка, щоб і він колинебудь здобув скипетр. Радій в бозі, співай під музику, гуляй, як я роблю ["Житейское море..."], та ін. Я тілом відсутній, серцем же завжди з тобою.

Бувай здоровий і веселий! Твій найбільший друг Григ[орій] Сав[ич].

Листи твої мені дуже неприємні, тому не пиши, тобто... 254

21

[Харків, місцевий; 1 грудня 1762 р.] / 481 /

Ὑμῶν δέ μακάριοι οι ὀφθαλμοί ὅτι βλέπουσι, καί τά ὦτα ὑμῶν ὅτι ἀκούει

(Mat[heus], cap. 13).

Qui natus est et toto pectore quaerit, certe inveniet et videbit id, quod vidisse non quorumlibet, sed beatorum est dumtaxat oculorum, puta dei veritatem, quae ut difficillima est inventu, ita aspectu longe jucundissima rerum omnium. Vidisse veritatem, caput est omnium, "развђ бо сего (духа святого) ни дђяніе, ни слово", ut hodie ἐν τοῖς ἀντιφώνοις lectum est, aut

incipit aut perficitur. Sic quaesivit Abraham relicta sua terra; hac via ingressus est Isaak, cui terram monstravit dominus: Jacob et filii ejus hoc idem fecerunt. Spiritum enim s. in se habere nihil aliud est, quam veritatem, quae unica est, dei videre. Hanc, si vidit Aristoteles et ejus sectatores, beati sunl; sin minus, sunt μωρόσοφοι Si οί ’απόγονοι τοῦ ’Αβραάμ sumus, et si ejusdem cum illo genii, factis hoc testemur similibus; unde enim constabit, in nobis spiritum esse τῶν προγόνων, si non ex fructibus? Quid alii faciunt, quidve petunt, ipsi viderint: ego certe scio me totum esse soli divinae veritati quaerendae consecratum. Non succedet? At vero succedet tandem. Hodie audivi in evangelio: "Очи бо ею держастеся, да его не познают", et tamen agnoverunt, licet male oculo eorum tenebantur. Quid enrm labor improbus non vincet? / 482 / Et quomodo non dulce laborare, si sumus ad hoc nati, si Abrahamitico spiritu ferimur? Naturalis enim motus deinde fit incitatior. Ergo cum Paulo clamare lubet: διώκω δέ, ει καί καταλάβω (cap. 3 Ad philippicos). "Гоню же, аще и постигну, то есть особливо постигну" ’Αδελφοί etc. Si nihil aliud in me est, praeter cordis ardorem, vel ut evangelistae verbis dicam, ή καρδία ‘ημῶν καιομένη, et hoc mihi gratulor; ipsum einim τό παντελώς θέλειν a spiritu s. est, qui ut incepit, ita certe perducet eo, ut dicamus: "Мы же откровенним лицем взираем на славу божію". In hoc vivo hoc noctesque diesque agitate lubet, in hoc mori, o mi pretiosissime Michaël, decrevi, imo jam pridem mortuus sum mundo, ut aliquando liceat in bloriam cum Christo ascendere. Te, quem Abrahami ’έκγονον εῖναι νομίξω, socium ambio comitemque in via tam deserta ab omnibus cupio. Quodsi tibi quoque est ή καρδία ή καιομένη, et certe debet esse, si is es, quem te esse existimo; ejice, quicquid est mortalis curae in pectore, elue lutum ex corde; lutum est quicquid terrenum est; quicquid autem visibile, terrenum est. Si justus verusque ignis in pectore tuo, exuretur, quicquid terrenum est, ut aliquando puro corde sis, videasque deum: τόν θεόν και τήν ’αλήθειαν quam videntes beati sunt oculi. / 491 / Qui vere exarsit, bene incepit; at bene incepisse est dimidium perfecisse. Sic te assuefac, ut quotidie quicquid per oculo-255rum aut aurium sensum non modo ex s. scriptura aliisque libris incidat in animam tuam, verum etiam quidquid ex fortuitis eventibus videris aut audieris, id, ut animal τῶ θεῶ consecrandum, rumina, discute, ac quantum potes in salutarem succum converte. Qui vili sunt ingenio, iis optima scripta dictaque cedunt in pessimum et ipse Christus est offendiculum. At qui

spiritu Abraharnitico sunt creti, iis deus de mortuis etiam et infecundis saxis divinam ac pulcherrimarn prolem suscitat. Praeterit te (exempli causa) ebrius, sic cogita: obtulit deus tibi spectaculum, ut alieno periculo cognoscas, quam enorme malum sit ebrietas: heu! fuge! Praeteris mendicum jacentem, cui pedes computruerunt, aut nasus cum cadaverosa facie horrorem spectanti incutit, sic ratiocinare: hunc aut hanc oportet libidinosam fuisse; hi enim sunt fructus libidinis. O beati, qui hoc malo carere possunt! eheu! quanti est valetudo et castitas! quam angelica virtus! quam paucis familiaris! Stas in templo, audis venerari cingulum beatiss. Virginis, audis ejus zonae divinam vim tribui, vocari beatiss, urbern, in qua illa zona deposita esset, tutamque ab omnibus malis, sic amino volve: oportet heic aliquid subesse mysterii. Si enim саго nihil prodest, quomodo carnis servus cingulus prosit? Manna? Quid hoc? / 492 / Vulgus hominum haec audit, velut asellus lyram. Sed tu si vis abrahamitice auscultare, aliquid fode hic cum pueris Isaak et fortassis dimota terra aliquid aquae vivae invenies. Vel sic: peperit, et tamen virgo? Oportet heic esse aliquid mysterii. Ergo pariunt etiam virgines? Phy! et maxime quidem. In humanis rebus hoc quidem impossibile; sed heus! amove, inquam, terram! Habet enim et spiritus suam generationem, et ubi tam regnat spiritus, quam ubi ei adversa caro stricta cingulo virgineae castitatis. "Возвеселися, неплоди нераждающая" etc...

Vale, Isaaci proles!

Σός Γρ[εγώριος] ό Σά[ββιν].

Блаженні ваші очі, що бачать, і вуха, що чують.

(Мат[фей], гл. 13).

Всякий народжений, який всім серцем шукав, безсумнівно, знайде і побачить те, що побачити можуть очі не всяких людей, а лише блаженних. Це значить: божественну істину найважче знайти, але зате тим, хто побачить її, вона найприємніша. Пізнання істини — завершення всього ["развђ бо сего (духа святаго) ни дђяніе, ни слово"], як сьогодні

говориться про це в антифонах, — не починається, не закінчується. Так шукав Авраам, залишивши свою землю; цим шляхом пішов Ісаак, якому землю вказав господь. Яков і його сини зробили те ж. Мати в собі святий дух є не що інше, як бачити істину божу, яка є єдиною істиною. Якщо її бачили Арістотель і його послідовники, то вони блаженні, якщо ні, вони 256 безумні філософи. Якщо ми потомки Авраама, якщо ми одного з ним духу, ми це підтвердимо подібними ж ділами; бо звідки, як не з плодів наших, відомо, що в нас є дух предків? Що інші роблять, чого прагнуть, вони й самі побачать; я ж твердо знаю, що я всього себе присвятив шуканню однієї лише божественної істини. Я не буду мати успіху в цьому? А все ж врешті-решт успіх буде. Сьогодні я чув з євангелія: ["Очи бо ею держастеся, да его не познают"]. І вони його все ж пізнали, хоч очі їх і погано їм служили. Бо чого не переможе чесна праця? Хіба не приємно працювати, коли ми народжені для цього, коли ми просякнуті духом Авраама? Бо природний рух з часом стає все швидшим. Тому хочеться сказати з Павлом: "Буду прагнути, можливо, досягну" (До філіпійців, гл. 3). "Гоню же, аще и постигну, то есть особливо постигну"] "Брати" та ін. Якщо в мені нічого немає, крім жару серця, або, говорячи словами євангеліста, нашого палаючого серця, то я задоволений цим, бо палке бажання походить від святого духа, який як почав, так, напевно, і закінчить, щоб ми могли сказати: ["Мы же откровенним лицем взираєм на славу божію"]. Цим я живу, над цим з охотою працюю вдень і вночі, в цьому я вирішив, мій найдорогоцінніший Михайле, померти, хоч я вже раніше помер для світу, щоб коли-небудь підвестися во славу з Христом. Тебе ж я вважаю Авраамовим нащадком і прагну і бажаю, щоб ти був моїм союзником і супутником в житті, якого всі так уникають. Якщо у тебе палаюче серце, а воно, безсумнівно, повинно палати, якщо ти той, ким я тебе вважаю, вижени з грудей всяку смертну турботу, вимий бруд із серця. Бруд — це те, що земне, а що видиме, те земне. Якщо вогонь у твоїх грудях справжній і щирий, то згорить все, що в них есть земного, щоб ти коли-небудь став чистий серцем і побачив бога, бога й істину, яка робить блаженними ті очі, які її бачать. Хто добре загорівся, той добре почав, а добре почати — це наполовину завершити. Привчи себе до того, щоб щоденно через очі або вуха потрапляло в твою душу що-небудь не лише із святого письма, а й те, що побачиш і почуєш з

випадкових подій, пережовуй, розмелюй і, наскільки можеш, перетворюй у споживний і рятівний сік, як тварина, що повинна бути принесена в жертву богові. У тих, хто душею низький, найкраще з написаного і сказаного переходить у найгірше і сам Христос є чимсь неприємним. Але для тих, що сповнені Авраамовим духом, бог навіть з безплодних скель творить божественну і найпрекраснішу поросль. Якщо повз тебе, наприклад, проходить п’яний, ти так думай: бог дав тобі видовище, щоб ти на чужому прикладі усвідомив, яке велике зло пияцтво — біжи від нього. Ідеш повз жебрака, що лежить, у якого ноги згнили або ніс і подібне до трупного обличчя викликає жах, ти так міркуй: цей 257 або ця, безсумнівно, вели розпутне життя, це плоди розпусти. О, щасливі ті, хто може бути вільним від цього зла; о, яке велике значення має здоров’я і непорочність! Яка висока доброчесність! Як небагато тих, кому вона властива! Якщо ти стоїш у храмі, чуєш, як віддають почесті поясу найблаженнішої діви, чуєш, що цьому поясові приписується божественна сила, що називають найблаженнішим місто, в якому знаходиться цей пояс, і вважають це місто безпечним від усіх нещасть, то так про не думай: тут повинно бути якесь таїнство, бо якщо плоть не приносить ніякої користі, то яким чином допомагає пояс, який служить плоті? Манна? Що це таке? Юрба сприймає це, як осел звуки ліри. Але ти, якщо хочеш по-авраамівському слухати і сприймати, копай тут з отроками Ісаака і, можливо, відкинувши, землю, знайдеш якусь живу воду. Або так: народила, а все-таки діва. Повинне бути і тут якесь таїнство. Отже, народжують і діви. Пхе! Ще й як! В людських справах це, правда, неможливо. Але відкинь, кажу я, землю. Бо й дух має своє народження, і де так панує дух, як не там, де йому протистоїть плоть, обвита поясом дівочої чистоти. ["Возвеселися, неплоди нераждающая"] та ін.

Бувай здоров, нащадку Ісаака!

Твій Гр[игорій] С[авич].

22

[Харків, місцевий; жовтень — грудень (?) 1762 р.]

ODA HORATIANA 1 (LIBRI II, XVI) "DE ANIMI TRANQUILLITATE"

[Ода Горація (книга II, XVI) "Про спокій душі"]

Купец покоя <в страхѣ> 2 сладка бога просит,

Когда по морю его вихор бросит,

Как луну облак и звѣзды преясны

Скрил преужасній

Просит покоя в войнѣ турчин бѣшен

И красним луком китаец обвѣшен,

Но ниже, друг мой, драгая порфира

Дасть нам внутр мира,

Не бо царска власть или злата полній

Сундук усмирит душы бѣдны волны,

Ни приутишит живущіи вздохы

В красном порогѣ.

Сладка покоя нищета ест маты,

Где лишних в домѣ вещей не видати,

Где не мѣшает ниже страх сна сладка,

Ни похоть гадка 3. / 892 /

Почто толь много сій черв замишляєш 258

Зачем на воздух чужій поспитаеш?

Что ползы бросит природніи страны?

Брось нрав твой странній.

Печаль глупа и на корабли восходит

И проницает на далны походы,

Еленей 4 легких она всѣх бистрѣе,

Вѣтров 5 скорѣе.

Будь сит тѣм, что ест, не печись на утро,

Потѣшай смѣхом твою горесть мудро,

Знай, что ничто же совсѣм ест блаженно,

Но з злим смѣшенно.

Знай, что преславны пошли в прах герои,

И, сто лѣт жившы, лежат в смертном гнои,

И, может тое твое, что сливется,

Мнѣ доведется 6.

Волов изрядних у тебя заводы

И чужостранних лошадей природы,

А на одежу тебѣ для прибора

Сукна з-за моря. / 901 /

А мнѣ судбина дала грунт убогой

И от муз чистих греческих немного

Духа напитись и пренебрегати

Мір сей проклятій.

Pretiosissime amice!

Salve, mi Michaël!

Hanc prope ex tempore, certe praecipitanter verti, hoc unice spectans, ut quam possem perspicue spiritum autoris expromerem, non phaleris verborum ornarem. Tu potes, si libet, refingere, ac aliis verbis inducere. Quod autem verti τό "quod ultra est, oderit curare" sic: "не печися на утро", temere improbare noli, licet scio te esse a praejudiciis alienum. Si quis enim, velut canis, ut ajunt, e Nilo, gustavit ex sanctis patribus, is intelligit τό "crastinum" pro sequenti vita accipi. Cum enim vita nostra, passim in s. literis diei

assimilatur, et diei prima pars est nox, altera lux, rectissime dicitus prima aetas, puta juventa, stulta, vita praesens, nondum illuminata veritatis sole. / 902 / Altera vitae pars, luci assimilata, vocatur vita — ens 7, cum deponuntur tenebrarum opera. Cum igitur dicit "noli in crastinum esse sollicitus", dicit non esse dolendum, quid edas aut quo vestiaris in senectute; quaere modo regna dei in praesenti vita, cura de sola virtute et sapientia sollicitus. Nam si seminaveris in praesenti bene, bene metes et futura, nec quisquam sanctus moribus destitutus erit in senecta viatico. Ad haec verba quoniam sententia Platonis in quam nuper incidi pertinet, non gravabor tibi adscribere. Ea est haec: ’εμοί μέν ουδέν ’εστι πρεσβύτερον 259 τοῦ ‘ως ‘ότι βέλτιστυν ’εμέ γενέσθαι Mihi quadem nihil est antiquius, quam ut quam optimum me esse sive fieri. Vide quid curarunt summi viri, non divitias etc; non mirum igitur, si bene clauderunt vitam. Ut quisque enim in juventute seminat, ita in senecta metit. Vis levis et sanus esse senex? Cole juvenis sobrietatem et castitatem. Haec cogita.

Vale, optime mi φιλόμουσε!

Tuus Gregor[ius] Sab[bin].

Найдорогоцінніший друже!

Здрастуй, мій Михайле!

Це я переклав майже експромтом, дуже швидко, слідкуючи тільки за тим, щоб, наскільки це було для мене можливим, передати дух автора, не дбаючи про красу стилю. Ти можеш, якщо тобі до вподоби, змінити і почати з інших слів. Що ж до перекладу виразу "quod ultra est, oderit curare" словами ["не печися на утро"], то стережися судити його занадто поспішно, хоча я й знаю, що ти далекий від забобонів. Бо хто черпав із святих отців, за прислів’ям, як собака з Нілу, той зрозуміє, що "завтрашнє" треба розуміти як наступне життя. Бо якщо наше життя всюди у святому письмі порівнюється з днем, перша ж частина доби є ніч, а друга — світло, то дуже вірно ранній вік, тобто юність, називати

нерозумним, сучасним життям, ще не освітленим сонцем істини. Друга ж частина життя, що порівнюється з світлом і називається життям.., коли відкидаються справи тьми. Отже, коли автор говорить: "не турбуйся про завтрашній день", він хоче сказати: не слід турбуватися про те, що ти будеш їсти або в що одягнешся в старості. Шукай в теперішньому житті тільки царства божого, піклуйся і дбай тільки про доброчесність і мудрість. Бо якщо ти добре посієш в теперішньому, то добре пожнеш у майбутньому, і ніхто з тих, хто придбав святі звичаї, не буде позбавлений у старості своїх заощаджень. Сюди відноситься і одно висловлювання Платона, на яке я нещодавно натрапив і яке я радо тобі повідомляю. Це така сентенція: "Для мене немає нічого важливішого, ніж бути чи стати кращим". Дивись, про що дбали найкращі мужі — не про багатство і т. д. Не дивно тому, що вони добре завершили життя. Бо як хто посіє в юності, так пожне в старості. Хочеш бути легким і здоровим старцем? Додержуйся в юності тверезості і непорочності. Подумай про це!

Бувай здоров, мій найкращий любителю муз!

Твій Григор[ій] Сав[ич]. 260

23

[Харків, місцевий; вересень — грудень (??) 1762 р.]

Η ΣΑΡΞ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΠΙΘΥΜΕΙ

Iam langues, Israël, jam frangit te impetus hostis,

Iam turbare pavens, jam sacra signa refers.

Ille, velut Boreas sata laeta ferociter urget,

Compositas acies turbat agitque tuas.

Tolle tuas, mi Christe, manus ad sidera, tolle!

Mox felix Amalech impia terga dabit.

ПЛОТЬ ЗАМИШЛЯЄ ПРОТИ ДУХА

Ти вже слабнеш, Ізраїлю, вже вражає тебе натиск ворога,

Ти зі страху ніяковієш, відступаєш зі священними знаменами.

Ворог же, немов Борей, шалено знищує веселі посіви,

Розпорошує твої стрункі лави і жене їх.

Здійми, о Христе, руки до неба, здійми!

Скоро торжествуючий Амалех ганебно втече.

24

[Харків, місцевий; 20 — 23 грудня 1762 р.] / 601 /

O igitur miseros, o terque quaterque misellos!

Sidere qui prolem sub Pharaonis habent.

Tu si quos sentis in te Βαβυλῶνος haberi,

Heus allide istos tempus in omne petrae!

Lucifer est σατανᾶς, si affulget, credere noli;

Gramen nocturnum sole oriente cadit.

Sidere sub pravo quidquam generare caveto.

Ecce dies domini non procul! ecce probe est!

Carisstime] Michaël!

Nae mihi mea solitudo coelum aperuit. Injuncto pueris exercitio abii in museum, ubi ex occasione explicatae vocis τό ’αστρολόγος vides in quas cogitationes veni. Ex consideratione visibilis coeli, transii ad spiritalia. Pulchrum est illud, sed longe divinius hoc contemplari. Nunc mihi considera, utrum in coelo versantur (licet corpusculo in terra) hi, qui negotiis mortui vulgi tantopere ’εν τοῖς οθρανοῖς expatiantur. An non hoc forte sit cum Hieronymo mente paradisum deambulare? Sed nulla mihi tecum fabularum satietas. Hoc solum tnihi familiare exclamo: ’ῶ σχολίον, ’ῶ βιβλ͂ον.

Vale, o carissima anima! ac ad coelos illos eluctari niterel

Tuus σύμμαχος Gregorius. / 602 / 261

"Аще око твое лукаво" etc.

Sidere sub pravo, si sunt mala tempora lunae,

Nascier astrologi non bona cuncta ferunt.

Concubitum faciunt cum terra scilicet ’άστρα.

Γαῖα μέν ’εστι γυνή, ουρανός ’εστιν ’ανήρ.

Nunc mihi terrenis omissis τ’άυλα specta

Ac ex visibili nosce metaphysica.

Scilicet et coelo rnentis sua sidera nostrae

Sunt, sunt luciferi, sol quoque luna quoque.

Si maia stella nitet, mala nascier omnia crede.

O gens infelix sidere nata sub hoc!

Audisne, o Michaël, quid dictant biblia sacra?

Inque utero gentes non capis esse duas?

O coelum egregium, quo splendet gloria Christi!

Stellaque, quae sanctis dux erat ante magis!

Tam tunc nascuntur pueri, sacrosancta propago,

Qui τόν γ’ καί Φαραῶνα movent.

O igitur miseros!

О нещасні, о тричі, чотири рази нещасні ті,

Чиє потомство народилося під зіркою Фараона!

А якщо почуваєш в собі будь-які вавілонські плоди,

Гей, розбивай їх у всякий час об каміння!

Люцифер — це сатана; якщо виблискує — не вір!

Нічна рослина в’яне зі сходом сонця.

Під нещасливою зорею хай ніщо не народжується.

Ось день господній вже недалеко, ось він вже близько.

Найдорожчий Михайле!

Воістину моя самотність відкрила мені небо. Задавши учням вправу, я пішов до музею, і ти бачиш, до яких думок я прийшов у зв’язку з поясненням слова астролог. Від думок про видиме небо я перейшов до питань духовних. Перше небо прекрасне, але більш гідне божественного споглядання друге. Тепер ти подумай, чи є на небі ті, хто (хоча тілом вони і на землі) ухиляються від справ мертвої черні для справ небесних. Хіба не чудово, як каже Ієронім, гуляти думками по раю? Але мені ніколи не буває нудно розмовляти з тобою. Одне тільки мені близьке, вигукну я: о школо, о книги!

Бувай здоров, найдорожча душе, і намагайся підноситися в ці небеса!

Твій союзник Григорій, 262

["Аше око твоє лукаво"] та ін.

Під нещасливою зорею, якщо часи місяця погані,

Як кажуть, астрологи, народжується не все добре.

Бо зорі паруються з землею:

Земля — жінка, небо — чоловік.

Знехтуй земним, дивись на нематеріальне,

З видимого пізнавай невидиме.

І в небі нашого розуму

Є свої зірки, зірниці, а також сонце і місяць.

Якщо світить погана зірка, то вір, що і народжується все погане.

О нещасний рід, що народився під таким сузір’ям!

Чуєш, Михайле, чого вчать священні книги?

І чи розумієш, що у лоні може бути двоє нащадків?

О чудове небо, на якому палає слава Христа,

І зоря, що вказувала шлях святим волхвам!

Бо тоді народжуються діти — оце священне плем’я,

Що хвилює Ірода і Фараона.

О нещасні!

25

[Харків, місцевий; поч. січня] 1763 р.

Χαῖρε, ὦ ‘ήδυστε νεανίσκε!

Καί ’έμοί έκ τῶν πάντων ’ερασμιώτατε, ὦ Μιχαήλ!

Νῦν ’άρχεται νέος ’ενιαοτός A, διό γράφω πρός σε ‘ελληνιστί καί τοῦτο εἶναι νομίξω καλόν οίωνόν B. Ό Χριστός ‘ο λέξας ’εν τῶ εύαγγελίω ταῦτα. Πνεῦμα κυρίου ’επί ’εμέ ... etc, ευλογησάτω σοι τόν στέφανον τοῦ ’έτους C τούτου καί καλῶς ‘υγιέα D καί εύδαίμονα φυλαξάτω μετά τῶν σου φιλτάτων!

Ταῦτα εύχεται Σός ‘ο νέος φίλος Γρηγόρ[ιος] ό Σ[άββιν].

αψξγ 1.

Здрастуй, найдорожчий юначе і найлюбіший мені з усіх Михайле!

Ось почався Новий рік, тому пишу тобі грецькою мовою і вважаю це доброю прикметою. Христос сказав у євангелії таке: "Дух господній на мені" та ін. Хай благословить тебе вінець року цього і хай береже тебе в доброму здоров’ї і благополуччі разом з найдорожчими для тебе!

Про це молиться твій відданий друг Григ[орій] С[авич].

1763 р.

A Annus [рік]. Прим. автора.

B Οιωνός — omen [прикмета]. Прим. автора.

C Τό ’ετος — annus, gen. [рік, родовий відмінок] ’ετουζ. Прим. автора.

D ’Γγιής ut [як] ’αληθής. Прим. автора. 263

[Харків, місцевий; 23 — 26 січня 1763 р.] / 521 /

Cariss[ime] Michaël!

Alii, inquit Socrates, vivunt, ut edant et bibant; ego contra. Quid porro sit vivere, plerique omnes ignorant, ut etiamsi victu uti vellent ad vitam agendam, non tamen possint vivere, siquidem omnium maxima ac proinde difficillima ars est vivere didicisse, ut quam solus Christus doceat donetque. Donec sensero te avide nostra legere, non desinam tibi similia et scribere et dicere: Tace, tace: λεπτόν ’ίχνος.

Ascende nuns editam quandam speculam, ac explica nationem animi tui, ut videas, quid vulgus agitet. Videbis alium scabie, alium febri, hunc podagra, illum epilepsia, istum hydrope laborare, alii dentes, alii intestina computruisse; sunt adeo deplorati, ut non corpus, sed vivum cadaver circumferre videantur; ut omittam illa leviora: tussim, lassitudinem, putres halitus et id genus. Ex talibus, quantus est, constat mundus, membris videlicei leprosis. Nam quod videas iisdem admistos etiam sani corporis homines, hi illi sunt, qui nuper irretiti, nondum ad supradicta quidem pervenerunt; huc tamen tendunt, imo currunt incitantibus Furiis ad tam videlicet praeclara praemia. Et nos quidem morbosos illos vitamus et recte facimus, ne nobis quoque contactu communicent; ceterum cum adhuc sanis, sed mente captis ac pestilentibus dogmatibus imbutis libenter versamur. Atqui non aegrotaremus corporibus, nisi prius animis. Quid juvat ab impuro taetidoque scortatore esse remotum, si ‘ομιλεῖς πνεῦμα πορνείας ’έχοντι; abs hoc enim corpori fit male, ab illo animus inficitur. / 522 / Vitas eum, qui μανίαν ex ebrietate contraxit, et non caves ventri deditum, qui te hortatur, exemplo autem cogit suo ad intempestivum et immodicum carnium esum, vinique potum? Quid fugis rivum, et fontem accedis? Times incendium et ignem petis? carbones exsecraris et per scintillas favillasque graderis? vulnus tangere horres, et inter gladios et scorpios ambulas? Declinas hydropa, podagdam, gallicum morbum, et non aversaris intemperantiam, harum pestium matrem? Atqui Socrates in media pestilentia sanus mansit, assuetus sanctissimae diaetae simplici parcoque cibo. Audi Plutarchum causam omnium morborum redundantiae humoris in corpore adscribere: externis

causis atque principiis redundantia humorum in corpore veluti substantiam et corpus suppeditat. Absque hac nihil mali causae illae inferunt, sed elanguescunt... Ubi autem redundantia est humorum, ibi velut coenum quoddam exagitatur impurum... Non petit ignis locum, nisi ubi naphtham esse senserit: ita morbus adhaerere nequit omnisque pestis atque inflammatio, si corpus frigidum, pituita vacuum ac suberis instar leve est. Vulgus hominum ad 264 insaniam usque ingurgitatur carnibus omnisque generis sicera; et mirum est, si causam sequuntur effectus? Hac videlicet divinissima matre omnes praedictae pestes sunt partae. Tace, tace: tenue vestigium. Noli haurire mundi spiritum ’αωθρωπόκτονον, fuge scorpios hos, neque vitia ac rumpe corpus tuum (ne quid erres), sed extenua subducta immodica esca vitatoque vini igne, unde omnia vitia animi et ex his rursum omnes corporis morbi. Non is occidit equum, qui simplici pabulo alit, sed qui avenae praebet multum, nec modum in cursu tenet. Obruimur cibo vinoque et diu assidemus alicui anxiae meditationi. Hinc senium praematurum, etiamsi nihil aliud. / 531 / Haec ideo prolixius, quod tam multos video idque autoritate praeditos, qui non satis habent scandalis exemplorum corrumpere adolescentes adque ingluviem invitare, nisi verborum quoque eloquentiaeque lenocinio perpellant πρός τήν γαστριμαργίαν, idque locis ex s. scriptura petitis. Quodsi cupis nos paululum auscultate, tamdiu scias tibi salvam esse et valetudinem et pudictiam et famam, pretiosissimos θησαυρούς, quamdiu sobrietatem colis. Instigant ad intemperantiam? At tu victo illo vitioso pudore, negare non audente, jam nunc assuesce sanctae illi cuidam pertinaciae; mihi, inque, non expedit, etiamsi aitis omnia pure puris. Et si Paulus aliorum caritate non licere sibi ait carne vesci, egomet mei amore non colam jejunium sive delectum ciborum? Sic tu fel et venenum verborum illorum mellitum amove. Taedium pertrahit ad luxum? Accipe sanctum librum, cantilla casros hymnos, ora; quodsi haec non sufficiunt, advoca honestum sodalem, profligabis laeto bonoque colloquio, aut nos adi, aut ad te accerse; quid vereris? Si turpe judicas, cave facias; cin — vince malurn pudorem timoremque, avocantem a rebus honestis. O utinam tam simus verecundi ac timidi in turpibus vitandis, quam saepe sumus in faciendis honestis meticulosi ac praepostere pudibundi! Christus hanc talem tuam tantamque indolem a mundi contagio incontaminatam servet praeparetque te suae sibi inhabitationi!

Vale, carissime!

Tibi faventissimus Greg[orius] Sabtbin].

Найдорожчий Михайле!

Деякі, як говорить Сократ, живуть, щоб їсти і пити, я ж — навпаки. Далі, більшість зовсім не знає, що значить жити, і хоч вони й бажають їсти, щоб жити, однак не можуть по-справжньому жити, бо навчитися найвеличнішому мистецтву життя — справа дуже важка, і один тільки Христос може це дати і навчити. Доки я знатиму, що ти жадібно читаєш мої листи, доти я не перестану писати тобі і говорити таке: Мовчи, мовчи: тонкий слід. 265

Зійди тепер на високу вежу і допоможи своїй душі побачити те, що хвилює юрбу. Ти побачиш, що один мучиться коростою, другий — пропасницею, третій подагрою, четвертий — епілепсією, п’ятий — водянкою; у одного гниють зуби, у другого — нутрощі; деякі до того жалюгідні, що здається, ніби вони носять не тіло, а живий труп. Я вже не буду говорити про легкі хвороби: кашель, виснаження, зловонне дихання та ін. З таких-от, тобто з нездорових членів, і складається цей світ, який би він не був за розміром. Бо якщо ти й бачиш серед них людей із здоровим тілом, то це такі люди, які недавно потрапили в тенета хвороб і ще не дійшли до зазначеного вище стану; однак вони не йдуть, а біжать до нього, їх підганяють фурії до таких преславних нагород. Ми ж, правда, уникаємо цих хворих і вірно робимо, щоб вони і нас не заразили. Проте ми охоче підтримуємо зносини з людьми, які до цього часу здорові, але розум яких пошкоджений і насичений отруйними вченнями. Але ж ми не захворіли б тілом, якби раніше не захворіли душею. Яка користь віддалятися від нечистого і зловонного блудника, якщо знаєшся з тими, хто відзначений духом блудодіяння? Від першого стає погано тілу, від другого заражається душа. Ти уникаєш того, який від пияцтва стає божевільним і не стережешся чревоугодника, який своїм прикладом закликає тебе до несвоєчасного і надмірного вживання м’яса, вина. Чому ж ти уникаєш ріки, а наближаєшся до джерела?

Боїшся пожежі, а шукаєш вогню? Проклинаєш вугілля, а ходиш по іскрах і гарячому попелу? Боїшся дотику до рани, а ходиш серед мечів і скорпіонів? Уникаєш водянки, подагри, гальської хвороби і не віддаляєшся від непомірності — матері всіх цих лих? Але Сократ серед чуми залишився здоровим, бо звик до найсвятішого життя, до простої і помірної їжі. Послухай Плутарха, який вважає причиною всіх хвороб надлишок вологи в тілі: "Під впливом зовнішніх причин і умов надлишок вологи в тілі ніби заміщає субстанцію і тіло". Без згаданого надлишку вологи ці причини — не викликають нічого поганого і слабнуть. Але там, де є надлишок вологи, там ніби виникає якесь брудне болото... Вогонь горить найкраще там, де є нафта; так, хвороба, всяка зараза і запалення не можуть прищепитися, коли тіло холодне, позбавлене слизу і легке, як корок. Більшість людей до нестями об’їдається м’ясом і обпивається всякими хмільними напоями. Що ж дивного в тому, коли за причиною іде дія? Саме від цієї найприроднішої матері виникли всі раніше згадані зарази. "Мовчи, мовчи: тонкий слід". Уникай мирського людиновбивчого духу, уникай цих скорпіонів, не шкодь і не руйнуй свого тіла (щоб не погрішити в чому-небудь), але зроби його тоншим, скорочуючи надмірну їжу й уникаючи вогню, породженого вином, звідки всі пороки душі, а з останніх, у свою 266 чергу, — всі хвороби тіла. Не той вбиває коня, хто годує його простим кормом, а той, хто дає багато вівса і не додержує міри в їзді. Обтяжені їжею й вином, ми довго зупиняємося на якому-небудь тривожному роздумі: Звідси передчасне старіння, якщо не що-небудь інше. Це трапляється досить часто, бо я знаю дуже багато людей, навіть авторитетних, які намагаються спокусою прикладів та принадою слів і красномовства псувати юнаків і спонукають їх до ненажерливості, використовуючи при цьому навіть місця із святого письма. Якщо ти бажаєш трохи послухати нас, то доки ти будеш додержуватися тверезості, доти будеш впевнений в тому, що у тебе зберігаються і здоров’я і соромливість, і репутація — найцінніші скарби. Тебе спонукають до непомірності? Але ти побори в собі той порочний сором, що не насмілюється відповісти відмовою, тепер уже привчи себе до цієї святої стійкості і скажи: мені це не корисно, хоча ви й говорите, що для чистих все чисте. І коли Павло каже, що йому не дозволено їсти м’ясо через любов до інших, то хіба я не можу через

любов до самого себе додержуватися посту або обирати їжу? Так усувай ти жовч і отруту їхніх слів, підсолоджених медом. Нудьга тягне тебе до розкошів? Візьми святу книгу, співай священні гімни, молись; якщо цього буде не досить, поклич порядного товариша, заведи веселу і хорошу розмову, прийди до нас або нас запроси до себе. Чого тобі соромитися? Якщо ти вважаєш, що це погано, не роби цього; якщо ж ні, то переможи в собі поганий сором і страх, які тебе відвертають від порядних справ... О, якби ми в ганебних справах були такими ж соромливими, боязкими, як часто ми буваємо боязкими і хибно соромливими в порядних вчинках! Христос нехай збереже такий великий твій дар незаплямованим мирською заразою і нехай приготує тебе для своєї обителі.

Бувай здоров, найдорожчий!

До тебе вельми прихильний Григ[орій] Сав[ич].

27

[Харків, місцевий] 27 січня [1763 р.] / 101 /

Plutarchus loquitur:

"Sicut illa, quae aurum mentiuntur et adulterina sunt, fulgorem tamen auri atque nitorem imitantur: sic adulator suavitatem venustatemque amici imitans, semper hilarem se ac renidentem A praebet, nunquam resistens, nunquam repugnans. Itaque non statim debemus adulationis suspectos habere, quicunque laudant; non minus enim suo tempore laus amicum,

A Renidens idem ac refulgens. Прим. автора. 267

quam objurgatio decet. Quin imo morositas ac proclivitas ad quaevis reprehendendum ad amicitia et consuetudine res est aliena. Qui autem benevolus liberaliter atque alacriter laudem laude dignis tribuit, hujus etiam

in reprehendendo libertatem facile et sine molestia perferimus ac probamus, credentes, necessitate ductum increpare, qui laudando fuit facilis".

Carissime mi Michaël!

Quoniam ipse nunc non habeo, quod apud te dicam, ideo per me noster Plutarchus te affatur, vir plenus fidei ac venustatis. Princepsque eorum, qui γνησίαις ταῖς Μούσαις amoenis illis Camaenis coelestique Heliconi sese consecrarunt. / 102 / Sed nonne tibi hoc παράδοξον, imo παραδοξότατιον videtur, ut mihi apud amicum verba desint? Praesertim apud te? Ego vero isthuc ipso philosophico κενότερον esse existimo vacuo. Imo vero profecto, ubi accepi ad te scribere, semper modum mihi quaero, non copiam affecto. Ego ille sum, qui amicos tanti facio, ut nihil pluris aestimem, amicos, inquam, optimam vitae, ut tuus Laelius loquitur, supellictilem.

Trahit sua quemque voluptas. Contemno Croesos, non invideo Juliis, despicio Demosthenes, miseror divitum: obtineant sibi quaelibet. Mihi amici si adsint, non modo felix, sed beatissimus esse videor. Quid igitur mirum, si mihi nil dulcius, quam garrire cum amico? Modo me deus in sua virtute confirmet, modo me virum honestum faciat sibique amicum: sunt enim viri boni quidem dei amici, et inter tales solos optimum donum est puta vera amicitia; de caeteris omnibus mihi οθδείζ κατά παροιμίαν λόγος.

Vale! cariss. ac virtutem, parentem omnis dulcedinis, cum bonis literis ama et nos redama!

Tuus Greg[orius] Sabbin.

Festo Joannis Chrisostomi, ianuar 27.

Плутарх говорить:

"Як підроблені під золото речі наслідують блиск і красу золота, так і підлесник, наслідуючи приємність і принади друга, завжди здається

веселим і блискучим А, ніколи не чинячи опору, ніколи ні в чому не відмовляючи. Все ж таки ми повинні не відразу запідозрювати в лестощах тих, хто хвалить: своєчасна похвала личить другові не менше, ніж осуд. Тим більше похмурість і схильність все ганити є чимсь чужим дружбі і товариським відносинам.

А Блискучий — те ж, що й сяючий. Прим. автора.

Хто ж, доброзичливо до нас ставлячись, вільно і рішуче не відгукнеться з по-268хвалою на те, що гідне похвали? Від цієї людини ми легко зносимо і приймаємо й осуд, вважаючи, що той, хто вільно висловлює похвалу, висловлює осуд лише під тягарем необхідності".

Найдорожчий мій Михайле!

Оскільки тепер мені нічого тобі сказати, то через моє посередництво з тобою буде розмовляти наш.Плутарх — муж, сповнений віри і чесності, найвидатніший з тих, хто присвятив себе благородним Музам, цим чарівним Каменам (музам) і небесному Гелікону. Але невже тобі не здається дивним, навіть надзвичайно дивним те, що в мене, друга, не вистачає слів, особливо для тебе? Щодо мене, то таку людину я вважаю пустішою, ніж сама філософська пустота. Але, зрозуміло, коли я беруся писати тобі, то завжди мушу дбати про поміркованість у моїх почуттях до тебе, а не про їх багатство. Я належу до тих, хто настільки цінує друга, що ставить його над усе і вважає друзів, як говорить твій Лелій, найліпшою прикрасою життя.

Кожного вабить до себе своя пристрасть.

Я зневажаю Крезів, не заздрю Юліям, байдужий до Демосфенів, жалію багатих: хай володіють собі, чим хочуть. Я ж, якщо я маю друзів, відчуваю себе не лише щасливим, але й найщасливішим. Тому що ж дивного в тому, що для мене нема нічого приємнішого, ніж вести розмови з другом? Тільки б бог зміцнив мене в своїй чесноті, тільки б він

зробив мене людиною, гідною і дорогою для себе, бо добрі люди — це друзі божі, і лише серед них зберігається найвищий дар, тобто справжня чиста дружба. До всього іншого у мене немає ніякого діла, як говорить прислів’я.

Бувай здоров, найдорожчий, і люби разом з добрими науками чесноту, джерело всякої втіхи, і відплачуй нам любов’ю за нашу любов!

Твій Григ[орій] Савич.

В свято Йоанна Златоуста, січня 27.

28

[Харків, місцевий] 30 січня 1763 р. / 1081 /

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Ter tribus ut musis olim Venus obvia facta est

Cum Cupidone suo, talibus alloquitur:

Me colite. o musae, cunctorum prima deorum

Sum: mea sceptra omnes diique hominesque colunt.

Sic Venus. At musae: verum in nos juris habes nil.

Musae Helicona sacrum, non tua regna colunt. 269

Carissime mi Michaël

Χόρευε ’εν τῶ κυρίω!

Duabus horis προανασταάς τῶν ορθρινῶν εθχῶν, et egomet mihi ‘ομιλῶν , inter multas non impias cogitationes feci καί τό ’επιγράμμα. Memini, me legisse tale inter graeca ’επιγράμματα, cum agerem jam in coenobio s. Sergii. Id quoniam non subiit, meis verbis eandem sum sententiam complexus. Venustum mihi visum est in primis summumque musarum τό ’άδυτον tangere ac resipere, dignumque, quod hodie cantaretur, cum τῶν τρειῶν τῶν μεγάλων τῆς οίκουμένης διδασκάλων recolimus memoriam. O utinam, mi Michaël, nobis quoque ad tantum τῆς ’αρετῆς cacumen contingat eluctari!

Januar 30. / 1082 /

Ταῦτα εύχεταί σοι σός Γρηγόριος.

Ubi quid in graecis vocibus, ut est, hallucinatus sum corriges meque mones. Ουδέν τούτου φιλότερον, et nosti illud: χείρ χεῖρα νίπτει 1.

1763.

ЕПІГРАМА

Музам колись дев’ятьом на шляху з’явилась Венера;

З нею — її Купідон; слово зухвале — в устах:

"Музи, шануйте мене, я найперша з усіх олімпійців,

Всі перед берлом моїм хиляться люди й боги".

Мовила. Музи на те: "А над нами, богине, не владна.

Наша святиня не ти, наша любов — Гелікон".

Найдорожчий мій Михайле!

Радій у господі!

Вставши за дві години до утрені і сам з собою розмовляючи, між іншими благочестивими міркуваннями склав я епіграму. Пам’ятаю, серед грецьких епіграм я читав таку, коли перебував у монастирі св. Сергія. Будучи неспроможним пригадати її, я своїми словами передав той же зміст. Мені здається, вона прекрасно і велично говорить про святилище муз і достойна бути проспіваною сьогодні, коли ми шануємо пам’ять трьох великих вчителів всесвіту. О якби і нам, мій Михайле, вдалося досягнути такої ж вершини доброчесності!

Цього бажає тобі твій Григорій.

Січня 30.

Якщо в грецьких словах, як вони тут написані, я допустився помилки, то виправ і повідом мене. Немає нічого дорожчого за це, і знай правило: рука руку миє.

1763. 270

Сторінка автографа листа до М. Ковалинського.

29

[Харків, місцевий] 7 лютого [1763 р.]

Ex Erasmi chiliadibus proverbiorum.

Aristoteles, Maglnorum] moralium, lib. 2

‘Όταν βουλόμεθα σφόδρα φίλον ειπεῖν μία φαμέν ψυχή ‘η ’εμή καί ‘η τούτου. Quum volumus valde amicum dicere, una inquimus anima mea et hujus. Idem eodem lib.: ’Έστι γάρ, ‘ώς φαμεν, ‘ο φίλος ‘έτερος ’εγώ. Est enim, ut dicimus, amicus alter ego.

Verum audi et ex Plutarcho: "Simias ajunt capi, dum homines imitari conantes, eorum motus et saltationes adsectantur. Adulator autem alios imitando decipit atque illicit, non eodem omnes modo. Cum aliis saltat atque cantat, aliis palaestrae se et exercitationum corporis socium adjungit. Quodsi adeptus est literis et disciplinis deditum adolescentem, totus jam in libris est, barbam (philosophicam) ad talos usque demittit, pallium gestat, rerum delectum ornittit, in ore sunt numeri et rectangula ac triangula Platonis". / 82 /

Desideratissime Michaël!

Cum omnis temporis jactura gravissima sit, tum vero horum angelicorum dierum — hei! unum quodque raomentum tam pretiosum, ut, quantum alias possessiones tempus vicit omnes, tantum heic se ipsum etiam vicerit. Nunc demum noster internus homo non carne gravatus, sed veluti vinculis ruptis expeditus, aut additis alis alatus in morem τοῦ ’αετοῦ tollitur sublime, ac, veluti in aequore camporum apertorum, in immensibus caeli regionibus libratur, agitatur, velitatur ambiens πρός τό κᾶλλος τό θεῖον penetrare atque pertingere, ubi angeli assidue spectant τό πρόσωπον τοῦ πατρός, supra sortem humanam delicantes. O hos dies jucundos, nectareos, omniumque rerum, imo et dierum pretia nullo negotio superantes! O asperum primum durumque jejunium, quonam nos perducis? Sic semper virtus omneque bonum principio amarum, fine adulcatur. O mi Michaël carissime! cave has dieculas nugis insumas! Agnosce thesaurum, agnosce sortem tuam regum persarum sorte multo potiorem. Quid trepidamus, si heic dormitamus? Tempore coelum, imo ipse deus emitur. / 91 / Nunquam te desinam adhortari ad non vulgares musas illas, ad praeclara illa vulgo contempta facinora, ad libros illos, quos "Quos rara contrectat manus", ut Muretus ait. Nec possum non uti calcaris loco illis Erasmi nostri verbis: "Cogita juventa nihil esse

fugacius". Plinianum illud semper animo insideat tuo: "Omne perire tempus, quod studiis non impertias".

Quodsi quando te excitare debeam, his plus quam aureis certe horis ante moriar, quam desinam, sive opportune sive 272 non. Veniet tempus, cum cibo potuque obruti ad terram reclinabimus, pulcherrimos animi oculos non valentes sursum tollere. Nunc hic, ut Maro ait, aurai simplicis ignis cum sit liber atque agilis, quid cessamus evolare είς ουρανόν? quin exercemus ejus alas, ut aliquando pertingat ad dissitissimum illum terminum metamque, de quo sic nostra cariss. genitrix ecclesia cantat: "Желаній краю, вѣрних утвержденіе" etc. / 92 /

Non libet finem facere, sed faciam. Vale, rni anime!

Tuus Greg[orius] Sabbin.

7 februar[ii].

Із збірки висловлювань Еразма.

Арістотель, Велика етика, кн. 2

‘Όταν βουλόμεθα σφόδρα φίλον ειπεῖν μία φαμέν ψυχή ‘η ’εμή καί ‘η τούτου. — "Коли ми хочемо когось назвати справжнім другом, говоримо, що наша душа і його душа — одне". Те ж сказано і в іншому місці тієї книги: ’Έστι γάρ, ‘ώς φαμεν, ‘ο φίλος ‘έτερος ’εγώ. — "Друг, як кажуть, — це наше друге я".

Але послухай і з Плутарха: "Розповідають, що мавпи, намагаючись наслідувати людей, переймають їх рухи і відтворюють їх танці. Підлесник же, наслідуючи інших, обдурює їх, спокушає, але не всіх однаково. З одними він танцює і співає, до інших приєднується, як партнер по палестрі і по фізичних вправах. Якщо він має справу з юнаком, відданим літературним і науковим заняттям, — весь час сидить

за книгами, відпускає бороду (філософську) до самих п’ят, носить плащ, залишає розваги, на вустах у нього числа та прямокутники і трикутники Платона".

Найжаданіший Михайле!

Тому що з усіх втрат втрата часу найтяжча, то навіть одна мить цих ангельських днів така цінна, що перевищує все, що ми маємо, навіть себе самого настільки, наскільки час перевищує все, чим ми володіємо. Бо наша внутрішня людина тепер не обтяжена плоттю, ніби, звільнившись від пут або знайшовши нові крила, піднімається високо, неначе орел, ширяє, носиться і літає в безмежних небесних просторах, як по рівнині безкраїх полів, прагнучи досягти божественної краси, проникнути туди, де ангели безперервно дивляться на лик отця, радіючи людській долі. О приємні, як нектар, нинішні дні, яких цінність більша за всі речі й інші дні! О прикрі й важкі перші дні посту, куди ви нас ведете? Так всяка чеснота і всяке благо спочатку уявляються гіркими, а під кінець стають солодшими. О мій найдорожчий Ми-273хайле! Стережися ці днини витрачати на пусте! Пам’ятай, що вони скарб, зрозумій, що твоя доля набагато краща долі перських царів. Чого нам боятися, якщо ми тут спочиваємо? За допомогою часу можна купити небо, навіть самого бога. Я ніколи не перестану переконувати тебе, щоб ти присвятив себе не вульгарним музам, а прекрасним ділам, які зневажає юрба, тим книгам, яких, як каже Муре, "рідко хто бере в руки". А для заохоти не можу не скористатися такими словами нашого Еразма: "Пам’ятай, що ніщо не минає так швидко, як юність". Хай також завжди живе в твоїй душі і такий вислів Плінія: "Втрачений той час, який ти не використав на навчання".

Якщо б я мусив спонукати тебе, то я б швидше вмер, ніж перестав би це робити в нинішні дорожчі за золото години, незалежно від того, слушно це, чи ні. Прийде час, коли, обтяжені їжею і напоями, ми схилимось до землі, не маючи сили підвести найпрекрасніші очі нашої душі, Тепер же, коли цей, як говорить Марон, вогонь простого дихання вільний і дійовий, чому ж перестанемо ми злітати в небо? Навпаки, нам

треба вправляти наші крила, щоб коли-небудь досягти тієї межі й мети, які вгамовують всяку спрагу і про які наша найдорожча родительська церква співає: ["Желаній краю, вѣрних утвержденіе"] та ін.

Не хочеться кінчати, все ж кінчаю. Бувай здоров, моя душе!

Твій Григ[орій] Савич.

7 лютого.

30

[Харків, місцевий; січень — лютий 1763 р.] / 721 /

"Да не будет бѣгство ваше в зимѣ..."

Dum fera saevit hiems, haud naves nativa solvit,

Sed placidi veris tempora grata manet.

Expectate diem domini, cum spiritus ille

Sanctus demulcet flamine cuncta suo.

Sin audes propere ponto te credere mundi

Quaeso, quos fluctus ferre necesse tibi?

Ergo vide, ne cursus sit tibi tempore brumae.

Ne temere vitae nempe capesse statum.

Sed portum retine, donec Χριστός σε διδάξει.

Non via nocte proba est, non hiemale mare.

Heu Christus paucos extractat fluctibus altis!

Heu quam permultos devorat unda maris!

Si non gustasti, quidnam sit mare pericli,

Ex aliis miseris sume perlicla tibi. / 722 /. 274

Fluctibus involvit satanas et pectora cauta;

Quid de illis fit, queis cautio nulla viget?

At tu musarum in portu cole sacra quietus.

O fortunatum, si tua bona capis!

Cariss[ime] Michaël!

‘Ήδου ’εν τῶ κυρίω!

Ablatis libris, quid mihi mellitius, quam garrire cum amiculis meis, quorum tu κορθφή εἶ; nisi quod vereor, ne parum in tempore tibi obstrepam, occupato fortassis curis melioribus. Suspicor enim te meditari τάς διατριβάς τάς σχολλαστικάς. Proinde breviter significabis.

Vale, cariss[ime]!

Tuus Gregor[ius].

["Да не будет бҍгство ваше в зимҍ..."]

Поки лютує зима шалена, моряк не відв’язує човнів,

А чекає лагідної погоди, тихої весни.

Чекайте і ви дня божого, коли святий дух

Своїм вогнем усе розтопить.

Якщо поквапно довіришся мирському морю,

То які хвилі, питаю, тобі доведеться винести?

Отже, дивись, щоб не плавати в тумані,

Щоб не обрав ти ненадійного становища в житті.

Але тримайся пристані, поки Христос тебе навчить.

Дорога вночі небезпечна, як і море взимку.

О! Христос небагатьох рятує від хвиль відкритого моря.

О! Скільки їх поглинає морська хвиля!

Не пересвідчившись, наскільки небезпечне море,

Навчись на нещасті інших.

Сатана затягує в хвилі навіть обережних людей.

Що ж буває з тими, кому бракує обережності?

А ти, залишаючись у гавані, спокійно шануй святих муз.

О, щасливий ти, якщо маєш свої блага!

Найдорожчий Михайле!

Радій у господі!

Якщо залишити осторонь книги, то для мене немає нічого приємнішого ніж розмовляти з своїми друзями, серед яких ти найперший. Боюся тільки, що невчасно тобі надокучаю, коли тебе, можливо, займають важливіші справи. Бо здогадуюся, що ти обдумуєш шкільні завдання. Коротко мені про це напиши.

Бувай здоровий, найдорожчий!

Твій Григор[ій]. 275

31

[Харків, місцевий] 15 лютого [1763 р.] / 51 /

Salve, generosissime Michaël!

Siccine τοῦ κθρίου ’επιποθεῖς. O, plus quam nectareas igitur has tuas mihi literas! Imo animum tuum multo generosissimum καί ’όντως δῖον! Nunc demum agnosco non de milviorum neque vulturum te esse genere, sed de sanguine τῶν γνησίων ’αετῶν, qui suprema petunt, despectisque vespertilionibus cum sua umbra, ad solem affectant. O utinam hanc vocem saepius audiam a te, nullam ambrosiam malo. Jam habere videris; ita optas, precaris, aves. O juvenis dignissime Christo, propemodum lacrumas excussisti; solet enim et rarum gaudium lacrumare. Nescit dominus fallere. Quisquis toto pectore precatur, jam habet. In tantum desideras dominum?

Sed mane, mi anime, paulisper, paulisper mane! Equidem breviculum tempus dices nimium fuisse cum accipies. Pone te stat Christus, ac trepidat dare, sed nondum...

Perfer et obdura; labor hic tibi proderit olim, imo intra octennium.

Vale, mea voluptas!

Tui amiciss[imus] Gregor[ius] solius 1.

Здрастуй, найблагороднішій Михайле!

Отже, ти линеш до господа. О, тоді ці твої листи для мене солодші, ніж нектар! А ще більше твоя душа — найблагороднішa і істинно божественна. Лише тепер я пізнаю, що ти не з породи шулік, але від крові благородних орлів, які линуть до вищого і, зневажаючи кажанів з їх любов’ю до темноти, злітають до сонця. О, якщо б цей голос я частіше від тебе чув! Я не хотів би амброзії. Напевно, ти вже маєш те, до чого прагнеш: ти так просиш, так молиш. О юначе, найгідніший Христа, ти майже викликав у мене сльози, бо надзвичайна, виняткова радість звичайно супроводжується сльозами. Господь не помиляється. Хто всім серцем просить, той уже має. Ти так жадаєш господа? Але рано ще, зупинись трохи, моя душе, трохи зупинись! Адже коли здобудеш, то скажеш, що найкоротший час був занадто тривалим. Позаду тебе стоїть Христос і горить від бажання обдарувати тебе, але ще не...

Тримайся і терпи. Цей труд коли-небудь тобі принесе користь, у всякому разі протягом восьми років.

Бувай здоровий, моя радосте.

Тобі єдиному найбільший друг Григор[ій]. 276

[Харків, місцевий; поч. другої половини лютого 1763 р.] / 1091 /

Salve carissime philomuse, Michaël!

Nec tibi, mi Michaël, scio, res ingrata futura,

Pullus idem portet si mea scripta tibi.

Scripta hominis, qui plusquam oculos te diligit istos,

Uriiur igne pio, flagrat amore tui.

Diligit, ardet, arnat toto te corde, sodalis,

Te delectatur, diligit, ardet, amat.

Non mihi flore thymus, non tam sunt attica mella,

Quam tuus hic animus dulcis amore mei.

Scribe ad nos, siquid sit amabile, si quid amicum,

Pergeque, durn vivis, me redamare tuum,

At me ab amore tui deducet nulla senectus,

Sive ego Tithonus, sive ego Nestor ero...

Quid pestilentius amore vulgari, id esf falso? Rursum quid divinius amore christiano, id est vero? Quid est christiana religio nisi vera ac perfecta amicitia? An non Christus Χαρακτῆρα suis imposuit muluum amorem? An non amicitia omnia conglutinat, aedificat, creat, quemadmodum inimicitia diruit? An non deus ’αγάπη dicitur apud dilectissimum discipulum suum Ioannem?

An non mortuus animus vero amore carens, puta deo? An non omnia dona, quin et ipsae angelicae / 1092 / linguae nihil sunt sine caritate? Quid fundat? Caritas. Quid creat? Caritas. Quid conservat? Caritas, caritas. Quid delectat? Garitas, caritas primum et medium et postremum, α καί ω, breviter ut illo claudam: A te principiutn, tibi desinet...

Sed avocat graeca carnpana.

Vale, carissime Michaël! Graeculus tuus peramanter est a me exceptus.

Tuus Gregor[ius] Sabbin.

Здрастуй, найдорожчий любителю муз, Михайле!

Я знаю, що й тобі, Михайле, не буде неприємним,

Якщо це маля принесе тобі мого листа,

Написаного тим, хто любить тебе більше очей своїх,

Хто палає вогнем благочестивим, полум’яніє любов’ю,

Любить, горить, палко кохає тебе всім серцем, товаришу.

Тобою втішається, любить, зачарований тобою.

Для мене не такі солодкі пахощі квітки і аттічний мед,

Як солодка душа твоя, сповнена взаємної любові.

Пиши мені, якщо є щось приємне і дружнє,

І, поки живеш, плати мені любов’ю за любов.

Мене ж від любові до тебе не відтягне жодна старість,

Хоча б досяг я віку Тітона або Нестора... 277

Що є огиднішим за любов вульгарну, удавану, і, навпаки, що є більш божественним, ніж любов християнська, тобто істинна? Що таке християнська релігія, як не істинна і досконала дружба? Хіба Христос не встановив, що відзнакою його учнів є взаємна любов? Хіба не любов все поєднує, будує, творить, подібно до того, як ворожість руйнує? Хіба не називає бога любов'ю його найулюбленіший учень Йоанн? Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові, тобто бога? Хіба всі дарунки, навіть ангельська мова, не є ніщо без любові? Що дає основу? — Любов. Що творить? — Любов. Що зберігає? — Любов, любов. Що дає насолоду? — Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега. Завершу коротко: від тебе початок, у тобі ж і кінець.

Але кличе вже мене дзвінок на лекцію грецької мови.

Бувай здоров, найдорожчий Михайле! Твій грек прийнятий мною дуже люб'язно.

Твій Григор[ій] Сав[ич].

33

[Харків, місцевий; друга половина лютого 1763 р.] / 701 /

"И сѣд, учаше при брезѣ etc. с корабля"

Navigat in portu, procul est cui vita negotiis,

Qui curis quique est ambitione procul.

Qui caute mundi credit se fluctibus hujus.

Navigat in portu, nat bene tuta ratis.

Quisquis at in pelagum convertit vela profundum,

Quis timor exanimat? quis jacit aestus eum?

Fortunate quater! qui nunquam ingressus es altum,

Si tibi docta quies, musa quieta placet.

O divina quiess! o nondum cognita divum

Munera! tui pretium διά cerebra sciunt.

Eja tene portum, contemnito munera plebis!

Commissus pelago desinis esse tuus.

Quid tibi cum curis? curae sunt aspera spina.

Suffocant istae verba sacrata dei.

Nec serit haec Christus, pelago nec praedicat alto.

Navigat in portu: hic, hic docet ille suos. / 702 /

Cariss[ime] Michaël!

Diu deliberavi utros versiculos mitterem. Tandem hi meliusculi sunt visi non ob aliud, nisi quod facilius fluxerunt. De tua 278 vero ambrosia ipsa dulciore scheda quid dicam? Ita me deus amet... sed vereor in os te laudare.

Vale, carissima anima, ac macte virtute!

Tuus Gregorius.

["И сѣд, учаще при брезѣ... та ін. с корабля"].

Плаває в гавані той, чиє життя далеке від марноти,

Хто далекий від турбот та честолюбства,

Хто обережно віддається хвилям цього світу,

Той плаває в гавані, і човен його в безпеці добрій.

Але той, хто повертає вітрила в глибоке море...

Який страх тамує його подих! Які хвилі штовхають його!

Чотири рази щасливий, хто не виходив у море,

Якщо любиш розумний спокій, мирну музу.

О божественний спокій! О непізнані божі

Дари. Твою цінність розумом пізнають.

О тримайся пристані, нехтуй дарами юрби!

Довірившись морю, перестанеш належати собі.

Що тобі до турбот. Турботи — тверді терни.

Вони заглушають слова божі.

І не сіє їх Христос, і не проповідує у морі.

Він плаває в гавані: тут він учить своїх.

Найдорожчий Михайле!

Я довго розмірковував, які вірші тобі надіслати. Однак останні здалися дещо кращими тільки тому, що легше вилилися. Але що ж мені сказати про твій лист, солодший за всяку амброзію. Хай би мене так любив бог... Але я боюся хвалити тебе в очі.

Бувай здоров, найдорожча душе, і шануй доброчесність!

Твій Григорій.

34

[Харків, місцевий; кін. лютого — поч. березня 1763 р.] / 141 /

Pax tibi, mi frater!

Heri turbato distractoque animo, idque praecipitanter, scripsi, nec mirum, si tibi non est satisfactum: cum praesertim subdifficile tuum sit πρόβλημμα. Agnosco et ingenium et studium tuum in litteras simul et virtutem, et vehementer gaudeo. Age igitur experiamur, num possumus solvere, modo Christus aspirare dignetur.

Sed tamen in magnis et voluisse sat est.

An etiam, inquis, in virtute modus servatur? Si non, in diligentia non esse modum necessarium. Sin, cur alius alium in 279 virtute excellit? Haec tua. In

pritnis autem sciendum est, duas esse classes quasdam virtutis studiosorum: unam perfectorum, alteram tyronum, seu ut Paulus vocat, puerorum.

Ex his colligere licet duo item esse virtutum genera: unum genus, quo complectuntur quae vocantur proprie virtutes, ad quas velut ad finem ceterae referuntur; quod alterum genus est scilicet. Atque perfecti sive viri, unde et virtus dicitur, arcem ipsam jam virtutis tenent ubi nullus modus, quia nulla satietas; / 142 / unde fit, ut alius alio sit praestantior, cum etiam in arce sint gradus superandi, ut quo quis alium superet eo plus emolumenti humano generi afferat, ac hoc fiat similior deo, cujus bonitatis nullus finis, nullus modus, nullus numerus.

Proinde a Paulo quinque, ni fallor, classes numerantur electorum, videlicet, respectu meritorum. Quo enim quis est ab omnibus terrenis alienior, eo coelestibus propior ipsique lucis fonti. Huc Davidis illud, quod ego nunquam non cantillo: "Яко по висотђ небесной от земли, утвердих" etc.

Tales virtutes sunt propriae virtutes, quarum dominus est ipse ‘ο ών sive ‘ο θεός. Haec illae sunt fides, spes ac omnium maxima finemque non habens caritas. Αυτός γάρ ‘ο θεός dicitur ’αγάπη. Quae omnia sine fine aedificat. Fidei proprium cernere sive intelligere, quoque plus cernit, plus sperat, quo magis sperat, ardentius amat, gaudens bene facere, quantum fieri potest latissime sine ullo fine modoque. O utinam, mi anime, possis ad hanc arcem olim pertingere! / 151 / O quam paucis hanc contiagit adire Corynthum! Visne pervenire? rationibus tibi est opus, vos vocatis media. Quae autem media? Haec sunt: graecarum romanarumque literarum peritia, quae paratur lucubrationibus (jam audis et medium medii), fuga turbae secularіumque negotiorum, contemptus divitiarum, jejunium et abstinentia, breviter neglectus carnis, ut spiritum acquiras. Hae demum sunt vulgares virtutes, quae etiam improbis adsunt; in his modus est servandus, ut ad illa, in quibus nullus modus, perveniatur. Alioquin si unica nocte per immodicas vigilias aut oculos aut pulmonem laedas, quomodo deinceps legere ac colloqui cum sanctis poteris? Quo pacto ab iis disces deum? Fides videt deum et divina est; ad hanc ut pertingas, serva vigiliarum laborumque modum et dum quaeris spiritale, cave occidas carnale, si te ducere potest ad meliora. An non

stultescit, qui lonqum iter ingressus, modum in eundo non tenet? Nae iste non est perventurus Hierosolymam. Morbus aut etiam mors in via intercipiet. Vide igitur, ne tua te diligentia modum nesciens aut conjiciat. Ah non libet male ominari.

Tu, mi Michaël, omnia fausta mereris. / 152 / Fugis turbam? Modum hic quoque serva! An non stultus sit, qui ita fugiat, ut cum nemine prorsus unquam loquatur? Insanus talis est, non 280 sanctus; vide, cum quo loquaris verserisque. Jejunas? An non mente is captus tibi videatur, qui nihil prorsus aut venenatum aliquid concedit corpusculo? Subtrahe pabulum supervacuum, ne ferociat asellus, id est caro; noli rursum fame necare, ne possit vehere sessorem. Haec sunt illae pulchrae res, quae sine modo pessimae sunt. Sunt qui in hac aetate, qua es, nimium indulgent vino, sunt qui equis aut canibus nimis capiuntur aut luxuria. Sunt contra, qui nimis austere vivunt. Unde pulcherrimum illud ac divinum: μηδέν ’άγαν.

Rescribe, quid tibi videtur, ut cognoscam, placentne haec. Utinam Christus dignaretur intervenire nostrae ‘ομιλία, qui pollicetur se adfuturum, ubicunque duo in suo nomine congregarentur; alioquin sine illo omnia frustra.

Vale! mi Michaël!

Tuus in domino totus Greg[orius] Sabbin.

Мир тобі, мій брате!

Я написав це вчора в стані смутку і неуважності і при цьому дуже швидко. Не дивно, що написане тебе не задовольнило, особливо, якщо взяти до уваги значну складність твого питання. Я визнаю твої таланти і твою старанність в науках, а також доброчесність і дуже радію з цього. Ну ж спробуємо, чи зможемо ми вирішити це питання, якщо Христос дарує нам натхнення.

Однак у великій справі достатньо і бажати. Невже, питаєш ти, і в чесності слід зберігати міру. Якщо це не так, то в ретельності теж не треба зберігати міри. Бо чому один переважає іншого в чесності? Такі твої думки. А, насамперед, слід знати, що існує два класи поборників чесноти: один клас досконалих, другий — новачків, або, як їх називає Павло, учнів.

Звідси можна зробити висновок, що існує два види чеснот: один вид охоплює те, що називається чеснотами у повному розумінні, до яких, як до мети, прагнуть всі інші чесноти. Ці останні і становлять другий вид. Але досконалі, або мужі — viri — звідси чеснота отримує свою назву — virtus, займають уже сам палац, або твердиню чесноти, де немає ніякої міри, оскільки немає і насичення; звідси виходить, що один має перевагу перед іншими, бо і в палаці існують ступені підйому, і чим більшу хтось має перевагу над іншим, тим більше користі приносить він людському родові і стає подібнішим до бога, ласка якого не має меж, не знає ні міри, ні числа.

Звідси у Павла, якщо не помиляюсь, нараховується п’ять класів обраних, тобто таких, що заслуговують на пошану. Адже чим більше чужий хто земному, тим ближче він до небесного і до самого джерела світла. Сюди стосується той 281 Давидів вірш, який я часто співаю: ["Яко по высотЂ небесной от земли, утвердих"] та ін.

Чесноти у повному розумінні — це ті, господарем яких є сам сущий, або бог. Такі: віра, надія і найвеличніша з усіх і безкінечна любовь. Бо сам бог називається любов’ю. Всі вони без кінця творять. Властивість віри — помічати або розуміти, а чим більше хто помічає, тим більше плекає надії, а чим більше плекає надії, тим полум’яніше любить, з радістю творить добро, безмежно і безмірно наскільки це можливо. О, якщо б ти, мій друже, міг коли-небудь досягнути до цієї твердині! О, як небагато тих, кому вдається наблизитись до цього Корінфа! Чи хочеш досягти? Для цього потрібні підстави, які ви називаєте засобами. Які ж засоби? Вони такі: знання грецької і римської літератури, яке дається нічними заняттями [я називаю тобі уже засіб засобу], втеча від юрби і

мирських справ, зневага до багатства, піст і помірність, коротше — зневажання плоті, щоб здобути дух. Такі ж, нарешті, і звичайні чесноти, притаманні навіть непорядним людям. В них слід зберігати міру, щоб досягнути тих чеснот, в яких не визнається ніякої міри. Інакше; якщо ти в одну ніч зіпсуєш очі або легені, як ти після цього зможеш читати і розмовляти із святими? Яким чином ти від них дізнаєшся про бога? Віра бачить бога і сама божественна; щоб її досягти, додержуй міри в пильнуваннях і трудах і, набуваючи духовне, бережись, як би не згубити плотське, коли це плотське може тебе привести до кращого. Хіба розумно робить той, хто, починаючи довгий шлях, в ході не додержує міри? Безперечно, цей не дійде до Єрусалима, хвороба або навіть смерть перерве його подорож. Тому дивись, щоб твоє завзяття, яке не знає міри, не довело тебе до біди. Ах! не хочеться провіщати лихого. Ти, мій Михайле, заслуговуєш найсприятливішої долі. Ти уникаєш юрби? Дотримуйся міри і в цьому. Хіба не дурень той, хто уникає людей так, що зовсім ні з ким ніколи не говорить? Божевільна така людина, а не свята. Дивись, з ким ти говориш, з ким маєш справу. Ти постиш? Хіба не здасться тобі не сповна розуму той, хто зовсім нічого не дає тілу або подає йому лише щось отруйне? Зменшуй зайву їжу, щоб осел, тобто плоть, не розпалювався, з іншого боку, не мори його голодом, щоб він міг нести вершника. Це ті прекрасні речі, які вживані надміру стають дуже поганими. У твоєму віці бувають такі, що надмірно віддаються вину чи надмірно захоплюються кіньми і собаками або розкішним способом життя. Бувають, навпаки, такі, які ведуть занадто суворе життя. Звідси це найпрекрасніше і божественне правило: нічого надміру.

Напиши в листі-відповіді, яка твоя думка, щоб я знав, чи подобається це тобі. О, якби Христос, який обіцяв бути 282 присутнім всюди, де зберуться двоє або троє в ім’я його, удостоїв нас взяти участь в нашій бесіді, інакше без нього все марне.

Бувай здоров, мій Михайле!

Весь твій в господі Григ[орій] Савич.

35

[Харків, місцевий; кін. лютого — поч. березня 1763 р.] / 1121 /

Salve, mi philomuse dulcissime, Michaël!

Gaudia pelle,

Pelle timorem,

Spemque fugato,

Nec dolor adsit.

Nubila mens est

Vinctaque frenis,

Haec ubi regnant.

Hi versiculi Boëtii cujusdam philosophi romani, ni fallor. Affectus est morbus animi, graece τό πάθος. Morbus, ut arbitror, est, cum in corpore intemperies est quaedam facta ex male temperatis elementis; cum videlicet aut ignis aut terra praevalet aut utrumque; hinc nascitur exasperatio, graece ‘ο παροξυσμός. Nam si justa sit elementorum συμμετρία, tam placide pacateque intus moventur omnia, quam in horologio integro artificiose constructo eo, quod Graeci vocant αυτόματον. Nam κλεψύδραι et solaria horologia, quale in nostri area collegii videmus, non dicuntur αυτόματα. Ab his physicis transeamus ad metaphysica, id est invisibilia aut spiritalia sive divina. / 1122 / Ad eundem hunc modum affectus animum nostrum exagitat et commovet. Hinc saepe apud latinos ira, timor, cupiditas caeterique affectus motus nominantur. Fortunatus ille, qui motibus his vacuus est. Nam talis tranquillitatem seu quietem animi habet, quam ‘ο κύριος carissimis suis

discipulis donat: ειρήνην τήν ‘εμήω δίδωμι ‘υμῖω. Proximo loco est ille, qui cum his strenue pugnat ac velut equos ferocissimos moderatur freno rationis. Gaudes, quod dives es? Aegrotus es. Quod nobilis es? Aeger es. Times mortem? ob bonas res infamiam? Parum vales animo. Speras melius te cras victurum? Infirmaris. Ubi enim spes, ibidem timor, morbus etc. Ergo, inquis, cum stoicis postulas tu sapientem prorsus ’απαθέα esse? Imo vero sic stipes erit, non homo. Restat igitur, ut ibi sit beatitudo, ubi moderation non ubi affectuum vacation. An non Paulus habet suum τόν σκόλοπα colaphizantem ipsum? Et deus in aurae quidem sibilo, id est levi commotione, transit Heliam. Hoc etiam accipe, curas, 283 timores et id genus domino esse debere. Haec etiam μακαρίζουσι τόν ’άνθρωπον.

Vale, cariss. et colloquium hoc boni consule!

Tuus in domino totus Gregor[ius] Sab[bin].

Здрастуй, мій найсолодший любителю муз, Михайле!

Радість проганяй,

Проганяй страх,

Жени надію;

І хай не буде суму.

Розум буває затуманений

І зв’язаний путами там,

Де вони панують.

Це, якщо я не помиляюся, вірші Боеція, одного римського філософа. Афект — це хвороба душі, грецькою мовою — τό πάθος. Хвороба, як я думаю, виникає тоді, коли в тілі постав розлад погано узгоджених між собою елементів, а саме: коли вогонь або земля переважає, або те й інше. Звідси виникає загострення, грецькою мовою — ‘ο παροξυσμός.. Бо коли симетрія елементів правильна, тоді все спокійно і мирно рухається, як у тому справному, майстерно злагодженому годиннику, який греки називають αυτόματον. Бо водяні і сонячні годинники, які ми бачимо в залі нашого колегіуму, не називаються автоматом. Від цієї фізики перейдемо до метафізики, тобто невидимого, або духовного, інакше — божественного. Так само афект діє на нашу душу і зворушує її. Звідси у латинян страх, бажання та інші афекти часто називаються зворушеннями. Щасливий, хто вільний від цих афектів. Бо в такої людини панує мир і спокій душевний, що його дарує господь своїм найдорожчим учням: мир свій дарую вам. Найближче до них стоїть той, хто наполегливо бореться з афектами і стримує їх вуздою розуму, немов диких коней. Радієш, що ти багатий? Ти хворий. Радієш, що ти благородний? Ти нездоровий. Боїшся смерті? Поганої слави через добрі вчинки? Ти не зовсім здоровий душею. Сподіваєшся краще жити завтра? Ти нездужаєш. Бо де надія, там і страх, хвороба та ін. Отже, скажеш ти, я вимагаю разом з стоїками, щоб мудрець був зовсім безпристрасним. Навпаки, в цьому випадку він був би стовпом, а не людиною. Залишається, отже, що блаженство там, де приборкання пристрастей, а не їх відсутність. Хіба Павло не має своєї колючки, що шкодить йому? І бог проходить перед Іллею як легкий подув вітерця. Згідно з цим, турботи, страх і подібні афекти — від господа. Вони навіть роблять людину блаженною.

Бувай здоров, найдорожчий, і схвали цю розмову!

Твій весь в господі Григор[ій] Сав[ич]. 284

36

[Харків, місцевий; кін. лютого — поч. березня 1763 р.] / 131 /

Ditior o salve, Michaël mi, regibus orbis!

O satrapis liber, tute quiete magis!

Incredibile mihi tui desiderium excitasti, qui hodie in ludo non adfueris. Utinam falsa sint, quae suspicor. Vereor enim ne, quod absit Christo favente, in morbum aliquem his parum salubribus temporibus incideiis. Proinde βραχέως nos mone, quid tecum agatur. Jacobiscus noster jam ridet et ludit. Audis χελιδόνα ver nuntiantem. Sed non repetet ludum, antequam bona calceamenta consuantur. Nam ejus τόν πυρετόν inter alia hoc quoque generavit, quod malis ‘υποδήμασι hactenus est usus. Nos procurabimus hanc provinciam libentissime in eorum gratiam, quos vere, ut debemus, amamus. Tu si vales, beas me, o carissime!

Tuus Gregorius S[abbin].

Qui valet arva colens, rege est felicior aegro. Imo est hic melior rege valente quoque.

Здрастуй, мій Михайле, багатший за царів усього світу, вільнійший, ніж сатрапи, найбезпечніший у [своєму] спокої!

Ти сьогодні не прийшов до школи, і я страшенно скучав за тобою. О, хоча б не справдилось те, що я підозріваю! Боюся, чи не захворів ти в цей нездоровий час, чого хай не буде по милості Христа. Тому ти найближчим часом повідом нас, що з тобою.

Наш Яшко вже сміється і бавиться, ніби ластівка, провіщаючи весну. Але в школу він не піде, доки не справлять йому добре взуття. Бо його лихоманка, між іншим, викликана і тим, що він до цього часу ходив у поганому взутті. Ми з великим задоволенням потурбуємось про це заради тих, кого ми любимо і повинні любити. Якщо ти здоровий, ощаслив мене, о мій найдорожчий!

Твій Григорій С[авич].

Здоровий хлібороб щасливіший від хворого царя. Ні, він навіть кращий і від здорового царя. 285

37

[Харків, місцевий; перша половина березня 1763 р.] / 121 /

Salve, tyro Christi strenuissime!

Michaël dilectissime!

Lecta tua schedula magna cum voluplate пес sine risu, cum multa mecum cogitarem vel potius tecum tacite loquerer, deinde ad somnum compositus plurima super eadem re in pectore versarem, visus sum mihi subinde audire intus vocem hanc: vita nostra militia est... Ergo ‘ο διάβολος cum non potuit te avaritia voluptateque inescare ad corrumpendam animam, aggressus est valetudinem tuam laedere? Sic est profecto; et vero sapienter dictum est: e malis minimum esse eligendum. Novit veterator ille optima quaeque ingenia πρός κενοδοξίαν esse propensissima, praesertim hac, qua tu es aetate; hancque permultis saepe praematuri 1 funeris accelerasse horam, aut saltem immedicabiliter laesisse aliquam generosam corporis, velut oculos pectusque, partem. Illa igitur postquam non successit, hac via est aggressus. Tu vero ita hos ineptos quidem ac steriles, sed gravissimos labores exantlabis, ut interim nunquam non memor sis pretiosissirnae valetudinis. Praestat vanae gloriolae jacturam facere. Id fiet, si tantum labores nitarisque, quantum mediocri discipulo sit satis tuaeque obedientiae, ne quid vehementiae de propria addas alacritate. Sed avocor ad rss. nostrum λ. praefectum dominum et amicum. Tu, charissime, esto sub alis ducis tui Christi.

Vale in eo!

Tuus Gregor[ius] Sab[bin].

Здрастуй, найхоробріший новобранцю Христового воїнства!

Найулюбленіший Михайле!

Прочитавши з великим задоволенням і не без сміху твою листівку, я багато сам собі роздумував, вірніше розмовляв мовчки з тобою, а потім, приготувавшись до сну, багато про те ж думав. І раптом мені здалося, що чую такий внутрішній голос: життя наше — військова служба... Отже, диявол після того, як не міг спокусити тебе ні скупістю, ні втіхами і тим заподіяти шкоду твоїй душі, можливо, вирішив шкодити твоєму здоров’ю. Це, безсумнівно, так. І справді мудро сказано: з двох зол вибирати менше. Знає цей старий пройдисвіт, що деякі найкращі уми дуже схильні до честолюбства, особливо в такому віці, як твій, і цим часто збавляв віку або невиліковно вражав яку-небудь благородну частину їхнього тіла, наприклад, очі чи легені. Отже, не добившись успіху першим способом, він намагається діяти іншим шляхом. Ти ж ці безглузді і пусті, але в той же час дуже тяжкі труди виконуй 286 так, щоб не забувати свого найдорогоціннішого здоров’я. Краще пожертвувати своїм честолюбством. Це здійснимо, якщо будеш працювати і напружуватися в такій мірі, в якій це достатньо для посереднього учня і для твоєї дисциплінованості без властивого тобі гарячого запалу. Але я звернусь до нашого друга, високоповажного пана префекта. Ти ж, найдорожчий, перебувай під крилами твого вождя Христа.

Бувай здоров[ий] в ньому!

Твій Григор[ій] Сав[ич].

38

[Харків, місцевий; перша половина березня 1763 р.] / 621 /

Pax tibi sit illa, Michaël amicissime!

Ecce juventa anni! facies nova ridet ubique;

Nunc demum agricolis dulce labore premi.

Prospiciens hiemem venturam rustica cura

Horlos expurgat, conserit arva bona.

Fortunatus hic est, sed fortunatior ille,

Quem purgare juvat pectoris arva sui.

Atque quidem stultis etiam bona corporis adsunt:

Esse tamen felix stulta senecta nequit.

Cerne tuae fundos animae, quae provenit herba;

Exstirpa citius, si venit herba mala.

Ocius exstirpa, si surgunt spina rubusque:

Suffocat plutus verba sacrata dei.

Bulbus et eruca hic si pullulat, ejice vulsa:

Namque videre deum spurca lubido nequit.

Si cedrus enata est, citius succide securi:

Aversatur enim corda superba deus. / 622 /

Et solet arboribus pulchris adnascier olim

Stultus sponte stolo, hunc ense recide foras.

Nam siquis sanctos libros evolverit, isti

Adnasci studio gloria vana solet.

At contra pulchros flores tutare foveque:

In primis florem virginitatis ale.

O hujus floris qualis fragrantia quantaque:

Hoc delectatur Christus odore nimis 1.

Ne tererem tempus inane, volui vel insulsis versiculis tecum ‘ομιλεῖν magis, quam nugas nugaciores persequi. Soleo enim hoc praesertim pharmaco taedio medicari. Et tamen non semper in numerato licet habere ingenium.

Vale, cariss[ime]!

Gr[egorius] S[abbin]. 287

Мир тобі, найдорожчий Михайле!

От вона, молодість року! Природи лице оновилось;

Радо підняв хлібороб звичної праці тягар.

Передбачаючи зиму прийдешню, в турботі хазяйській,

Саду пильнує свого, ниви свої засіва.

Скажеш: щасливий оратай. Але щасливіший од нього,

Хто залюбки обробив ниву душевну свою.

І нерозумний не раз утішається благом тілесним,

Старість немудра, проте щастя не може дознать.

Ти ж наглядай за душею, яке в ній зело проростає,

І не барися полоть, як де недобре зійшло.

Все повиполюй мерщій, де ожина і терен пробились.

Знай, що багатство глушить слова господнього ряст.

Де проростають свиріпа й часник, висмикуй з корінням,

Бога не узрить вовік, хто засмітив почуття.

Де височіє кедрина, сокирою там поорудуй,

Знай: відкидає господь горді від себе серця.

Ще ж уважай: і на доброму древі, бува, наростає

Пагоння вовче, лихе — геть пообрубуй його! —

Бо хто багато священних книжок прочитає, у того

В серці несита пиха і славолюбство росте.

Все непутяще поли, а добрі рослини викохуй

І щонайперше плекай квітку святу чистоти.

Як він горить, променіє, той цвіт незаймано чистий!

Відай: найбільше Христа тішить його аромат.

Щоб не гаяти часу даремно, я вирішив краще розмовляти з тобою хоча б поганими віршами, ніж займатися пустими дрібницями. Бо переважно цими ліками я звичайно лікую нудьгу. Але не завжди є потрібний для цього настрій.

Бувай здоров, найдорожчий!

Гр[игорій] С[авич].

39

[Харків, місцевий; перша половина березня 1763 р.] / 981 /

Ευθύμει, mi Michaël!

Δῆμος ‘ο χριστιανός δαπαναει σῶμα καί αιίμα

Χριστοῦ, ’αλλά ’αεί ’εστι κακοστόμακος.

Vulgus christicolum consumit mernbra θεάνδρου,

Sanguine potatur; sed male stulta coquit...

Τά λοιπά ’αναβάλλομαι είς ‘ύστεροω χρόνον...

Γρηγόριος ‘ο Σαββίν

Кріпись, мій Михайле!

Народ християнський споживає тіло і кров

Христа, але завжди хворіє на шлунок. 288

Народ, що шанує Христа, споживає тіло боголюдини,

Упивається його кров’ю, але погано перетравлює, нерозумний...

Решту я відкладаю на пізніше.

Григорій Савич.

40

[Харків, місцевий; перша половина березня 1763 р.] / 561 /

Salve, caritas christiana!

Michaël dilectissime!

Frustra corpus edit, qui in corpore sistit edendo,

Qui nec ut ad mentem progrediatur, edit.

Impia turba potest corpus contingere Christi,

Mentem haurire dei sed mala turba nequit,

Est animale quidem, dein est 1 et spirituale

Corpus: id haud prodest, hocce salutiferum est.

Haud equidem juvat id, quando consistis in illo:

Sin per id ad Mentem progrediare juvat.

Quid plantas oleam, si fructus non paritura est?

Quorsum figis humo, si nova non subolet?

Ecquid edis corpus Christi, quando unus et idem es?

Curve capis semen, si tibi fructus abest?

Semen humi jactum si 2 forte calore 3 putrescit,

Spiritus inde novus procreat ind nova.

Sic animale quidem nisi erit tibi morte peremptum,

Spirituale novumque haud habiturus eris.

Mitte hominem veterem κακοῖς σύν δόγμασιω αυτοῦ:

Sume novas δόξας et nova facta dei. / 562 /

Quid corpus sumis. si mentem rejicis ejus?

Nonne animus potior corpore, plusque valet?

Carnem carne tua tangis, sed pectore vitas

Pectus? Et est 4 qualis, dic mihi, amicitia haec?

Oscula das ori, sed es hostis moribus ejus?

’Αντιπαθεῖς genios quis sociare vaiet?

Christus simplicitas: tu veste domoque ciboque

Luxurias; prodest quid tibi sacra 5 caro?

Christus virginitas: at ego meretricis in ora

Respicio; prodest quid mihi sacra caro?

Sume mihi cum carne animum, carissime, Christi,

Et sic cum domino spiritus unus eris.6

Vale, mi dilectissime!

Tuus in domino G[regorius] S[abbin]. 289

Здрастуй, християнська любов,

найулюбленіший Михайле!

Даремно вкушає плоть той, хто втілений у плоть

і не думає йти далі, до духа.

Нечестива чернь може торкнутися тіла Христового,

Але збагнути смислу божого дурна чернь не може.

Бо є тіло тлінне, але є й тіло духовне:

Перше не дає користі, друге — приносить порятунок.

Перше не допомагає, якщо ти ним обмежуєшся.

Якщо ж не обмежуєшся, допомагає дійти до розуму.

Навіщо ж садити оливу, якщо вона не дасть плодів?

Навіщо садити в землю, коли не з’явиться новий паросток?

Навіщо вкушати Христове тіло, залишаючись самим собою?

Навіщо приймати сім’я, коли в тебе не буде плоду?

Бо кинуте в землю сім’я, хоча й згниє від тепла,

Новий дух породить, від нього — нові плоди.

Якщо тлінне тіло не візьме у тебе смерть,

То ти не матимеш духовного і нового.

Облиш стару людину з її дурним вченням,

Прийми нові погляди і нові діла божі.

Навіщо ж приймати тіло, відкидаючи його душу?

Невже душа не краще й не важливіша від нього?

Тілом своїм ти торкаєшся тіла,

Але серцем ти уникаєш серця.

Скажи мені, будь-ласка, що це за дружба?

Цілуєш в уста, залишаючись ворогом його вчення.

Хто ж може поєднати протилежні природні вдачі?

Христос — простота, ти ж розкошуєш в одязі, житлі і їжі.

Чим же допоможе мені святе тіло?

Христос — непорочність, я ж дивлюсь в лице блудниці.

Чим же допоможе мені святе тіло?

Прийми, найдорожчий, разом з тілом дух Христа

І тоді ти з господом будеш одним духом.

Будь здоров, найулюбленіший!

Твій у господі Г[ригорій] С[авич].

41

[Харків, місцевий; останній тиждень березня 1763 р.] / 511 /

Salve, solatium curarum mearum,

Michaël dulcissime!

Parciori somno et frigidioribus cibis per hos vernos dies uti te velim, respice calorem juventutis tuae, veris ardorem, vitam sedentariam, et in hac nimiam tuam diligentiam. Nuper (heri) legimus in Mureto forte fortuna, Galenum, patrem post Hippo-290cratem medicorum, ubi περί ‘υγιειῶν disserit, pueris et juvenculis frigidiores, senibus cibos convenire calidiores sentire Dignus profecto est fide tantus auctor. Nam ex calidis cibis supervacuus hunior, hinc ‘ο κατάρροος, quem inter omnes medicos constat esse patrem morborum omnium; neque aliud quid est catarrhus quam gravedo (нежид). neque hoc aliud est quam pituita nimio calore ex nimio cibo calidoque contracto constipata, sive humor densatus ardore, unde graecis dicitur etiam φλέγμα ardor in corpore, sive pituita. Cura igitur laetus esse et vigil. Sed hujus rei mater est sobrietas, quae non solum in modico eoque frigidiori sita est potu, verum etiam cibo. Neque sobrius est, qui cibus ingurgitatur, etiamsi sit ’άοι νος. O stultitiam meam! qui tantam jacturam valetudinis feci instigantibus rudem aetatem corruptissimis sociis, quos angue pejus et cane rabido odisse debes et vitare. Sed quid ego haec? Quasi non norim liberale tuum ac verecundum ingenium.

Vale, cariss[ime]!

Tuus Gregor[ius] Sk[ovoroda] 1. //

Здрастуй, втіхо в турботах моїх,

Михайле найсолодший!

Я хочу, щоб в ці весняні дні ти менше спав і вживав холоднішу їжу. Враховуй жар твоєї юності, тепло весни, сидяче життя і твою надзвичайну старанність. Нещодавно [вчора] випадково прочитав я у Муре, що Гален, другий після Гіппократа батько лікарів, міркуючи про здоров’я, висловив думку, що хлопчикам і юнакам слід вживати холоднішу, а старим — теплішу їжу. Без сумніву, гідний довір’я такий автор. Бо з гарячої їжі розвивається зайва вологість, а звідси катар, який всі лікарі вважають причиною всіх хвороб. Катар — це нежить [нежид], а нежить — не що інше, як гній, що згустився з надмірного жару і надмірної гарячої їжі, або це вологість, згущена жаром. Тому-то греки називають жар у тілі, або гній, флегмою. Лікування ж — у тому, щоб бути веселим і бадьорим. Але матір’ю цього є тверезість, яка означає не тільки помірне і холодне життя, але й таку саму їжу. Не буде тверезим той, хто перевантажує себе їжею, хоча б він і не пив вина. О, який я був дурний, що завдав таку шкоду своєму здоров’ю, піддавшися в молодому віці впливові дуже розбещених товаришів, ти ж повинен ненавидіти і уникати їх більш, ніж отрутної змії і скаженої собаки. Але що ж це я? Ніби я не знаю твоєї розсудливої і цнотливої натури.

Прощай, найдорожчий!

Твій Григор[ій] Ск[оворода]. 291

42

[Харків, місцевий; останній тиждень березня — поч. квітня 1763 р.] / 261 /

Κήδιστέ μου ὦ Μιχαήλ,

Χάριν εύχομαι σοί ’εν τῶ κυπίω ‘ημῶν!

Dies noctesque omnibus relictis contendamus, mi carissime, ad illam pacem omnem mentem supereminentem, quae est "мир, всяк ум преимущій" e graeco versum: τήν ειρήνην ‘υπερέχουσαν πάντα νόον. Quo magis cupiditatum vulgarium aestus desidit, hoc proprius accedimus ad arcem illam dei. Introspice mare pectoris tui, cogitationum tuarum et perpende, quis ventus excitat turbas, ut navicula animae tuae periclitetur. Ventusne ambitionis? Excitare protinus stude et propera illum: "его же вѣтры послушают".

Quid est id, quo cacodaemon nos sollicitat ad fucatas mundi hujus pulchritudines? Nitor palatiorum aut πορφύρας? Ah! non perspicis, quid occultatur malorum intus sub pulchra specie: latet anguis in herba. Δίβαφος τήν χοιράδα κρύπτει: Dibaphus etc. Pulchre haec intelligis, mi anime, et ut perfecte intelligas et sapias, Christus faciet, si in caritate ejus perseveraris et fideliter uteris dato jam tibi talento. / 262 /

Ceterum dum liberi sumus, curabis mi cariss... ut saepius ore tenus vivaque voce confabulemur ’εν τῆ λέσχη et literariam confabulationem reservemus in id tempus, cum non licuerit nec vacaverit coram ‘ομιλεῖν, quod jam prope adest. Quotidie autem mane missitabis ad me nostrum Maximiscum, ut et illi aliquid dicam boni et ad te meum quidvis tamen dem non de trivio.

Vale, ὦ κήδιστε, καί ‘ημᾶς ’αντιφίλει!

Σος Γρ[ηγώριος] Σ[αββίν].

Найдорожчий мій Михайле,

молюся про ласку для тебе в господа нашого!

Дні і ночі, залишивши все, будемо прагнути, скеровувати всяку думку, найдорожчий, до того миру, що перевищує всякий розум і який є "мир, всяк ум преимущій", що перекладене з грецьких слів: τήν ειρήνην

ὑπερέχουσαν πάντα νόον. Чим більше холоне жар низьких пристрастей, тим ближче наближаємось ми до цього божественного оплоту. Зверни увагу на море серця твого, твоїх помислів і зваж, який вітер піднімає хвилювання, що наражає на небезпеку човник душі твоєї. Чи не вітер честолюбства?.. Старайся вимолити, щоб поспішив тобі на допомогу той: "его же вѣтры послушают". 292

Що це таке, чий злий дух нас вабить до підфарбованих красот цього світу? Блиск палаців чи порфири? Ах, ти не бачиш, скільки зла. криється всередині, під красивою зовнішністю: змія таїться в траві. Пурпурна тога жерця ховає надуту шию. Прекрасно ти це розумієш, душе моя, а щоб досконало зрозумів і пізнав, це здійснить Христос, якщо ти будеш стійким в любові до нього і вірно використаєш даний тобі талант.

Далі, поки ми вільні, подбай, найдорожчий, щоб ми частіше вели бесіду віч-на-віч в залі, а листовну бесіду відкладемо на той час, коли буде неможливо і не буде часу безпосередньо зустрічатися, а цей час вже скоро настане. А щодня посилай до мене ранком нашого Максимка, щоб і йому я міг сказати що-небудь добре і тобі що-небудь дати моє, що не входить в коло звичайного.

Бувай здоров, о дорогий, і відплачуй мені за любов любов’ю!

Твій Гр[игорій] С[авич].

43

[Харків, місцевий] квітень [1763 р.] / 421 /

Desideratissime sodalis, mi Michaël!

Hodie tam mane sum expergefactus, ut sesqui tertia hora solis ortum anteverterim. Deum immortalem! quam hilaris, quamque alacris expeditaque fulmine agilior, ocior Euro illa nostri pars erat, quae divina vocatur, Maroni

dicta aurai simplicis ignis. Itaque ut paroemia est, ubi quis dolet, ibidem et manum habet. Nam avarus quidem continuo ad pecuniam, mercator ad merces, ad boves arator, miles ad arma, breviter, ubi quid sive dolet sive delectat, ibi quisque et mentern et linguam gaudet habere. Meum autem, simul ac surrexi, cor cucurrit ad proprium thesaurum. Coepi egomet mecum cogitare sic: hem no stulti et miseri indignamur, siquis nostrum aut pauper vulgi judicio, auf humilis vivit ac sine ullo magistratu cum sola virtus beat beatumque servat. Quid? contraxistine tandem virtutem? Eone tandem pervenisti, ut ad te quoque dictum id possit pertinere: ‘υμῖν δέδοται γνωέναι τά μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν ουρανῶν; sin minus, ubi est pretium temporis? His et similibus memet ipse alloquens, coepi temporis rationem subducere, quando, quam multis, quamque futilibus rebus rem omnia pretio superantem impenderim. Rursum autem quam ne nunc quoque novi uti tempore, sed quod praesens est et solum in manu nostra, id aut nugis, aut, quod miserius est, maerore, quodque miserrimum, peccatis exigitur. Futurum speratur, praesens temnitur; captatur, quod non est, quod adest 293 negligitur, tanquam aut praeterfluens redire, aut futurum certo posset obtingere. Talia mente perlustranti subiit graecum distichon, quod ego jam, cum essem в лаврЂ святаго Cepгia, et verteram latine et didiceram. Hoc quoniam non inelegans est, hic addimus: / 422 /

Τῆς ‘ώρας ’απόλαυε, διέρχεται 1 πάντα τάχιστα:

‘Έν θέρος 2 ’εξ ’ερίφου 3 τραχύν 4 ’έθηκε 5 τράγον.

Utere temporibus, propere nam cuncta senescunt:

Una ex levi hoedo messe fit hircus olens.

Utinam, mi Michaël, sic utamur tempore, ne olim frustra id geminemus perculsi animo, quod stulti vulgo inaniter clamant: O mihi praeteritos referat si Juppiter annos!

Feliciter posuit tempus, qui cognovit fugiendaque et expetenda. Neque enim (hodie mane legimus in enchiridio cum amico quodam) potest, ut Plato in sua "Politia" judicat: constanter virtutem tueri, qui de expetendis fugiendisque rebus firmiter non est persuasus. Nam qui, quod utile est, inutile putat et contra, is candidum quod est, nigrum putat. Et talibus vae! clamat propheta.

Scribe brevissime, tribus verbis, quomodo vales, praesertim animo. Pustulam illam, quae in facie emersit, obsecro te, ne tangas aut fodias. Heri inhorrui, postquam forte audivi multis mortiferas extitisse illas, ut putantur, minutias ob hoc ipsum, quod refricarentur.

Vale carissime! cum Gregorisco et reliquis pullis.

Vestri amantissimus Gregor[ius] Sab[bin].

April.

Найжаданіший товаришу, мій Михайле!

Сьогодні я встав раненько — на цілу годину і треть раніше сходу сонця. Безсмертний боже, яка весела, бадьора, вільна, жвавіша за блискавку і швидша за Евра та наша частина, яка називається божественною і яку Марон називає вогнем чистого повітря. Отже, за прислів’ям: "де у кого болить, там він і руку держить", — скупий безперервно думає про гроші, купець — про товари, орач — про волів, воїн — про зброю, — коротше, що в кого болить чи радує, те є в кожного в голові і на язиці. Моє ж серце, як тільки я прокинувся, полинуло до свого скарбу, і я почав міркувати сам собі так: ми, дурні і нещасливі, обурюємось, якщо хто-небудь з нас, за звичайними уявленнями, живе в злиднях або скромно, не маючи ніякого чину, тоді як одна доброчесність робить щасливим і зберігає щастя. Що ж, чи досягнув ти, нарешті, доброчесності? Чи ти вже прийшов до такого стану, що і до тебе можуть стосуватися слова: "Вам дано розуміти таїнства цар— 294ства

небесного"? Якщо ні, то де ціна витраченого часу? Звертаючись до самого себе з такими словами, я почав підводити підсумок часу: коли, для скількох, на які дурниці я витрачав річ, дорожчу за все. Я ще й тепер не вмію користуватися часом, і навіть той час, який тепер у моєму розпорядженні, витрачається на дрібниці або, що ще гірше, на смуток, або, що найгірше, на гріхи. На майбутнє ми надіємося, сучасним нехтуємо: ми прагнемо до того, чого немає, нехтуємо тим, що є, так ніби те, що минає, може вернутись назад або напевно мусить здійснитися сподіване.

Коли я про це роздумував, згадав грецький двовірш, який я переклав на латинську мову і заучив, коли був [в лаврЂ святаго Сергіа]. Оскільки цей двовірш досить витончений, ми перекладемо його тут:

Τῆς ‘ώρας ’απόλαυε, διέρχεται πάντα τάχιστα:

‘Έν θέρος ’εξ ’ερίφου τραχύν ’έθηκε 5 τράγον.

Лови час, бо все швидко старіє:

Одне літо молоде козля перетворює в кошлатого цапа.

О, якщо б, мій Михайле, ми так використовували час, щоб у збентеженні потім не молили даремно про те, про що дурні звичайно голосять: О, якщо б Юпітер повернув мені минулі роки!

Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатися. Бо не може (ми читали сьогодні з одним приятелем в підручнику), як каже Платон у своїй "Державі", "постійно дотримуватися доброчесності той, у кого нема твердих переконань у тому, до чого слід прагнути і чого уникати, бо хто корисне вважає марним і навпаки, той біле вважає чорним". І горе таким! — вигукує пророк.

Напиши коротко, в трьох словах, як твоє здоров’я, особливо душевне. Прищ, який вискочив на обличчі, благаю, не чіпай і не колупай. Вчора я вжахнувся, випадково почувши, що для багатьох такі прищі, які здавалися незначними, були смертельними саме тому, що їх роздирали.

Бувай здоров, найдорожчий, з Грицем та іншими малятами!

Ваш найбільший друг Григор. Сав[ич].

Квітень.

44

[Харків, місцевий; 11 травня 1763 р.] / 541 /

ΚΑΘ’ΩΣ ΓΕΓΡΑΠΤΑΙ

Toto diei tempore

In morte vita nostra nobis ducitur. 295

Ac quales innocens ovis,

Quam durus ille carnifex ferro petit,

Fusurus atrum sanguinem:

Ipsa obsecundat ducta nullis viribus,

Gutturque praebet cuspidi.

Sed ista cuncta vincit aucta caritas

Solius ejus robore,

Qui nos amore sempiterno amplexus est.

Nam certa stat sententia> 1. / 542 /

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΝΤΗΟΣΤΗΝ

O utinam nobis fluat in cor spiritus ille,

Quem doctor pueris miserat ille suis!

Spiritus ille novus, qui corda suo innovat igne:

Ille novas linguas, et nova facta creans.

Spiritus ille novus zephyrorum mitior aura,

Quis simul ac flarit, fit nova terra statim,

Tempora, coelorum motus et vita novatur;

Hora vetusta fugit, hora novata venit.

Iam nova facta patrant homines, nova dicta loquuntur.

Mox novus obtutus, corda pedesque novi.

Ac velut illa arbor, quae bruma mortua verno

Sole calente super fit paritura brevi.

Adspice nunc stolidi vulgi linguasque manusque

Atque pedes: quid vult? quid facit, aut quid ait?

Ambitiosa loquuntur ubique, loquuntur avara:

Haec nova verba putas? lingua vetusta quidem haec. / 551 /

Regnat ubique scelus luxusque et spurca cupido:

Haec nova facta putas? Facta vetusta quidem haec.

Sola petunt, quae sunt ventris carnisque caducae:

Haec nova corda putas? Corda vetusta quidem haec.

O miserere mei, mitis paraclete, venito!

Da nova corda mihi, verba manumque novam 1

Exime de specu vulgi miserabilis hujus:

Insere coelicolis, qua nova terra nitet.

Carissime Michaël!

Hi versiculi quoniam visi sunt non injucundi, quique me hoc sacratissimo die, qui meta καί σκοπος omnium festorum est, pias res meditantem vel propter φιλαυτίαν, vel propter pias sententias adfecerunt, id est moverunt ad pietatem animum, hanc ob rem tibi quoque doctrinae. sed magis pietatis, quae sola beat, studioso nostroque amico communicare visum est. An si nauta suos / 552 / nauticos sermones nautae, mercator mercatori, militi miles libenter ‘ομιλίας suas communicat, pietatis 296 bonarumque literarum

studiosus apud studiosum ac amicum mutus erit? Ach! non est ita! Tu interim perpende, non verborum, quae prope nulla est, elegantiam, sed utrum nos satis pie cogitavimus, vim sententiarum; et nucleum, non corticem degusta. Faxit suo tempore ’αγιώτατος ‘ο Παράκλητος ut vetusta et vulgaria fastidiens imo ipsius pietatis lacte relicto. Appetas nevum christoque viro dignum cibum, ut de te quoque id de Juda prophetatum possit usurpari: dentes ejus super lac.

Tibi faventissimus Gregor[ius] Sab[bin].

ЗА ПИСАННЯМ

<Як співає Давид: в тобі

Все наше життя.

Щодня смерть загрожує нам.

І ми як та невинна овечка,

Яку жорстокий м’ясник

Готується зарізати,

Пролити її темну кров,

Сама сприяє цьому,

Підставляючи горло під ніж,

Хоч її до цього ніхто не змушує.

Але все це перемагає милосердя

Силою єдиного того,

Хто обіймає нас вічною любов’ю,

Бо існує певне твердження...>

НА ДЕНЬ П’ЯТИДЕСЯТНИЦІ

О, якби нам в серце вливався той дух,

Який вчитель вклав у своїх учнів!

Той новий дух, що оновлює серця своїм вогнем;

Той, що створює нові мови і нові діяння.

Цей новий дух ніжніший за віяння зефірів,

Лиш тільки він повіє — зразу новою стає земля,

Оновлюються часи, рух небес і життя.

Давній час тікає, оновлений час настає.

Люди уже роблять нові справи, вимовляють нові слова.

У них з’являється новий зір, нові серця й ноги.

Так дерево, мертве взимку, оживає,

Як тільки з висоти зігріє його весняне сонце.

Подивись тепер, яка мова, руки й ноги дурної черні.

Чого вона хоче? Що робить і про що говорить?

Слова її бундючні, повні жадоби.

Думаєш — це нові слова? Це стара мова.

Всюди панують злочин, розкіш і брудна хтивість.

Думаєш — це нові справи? Ні, це старі справи. 297

Люди дбають, щоб догодити шлункові і тлінній плоті.

Думаєш — це нові серця? Це старі серця.

О, зжалься, ласкавий заступнику! Прийди!

Дай мені нове серце, нові слова і нову руку!

Визволи з печери, де живе нещасна чернь!

Прилучи мене до небожителів, яким сяє нова земля!

Найдорожчий Михайле!

Ці вірші здалися мені не позбавленими приємності. Коли я в цей найсвященніший день, який є метою і вісником всіх свят, міркував про священні речі, ці вірші, чи то через самолюбство, чи то благочестивими думками захопили мене і спонукали душу до благочестя. Тому я вирішив повідомити про них і тебе, мого друга і ревнителя науки, а ще більше — ревнителя благочестя, яке одне робить людину щасливою. Якщо моряк охоче обмінюється своїми морськими розмовами з моряком, купець з

купцем, солдат з солдатом, то невже прихильник благочестя й корисних наук буде німим з тим, хто займається тим самим і є його другом? О, так не може бути! Але ж ти зверни увагу не на вишуканість слів, майже незначну, а на те, чи мислимо ми благочестиво, на силу висловлених думок і визначай смак не по шкаралупі, а по ядру. Хай найсвятіший заступник зробить у свій час так, щоб ти, відкинувши давнє і грубе і залишивши лише молоко благочестя, бажав нової їжі, достойної християнського мужа, щоб до тебе можна було застосувати пророцтво про Юду: зуби його біліші від молока.

Вельми прихильний до тебе Григор[ій] Сав[ич].

45

[Харків, місцевий; друга половина травня — поч. червня 1763 р.] / 991 /

Dilectissime omnium amice Michaël!

Post preces vespertinas valde aveo renovare hesternam deambulationem. Tu e templo egrediens aut ad me aut recta in hesterna tempe per humilia, quibus heri rediimus, loca sic lente ibis, ut te assequi ipse possim. Adducam mecum et magnam chori partem, id est meorum puerorum cantatorum. Accipiam et auctorem eundem, cujus ego genio vehementer delector. Nae ille sapienter juxtaque salse detrahit larvam suam blandissimae turpissimaeque meretrici, puta mundo huic. Sed ponamus eum esse talem, qualem vulgus aestimat. Attamen sapientis est e stercore aurum legere. An non Christus improbis паденіе, non ’ανάστασις? An non omnia pura puris? Sed 298 quid ego tibi hunc laudem? neque enim erimus similes ventosi illius ac stulta philosophia inflati scholastici, qui risit ’επίγραμμα, τό ’επίγραμμα... inscriptionem illam... Hoc solum dico: Nemo unquam salsius, plenius, utilius ob oculos posuit velatam mundi spurcitiem. Sane talibus, qualis tu es, bubonis lumina ingenerat. "Дажд премудрому вину..." etc. Illud Terentii videtur sucinde ingeminare: Ex aliis periculum facito, tibi quod ex usu siet. /

992 / Invitus finio. De hoc genere nocte dieque est disseredum. Scripsi versus et ad Nicolaum, in quibus fucum mundi nonnihil ostendimus.

Vale, carissime!

Tuus Gregor[ius] Sab[bin].

Найлюбіший з усіх друже Михайле!

Після вечірньої молитви я дуже хотів би відновити вчорашню прогулянку. Після виходу з храму ти зайди до мене або прямуй вчорашньою мальовничою долиною по тих низинних місцях, по яких ми вчора поверталися, але йди повільно, щоб я міг тебе наздогнати. Я приведу з собою і велику частину хору, тобто моїх співаків-хлопців. Візьму і того автора, здібності якого приносять мені найбільшу втіху. Дійсно, він такий мудрий і, крім того, так дотепно зриває машкару з цієї найпрекраснішої і найогиднішої блудниці, тобто цього світу. Але припустимо, що він (автор) такий, яким його звичайно вважають. Проте мудрець повинен і з гною вибирати золото. Хіба Христос для грішних [паденіе], а не воскресіння? Хіба для чистих не все чисте? Але навіщо ж я тобі його хвалю? Не будемо схожими на того пихатого і набитого дурною філософією схоласта, який сміявся над епіграмою, відомим написом... Я скажу тільки ось що: ніхто дотепніше, повніше і корисніше не показував прихований від очей бруд світу. Таких, як ти, сов він наділяє зором ["Дажд премудрому вину..."] та ін. Такі слова Теренція, певно, вказують на це: добувай з досвіду інших те, що тобі буде корисним. З неохотою кінчаю. Про ці речі слід міркувати вночі і вдень. Написав вірші і для Миколи: в них я показую зрадливі прикраси світу.

Бувай здоров, найдорожчий!

Твій Григор[ій] Сав[ич].

[Харків, місцевий; друга половина червня 1763 р.] / 301 /

Propositio:

Sapiens est modestus.

Si quis ad vera musarum elegantiorum sacra admissus non satis hautis, sed tantum primis, quod ajunt, labiis sinceram 299 illam sapientiam gustaverit, is mea quidem sententia non potest non esse modestus.

Nec mirum est. Ut enim stultitia omnium quidem vitiorum mater simul et arrogantiae est, cui naturale est et nous supra vires et honorem supra dignitatem et supra meritum gloriam affectare, ita sapientia cum ceterarum virtutum, tum germana genitrix est modestiae, quae suo se raodulo, ut dicitur, metiens, ad inferiora se potius deprimit, quam eluctetur ad altiora.

Praeclare Plutarchus, ut alia permulta, in suis moralibus scripsit haec: "Agricolae quidem, inquit, spicas libentius vident, quae inclinatae versus terram vergunt; quae ob levitatem sursum attolluntur, eas inanes putant esse et cassas. Nam sicut spicae tritici grariis vacuae facile inter alias / 302 / eminent, plenae autem et onustae occultantes sese desidunt, ita inter homines, ut quisque maxime vanus est et gravitatis expers, ita facillime fertur ad honores, audaciam habet, incessum vultumque plenum superbiae ac contemptus nemini".

Quocirca nullo pacto adduci possum, ut credam aut eum sapere, cui desit modestia, aut non illum bona sanaque mente praeditum esse, quem amabilis ista et gratiosa comitatur virtus.

Felicissime φιλολόγε

Michaël, salve!

Ergo totum triduum tacetur? Sed pensabimus taciturnitatem. Eximinando juvenes coactus eram ipse quoque juvenari et ad praecepta eorum scribere, quam vocant, τήν χρείαν. Eam tibi lydio lapidi mitto. Si displicebit, cogitabis me nihil unquam operae in praeceptis ῾ρητόρων posuisse, / 311 / sin haud omnino insulsa, tribues vetustis libris, quorum me perstudiosum esse scis. Jam autem proverbium tuum τό "абы ся курило" me occidit; totum probe triduum investigabam. Sed hos scias (vide praetextum) non statim graecis aut latinis esse in proverbio, si nobis est. Absque proverbio igitur sic, opinor, bene latine dicas: mihi umbra sufficit, sive titulis, sive imago. Graeci παροιμιαστί dicunt: ῾ως τύπω. Ait ibi nostras adagium sibi sufficere fumum, licet ad flammam non est progressum. Sic et hic umbra pro corpore, titulus pro re. Sed accipe et proverbium: dicis gratia, quasi dicas dicationis gratia, cum quid perfunctorie fit, sumpta forma loquendi a religionis non sinceris cultoribus, qui saepe dicant in templo non quod deo sit dignum, sed ut modo titulum habeant sese dicasse. Redde sic: "абы то для славы" et simile. Latine crasso filo enim dicetur. Certe est proverbium: tenui filo.

Vale, carissime!

Tuus Greg[orius] Sab[bin] 1. 300

Теза:

Мудрець скромний.

Якщо хто-небудь, допущений до святинь красних муз, не досить від них почерпнув, лише, як кажуть, краями вуст вкусив від цієї дійсної мудрості, така людина, принаймні, не може не бути скромною.

І це не дивно. Як глупоста є мати всіх пороків у тому числі й пихи, якій властиво брати на себе тягар непосильний і почесті не по заслузі, — так мудрість є справжня мати як інших чеснот, так і скромності, яка, міряючи себе, як кажуть, своєю власною мірою, швидше спускається вниз, ніж підноситься догори.

Прекрасно у Плутарха в його творах на моральні теми, поряд з дечим іншим, написане таке: "Землероби, — говорить він, — з задоволенням бачать колосся, похилене до землі, те ж колосся, яке через свою легкість піднімається догори, вважають пустим і вимолоченим. Бо подібно до того, як пшеничні колоски без зерен легко піднімаються серед інших, повні ж і тяжкі, ховаючись, спускаються додолу, так і серед людей, хто найпорожніший і позбавлений серйозності, той і найлегше пнеться до почестей, нахабний, його обличчя і хода сповнені пихи і презирства, які не визнають нікого".

Тому-то я ніяк не можу допустити, ніби розсудливий той, кому бракує скромності, або що не володіє добрим і здоровим розумом той, чиєю супутницею є ця люб’язна і приємна доброчесність.

Найщасливіший філолог!

Михайле, здрастуй!

Отже, цілих три дні ми мовчали. Але надолужимо мовчання. Іспитуючи юнаків, я змушений був сам стати молодим і писати за правилами те, що називають τήν χρείαν — користю. Посилаю її тобі як лідійський камінь. Якщо не сподобається, то зваж, що я ніколи не займався правилами риторів (ораторів), якщо ж сподобається, то припиши це старим книгам, які, як ти знаєш, я наполегливо вивчаю. Щодо твого прислів’я ["абы ся курило"], то воно мене замучило: майже всі три дні я ним займаюся. Але, насамперед, візьми до уваги таке: не обов’язково у греків і латинян увійшло в прислів’я те, що увійшло у нас. Тому не прислів’ям, я думаю, ти досить задовільно можеш сказати латинською мовою так: mihi umbra sufficit, sive titulis, sive imago — мені досить тіні, назви або образу. Греки в прислів’ях кажуть — ніби знаком. Наше прислів’я в даному разі твердить, що досить диму, хоч би до вогню справа не дійшла. Таким чином, і тут тінь — замість тіла, знак — замість речі. Але ось тобі прислів’я dicis gratia, 301 як кажуть — для виду, ти б сказав: dicationis gratia — для показу, — коли що-небудь робиться нашвидкуруч, — спосіб висловлення у нещирих виконавців

релігійних обрядів, які часто в храмі жертвують богові не те, що гідне його, а тільки щоб мати знак, що вони принесли жертву. Перекладай так: [абы то для славы] та ін. Латинською мовою можна сказати crasso filo — грубою ниткою. Безсумнівно, є прислів’я tenui filo — тонкою ниткою. Бувай здоров, мій найдорожчий!

Твій Григ[орій] Сав[ич].

47

[Харків, місцевий; кінець червня 1763 р.] / 111 /

Pretiosissime amice mi Michaël!

Quis ille fuit Demonax, nondum mihi liquet, nisi quod suspicor laconem fuisse, quod genus hominum non tam facundum erat, quam acutum virtutisque mire studiosum. Sed quisquis ille fuit, jam secundum ejus dictum invenio. Quod mihi vehementer placet. Id est tale: ’Εν ’αλλοτρίοις παραδείγμασι παίδευε σεαυτόν, καί ’απαθῆς τῶν κακῶν ’έση. — Quod discendi gratia ad verbum reddemus sic: In alienis exemplis doce te ipsum, et impatiens eris malorum, id est non patieris mala. Nam primum ejus dicturn nosci opinor, quo reprehendit Τούς πολυπραγμονέοντας μέν περί τοῦ κόσμου, περί δέ τῆς ‘εαυτῶν ’ακοσμίας ου φραντίζοντας. Quod ad superius attinet (nam de inferiori agemus alias) dictum, mire peccamus in id omnes. Si enim periculum, ut Terentius ait, ex aliis feceremus, nobis quod ex usu sit, et si vitam aliorum, velut in speculum inspiceremus, multo minus competeret in nos id: experientia stultorum magistra est. Hoc facere, praeterquam quod nimis utile, est etiam longe jucundissimum spectaculum et permagna pars illius sapientium hominum contemplationis, qui in portu, ut dicitur, navigantes alienis l / 112 / fruuntur malis, veluti dii homerici ουρανόθεν spectantes, non quod gaudeant aliis accidisse, sed quod sese expertes et in tuto esse videant. Quorsum enim nobis magnificentissima illa θέατρα gentilium? An non mundus vulgusque optimum iique gratuitum, velut Pythagoricus mercatus, spectaculum? Alium videas aere alieno obrutum

ingemiscere, alium ambitione, hunc avaritia, illum insana discendi nugas cupidine torqueri, et quis enumeret? Explica notionem animi et videbis. Hoc ideo libentius dixi, quod vacationes instant, urgent, taedium insidiatur. Ad quod nisi te armas, vide ne in rnala te animal detrudat, non de ponte, ut ajunt, sed de virtute.

Vale, carissime! Videbimus nunc alter alterum perfacile, et dum abire continget, colloquemur. 302

Найдорогоцінніший друже мій Михайле!

Хто такий був цей Демонакс, для мене ще не ясно. Припускаю лише, що він був лаконцем, а цей тип людей славився не стільки красномовством, скільки дотепністю і відданістю чесності. Але що він був за людина, я бачу вже з його вислову, який мені дуже подобається. Ось він: ’Εν ’αλλοτρίοις παραδείγμασι παίδευε σεαυτόν, καί ’απαθῆς τῶν κακῶν ’έσῃ — "Учись на прикладах інших, не будеш знати горя". Цей вислів задля вивчення дослівно перекладаємо так: "Вчися на чужих прикладах і будеш вільний від нещасть, тобто не зазнаєш лиха". Я вважаю, що ти знаєш його перший вислів, в якому він засуджує тих, хто дуже турбується про порядок всесвіту, а про непорядок у власних справах і не думає. Щодо першого вислову (про другий ми говоритимемо в іншому місці), то дивно, як ми всі в цьому грішні. Бо, якщо б ми, як твердить Теренцій, вчились на досвіді інших, виносячи з нього корисне нам, і якщо б ми вдивлялись в життя інших, як у дзеркало, то значно менше стосувалися б нас слова: досвід — наставник дурнів. Така поведінка, крім того, що вона дуже корисна, — також надзвичайно приємне видовище. Мудрі люди багато думають про це. Вони, як кажуть, плаваючи на кораблі, вивчають з користю для себе нещастя інших і дивляться на них згори, як гомерівські боги з небес, які радіють не тому, що з іншими щось сталося, а тому, що бачать себе непричетними до цих нещасть і почувають себе в безпеці. Для чого ж вам розглядати ці розкішні видовища поган? Хіба світ і натовп — не краще видовище, до того ж безплатне, подібне до відомого Піфагорівського торжища? Ти бачиш, як один стогне під тягарем боргів,

другий мучиться честолюбством, третій — скупістю, четвертий — нездоровим бажанням вивчити безглузді речі. І хто їх всіх перерахує? Розбери душевні почуття, і ти впевнишся. Я тим з більшою охотою сказав про це, що наближаються, настають канікули, і підстерігає нудьга. Якщо ти не озброїшся проти неї, то бережись, щоб ця тварюка не зштовхнула тебе не з мосту, як кажуть, а з чесноти в моральне зло.

Бувай здоров, найдорожчий! Тепер нам дуже легко буде бачитись і поговоримо перед від’їздом.

48

[Харків, місцевий] 7 липня 1763 р. / 651 /

Pretiosissime amice Michaël!

Quid mente velox volvis in praesentia?

Ubinam illa a fulminat tibi?

Quid illa captat, quid petit, quidnam fugit? 303

Num certa agit? num fluctuat?

Si certa sancte factitat, beatus es;

Si fluctuat, et tu fluctuas.

Ubi fluctuationibus cor intumet,

Ibi nausea est et taedium.

Non nauta cantillat, sed anxius timet,

Cum fluctus insanit maris,

Cum insanus auster 1 concitavit Adriam,

Cum nauta non tenet ratem.

Mens otiosa nostra non unquam manet;

Versare semper sese amat.

Si non habebit quod bonae rei factitet,

Ad res nefandas procidet.

Infunde semper, illa quod molere queat,

Sed pulchra, sed nequid nimis,

Sic taedium vitare pessimum potes.

Dulcemque vitara viyere.

Desino jam versificare, quod e pumice aquam exprimere mihi videor. Praestat prosa aliquid... / 652 /

Tu aliquid ad nos scribe, nisi ipse venis. Antequam abeo, consultum puto hoc temporis insumere colloquendo tecum. Tu otiosus, ego item; tu studiosus, nec non ego; tu gaudes me audire, ego loqui haveo.

Quid est, quod locum non dispicis, in quo commode possimus nostro more λαλεῖν; mitte igitur puerum ad nos, si vacat, ubinam congrediamur. Nam non semper erit aestas...

Vale carissime!

Tuus Gregor[ius] Sabb[in].

Vulgus potat et nos non colloquemur de honestis rebus? Quid hoc? 2

Найдорожчий друже Михайле!

Чим зайнятий тепер твій меткий розум?

Де він у тебе тепер блукає?

Чого він бажає, чого прагне, чого уникає?

Чи діє він впевнено, чи вагається?

Якщо він діє впевнено і свято, ти блаженний.

Якщо непевний, то і ти вагаєшся.

Де серце сповнене вагань,

Там панують огида і нудьга.

Моряк не співає, а непокоїться й боїться,

Коли лютують морські хвилі,

Коли шалений Аустер розбурхує Адріатику

І моряк губить кермо корабля.

Наш розум ніколи не залишається пасивним; 304

Він завжди любить чим-небудь займатися,

Якщо не матиме хорошого заняття,

Він звернеться до поганого.

Займи його тим, над чим міг би добре попрацювати,

Але гарним і не надмірним.

Так ти уникнеш найлютішої нудьги

І зможеш досягти щасливого життя.

Кінчаю писати віршами, бо мені здається, ніби я з каменя видавлюю воду. Краще прозою що-небудь.

Ти ж нам пиши, якщо сам не прийдеш. Перш ніж я вирушу, маю намір знайти час для бесіди з тобою. Ти вільний, я теж. Ти займаєшся наукою, і я не менше. Ти з задоволенням мене слухаєш, я охоче говорю.

В чому ж справа? Якщо ти не надаєш значення місцю, де ми могли б, за нашим звичаєм, зручно поговорити, передай через хлопчика, — якщо він вільний, — де ми зустрінемося. Бо не завжди буде літо.

Бувай здоровий, найдорожчий!

Твій Григорій Савич.

Чернь пиячить, а ми не поговоримо про достойні речі? Як же це так?

49

[До Харкова] 12 липня [1763 р.] / 231 /

Salve, desiderium meum!

Κῆδος τε τερπωλῆ τε τῆς ψυχῆς ’εμοῦ,

Michaël pretiosissime!

Quemadmodum τό μουσικόν ‘όργανον, si eminus audiatur, dulcius afficit aures, ita absentis amici colloquium longe, quam praesentis, suavius esse solet. Evenit mihi in te praecipue, ut tum magis anien, tuamque τήν ‘ηδύστην προσηγορίαν appetam, cum absum cumque semoto corpusculo animus cum animo tacito ac ’ασωμάτω quodam congressu ‘ομιλεῖ τε καί συνδιατρίβει, nulla nec locorum distantia impediente, nec satietate dulcedinem minuente, imo vero augescente, ac magis magisque crescente voluptate, cum quidem longe alia ratio est invisibilium quam terrenorum caducorumque conditio. Atque haec mihi inter alias summas rationes, quibus vitae molestias edulcare soleo, haud postrema quidem est. Quid enim vero amore suavius, mellitius vitaliusque est? Nae sole mihi carere videntur, imo esse 305 mortui, qui amore carent; nec profecto miror, si αυτός ‘ο θεός ’αγαπή dicitur. Porro bonus amor ille quidem est, qui verus durabilisque et aeternus est. Neque aeternus durabilisque ullo modo esse potest, si ex caducis rebus, puta divitiis et id genus, nascitur. Sed ex aeternorum animorum similitudine, eorumque virtute corroboratorum, non corruptorum. Nam nec lignum putridum cum putrido conglutinatur, nec inter improbos amicitia coit. / 232 / Proinde si tibi amor tui noster gratus est, noli timere, ne interrumpatur. Quamdiu enim virtutem colis, tamdiu ille crescit occulto velut arbor aevo ipsaque fortior est morte. Perpetuo observaris oculis animi mei nec quidquam boni aut cogito aut agito, quin te praesens praesentem intueri videar. Appares mihi, cum in solitudinem secedo, cum in turba sum, comes congerroque es. Siquid doleo, partem doloris fers praesto; si quid gaudeo, particeps es itidem, ut nec mori mihi liceat, quin tuam animi imaginem velut umbram umbra mecum auferam, si

modo vel mors separare poterit, quae corpus destruit, animum liberiorem reddit. Sic corpore quoque liber, tecum per memoriam, per cogitationem, per tacitum dialogum sum futurus; adeo ipsa morte fortior amor. Is tui noster amor, qui perpetuo tuum commodum meditatur, utinam nunc quoque dicat tibi aliquid, quod animaeque et corpori tuo praesint. Sed quid ego tibi dicam?

Ferunt Catonem illum sapientem, cum Carthaginem, ad tempus repressam, rursum arma meditari adversus Romam intelligerit, suasisse romanis iterum bellum Carthaginensibus inferendum esse. Qui cum non obtemperarent, non destitit tamen suadere. Et cum in senatu sententiam de aliqua re rogaretur, hoc, inquit, sentio, et (adjiciebat) Carthagini bellum inferendum, ita, ait, censeo et Carthagini etc. Donec romanum perpulit, donec Carthago solo aequata est, et sic Roma timore liberata.

O carissime! Fuge consortia malorum! malorum consortia fuge! heu fuge procul! / 241 / Memento libera me metu! hei mihi, quam timeo! Aufer hunc mihi, si n e amas, metum curamque, quae me cruciant. Quae me nunc coquit, et versat, sub pectore fixa. Non conquiescam, donec audiero te illos plusquam angues fugitare. Memento te templum dei esse. Serva corpusculum castum! Serva animum prius! Serva non mundo, sed Christo, optimo domino tuo et meo. Servabis, si vigilabis. Vigilabis, si sobrius eris. Sobrius eris, si orabis, lacrumabis otiumque fugies. Non te moveant palatia, arces et templa, manu facta, verum unice custodiens animam et corpusculum, templum non factum manu, illud Salomonis ingemina flexis genibus: "Да будут очы твои отверсты на храм сей... день и нощ" etc.

Utinam tam multa scribere quam cogitare...1 licet! ‘Χριστός optimam hanc indolem tuam sua luce 2... illuminet, corpusque 306 bene compositum manibus castitatis inexpugnabilibus diabolo et ejus ministris. Amen!

Tibi amicissimus Gregor[ius] Sabb[in]

12 iulii, с БѢлгорода

Desideratissimas literas tuas desidero. Scribe, quid me tibi facere velis. Nihil non impetrabis, modo sit in rem tuam inque mea manu. Sed et tu omnia optima vis et ego is sum, ut ad omnia sancta liber mihi esse videar. Haec praeter hospitem tuum rss. p. Borissum nemini vulgabis. Scis enim invidiosissimum esse ac mendacissimum vulgus hominum.

Vale! Salve! 3 / 242 /

"Дорогому пріятелевЂ, Михайлу Ивановичу пану КовалЂнскому в ХарьковЂ; писано из БЂлгорода" 4.

Здрастуй, мій жаданий!

Турбото і втіхо душі моєї,

найдорогоцінніший Михайле!

Подібно до того, як музичний інструмент, якщо ми його слухаємо здалеку, здається для нашого слуху приємнішим, так бесіда з відсутнім другом звичайно буває набагато приємнішою, ніж з присутнім. Особливо з тобою у мене виходить так, що я тоді більше люблю тебе і прагну твоєї найприємнішої бесіди, коли ти відсутній, і коли без участі тіла душа з душею безмовно і безтілесно розмовляє і проводить разом час. Тоді ніяка відстань і ніяке пересичення не зменшує приємності, а, навпаки, її збільшує, насолода все більше зростає, бо зовсім інше положення і стан невидимого, ніж тілесного і тлінного. Ці міркування не останнє місце посідають серед тих, якими я звичайно пом’якшую прикрощі життя. Бо що може бути більш приємне, солодке і животворне, ніж любов? Хіба мені не уявляються позбавленими сонця і навіть мертвими ті, що позбавлені любові, і я анітрохи не дивуюсь, що сам бог називається любов’ю. Далі, хороша любов та, яка є істинною, міцною і вічною. Любов ніяким чином не може бути вічною і міцною, якщо породжується тлінними речами, тобто багатством і т. ін. Міцна і вічна любов виникає із спорідненості вічних душ, які змінюються доброчесністю тих, хто її

гартує, а не тих, хто її руйнує. Бо як гниле дерево не склеюється з іншим гнилим деревом, так і між негідними людьми не виникає дружби. Тому, якщо тобі моя любов дорога, то не бійся, що вона промине. Бо поки ти шануєш чесноту, доти і любов зростає, подібно до того, як дерево непомітно з роками росте і само стає сильнішим, ніж смерть. 307 Постійно ти перед очима душі моєї, і про що б хороше я не думав, і що б я не робив, мені здається, тебе я бачу лицем в лице. Ти мені являєшся, коли я лишаюсь на самоті, ти мій супутник і товариш, коли я на людях. Коли я сумую, ти відразу ж береш на себе частину скорботи, якщо я чомусь радію, ти також стаєш учасником радості, так що я не можу умерти без того, щоб образ твоєї душі я не взяв з собою, як тінь забирає тінь, якщо тільки цей розподіл може заподіяти смерть, яка руйнує тіло, душу ж робить більш вільною. Так, вільний від тіла, я буду з тобою в пам’яті, в думці, в мовчазній бесіді: до такої міри любов сильніша самої смерті. Ця моя любов до тебе, що постійно піклується про твоє благо, і тепер хай скаже тобі щось таке, що послужило б на користь твоєї душі і твого тіла. Але що ж мені сказати тобі?

Розповідають, що коли знаменитий мудрець Катон зрозумів, що тимчасово приборканий Карфаген знову помишляє про війну проти Риму, він радив римлянам почати нову війну проти карфагенян; коли ж римляни не слухалися його поради, він все ж не переставав радити. І коли в сенаті йому треба було висловити якусь думку, він говорив: "Я думаю так: (і додавав) все ж таки необхідно почати війну проти Карфагену". І він робив так до того часу, доки не переконав римлян, і Карфаген був зрівняний з землею, і Рим таким чином був звільнений від страху.

О найдорожчий! Уникай товариства поганих людей! Уникай їх! Тікай від них далеко! Пам’ятай це! Позбав мене страху! Ах, як я боюся! Віджени від мене, якщо мене любиш, страх і турботу, які мучать, печуть і переслідують мене тепер, угніздившись в моєму серці. Я не заспокоюсь, доки не почую, що ти злих людей уникаєш більше, ніж отруйних змій. Пам’ятай, що ти храм божий. Збережи тіло в чистоті! А перш за все збережи душу! Збережи не для світу, а для Христа, кращого

господа твого і мого. Ти збережеш, якщо будеш пильнувати. Будеш пильнувати, якщо будеш тверезий. Будеш тверезий, якщо будеш молитися, лити сльози і уникати бездіяльності. Хай не хвилюють тебе палаци, замки і храми рукотворні, але, преклонивши коліна, піднось невтомно молитви до єдиного, що тіло й душу зберігає, нерукотворного Соломонового храму. ["Да будут очы твои отверсты на храм сей... день и нощ"] та ін.

О, якщо б можна було писати так само багато, як і мислити! Хай Христос просвітить своїм світлом ці кращії твої нахили і руками чистоти, непереборними для диявола і його слуг, хай збереже твоє тіло в доброму здоров’ї. Амінь!

Вельми тобі відданий Григ[орій] Сав[ич].

12 липня, [с БЂлгорода]. 308

Найжаданіших твоїх листів чекаю. Напиши, що ти хочеш, що я для тебе зробив. Все виконаю, тільки щоб було тобі на користь і в моїх силах. Але і ти бажаєш лише найкращого, та і я, здається, така людина, що готовий на все святе. Про цей лист, крім твого хазяїна, вельмишановного о. Бориса, нікого не повідомляй. Бо ти знаєш, як безмежно заздрісна і брехлива людська чернь.

Прощай! Будь здоров!

[Дорогому пріятелевЂ Михайлу Ивановичу пану Ковалинскому в ХарьковЂ; писано из БЂлгорода].

50

[До Харкова] 18 липня [1763 р.] / 1041 /

Desideratissime Michaël, gaude in domino!

Triduum est, quod parata est oda, a me promissa. Ego tamen, si possem, nullo die tecum non confabularer. Nunquam dormit leo ille diabolus, hinc et nobis nunquam non vigilandum. Sicuti autem ex improviso jaculo petit corpus hostis, ita spiritalis ille hostis nunquam desinit ejaculari in animam nostram cupiditatum ignitas sagittas iisque configere. Has extingues, si cogitaveris te omnia habere, quibus magnus, id est sanctus vir evadere possis. Quid est enim, quod crucieris? An quod non potas cum lurconibus? an quod in aulis principurn non ludis aleam? Quod non saltas? Quod castra non sequeris? Si haec miserrima admiraris, nondum quidquam sapis ac unus ex multis es. Nondum beatus es, si extra te quaeris bona ulla. Collige intra te cogitationes tuas ac intra te ipsura quaere vera bona. Fodi intra te puteum illius aquae, quae et tuam domum et vicinorum riget. Intra te ratio illa, fons, ut Plutarchus ait, tranquillitatis; hanc expurgare stude, non de lacunis porcorum hauriens, sed de sanctis libris sanctorum hominum. Ne te moveat vulgus volantia sectans per terras per maria, sed domi tuae manens, quae prava aut recta geruntur, vide. Quid tibi prosit sceptrum, aut palatium, aut aurum, si pretiosissimam animam tuam, hoc est te ipsurn, perdis et occidis? An non ex animi morbis nascuntur etiam corporei? Simulatque peccati cupiditas incendit animam tuam, scito eam ictam esse, imo mortuam. Quin tu curas, ut ejicias cupiditatem, mortem carissimae partis tui? Quid mente peregrinaris? Quid autem concupiscis, cum intra te habeas bona omnia, si sapis? / 1042 / Quid curris ad pocula? ad turbam, ad coetum improborum? Quid ibi boni esse perspicis? Reprime ac frena animae τάς ‘ορμάς ac rex esse jam nunc assuesce. O utinam mihi adsit ‘η τοῦ πνεύματος μάχαιρα excinderem tibi avaritiam, 309 expungerem luxum et ebrietatis spiritum, configerem ambitionem, transverberarem κενοδοξίαν trajicerem mortis paupertatisque metum. O sanctissima sobrietas! o bona paupertas! o aeque anime! ut vos pauci norunt! Si nondum in peccato omnia mala esse vides, nondum sapis, nondum fidem theologicam possedisti. Crede tamen non videns. Si nondum perspicis totum paradisum esse in mordicus tenendis praeceptis dei servandisque, nondum gratiam, dei habes; crede tamen, et clama cum David: "Открій очы мои, и ураз[умѣю]" etc, donec perspecta indicibili in his sita utilitate dicas: "Наслѣдовахъ свидѣнія твоя вѣк за воздаянія". Haec quaere, hac...1. Vocat Virgilius. Haec si toto pectore quaeres, invenies...2 curam adhibueris? Quae haec est iniquitas? Noli te fallere. Christus dominus

custodiat animam et corpus tuum a venenatis sociis, ab omni inquinamento, ab ignitis sagittis.

Vale, amicissime, et ad nos scribe! Aveo scire, quid agas.

Tuus christianus amicus Gregor[ius] Sab[bin].

Іюль 18, С БѢлгорода.

Найжаданіший Михайле, радуйся в господі!

Уже три дні, як готова обіцяна мною ода. Щодо мене, то я не проводив би жодного дня без бесіди з тобою. Ніколи не спить цей лев — диявол. Тому нам завжди слід пильнувати. Як раптовим ударом вражає тіло ворог, так і цей духовний ворог ніколи не припиняє кидати в нашу душу вогняні стріли пристрастей і уражати ними. Ти згасиш їх, якщо подумаєш про те, що в тебе є все, завдяки чому ти можеш стати великим, тобто святим мужем. Що ж тебе гризе? Чи не те, що ти не береш участі в пияцтві з ненажерами? Що в палацах князів не граєш у кості? Що ти не танцюєш? Що не перебуваєш у війську? Якщо ці жалюгідні речі захоплюють тебе, то ти ще не мудрий, а один з юрби. Ти ще не блаженний, якщо поза собою шукаєш якихось благ. Збери свої думки і в собі самому шукай справжніх благ. Копай всередині себе колодязь тієї води, яка зросить і твій дім і сусідські. Всередині тебе є та основа, яку Плутарх називає джерелом спокою: намагайся це джерело очистити, черпаючи не з свинячих калюж, а з священних книг святих людей. Хай не захоплює тебе юрба, що по морях і суші женеться за скороминущим, але, перебуваючи в своєму домі, дивись, що робиться поганого і доброго. Чим тобі допоможе скіпетр, або палац, або золото, якщо ти загубиш і вб’єш найціннішу душу свою, тобто самого себе? Хіба не з хвороб душі народжуються і тілесні хвороби? Як тільки гріховна пристрасть охопить полум’ям твою душу, знай, що вона вражена і навіть мертва. Чому не дбаєш про те, щоб вигнати пристрасть — смерть найдорогоціннішої твоєї 310 чесноти? Навіщо блудиш розумом? Навіщо

пориваєшся бажанням, коли знаєш, що в собі маєш всі блага, якщо ти розсудливий? Навіщо прагнеш бенкетів і юрби, зборів недостойних? Що бачиш там доброго? Заглуши і приборкай пристрасті твоєї душі і вже тепер звикай панувати над ними. О, якби у мене був духовний меч! Я б знищив у тобі скупість, убив би розкіш і дух нетверезості, вразив би честолюбство, розтрощив би марнолюбство, вигнав би страх перед смертю і бідністю. О найсвятіша тверезість! О добра бідність! О спокій душевний! Як мало людей знає вас! Якщо ти ще не бачиш, що гріх таїть в собі всі види зла, ти ще не мудрий, не володієш богословською вірою. Проте вір, хоч не бачиш. Якщо ти ще не бачиш, що весь рай — це тверде збереження і додержання заповідей божих, ти ще не маєш божої благодаті; вір, проте, і проголошуй разом з Давидом: ["Открій очы мои, и ураз[умѣю]" та ін., поки, зрозумівши невимовну, закладену в них користь, ти не скажеш: ["Наслѣдовах свидѣнія твоя вѣк за воздаянія"]. Цього шукай, цього... кличе Вергілій. Якщо ти цього будеш всім серцем шукати, знайдеш... Подбаєш? Яка це неправда? Не обманюй себе. Христос господь нехай збереже душу твою і тіло твоє від отруйних товаришів, від всякого бруду, від вогняних стріл!

Бувай здоров, найдорожчий, і пиши мені! Хочу знати, як ти живеш.

Твій християнський друг Григор[ій] Сав[ич].

[Іюль 18, с Бѣлгорода]

51

[Харків, місцевий; 29 серпня 1763 р.] / 1021 /

Μείζων ’εν γεννητοῖς γυναικῶν προφήτης Ιώανου

τοῦ βαπτιστοῦ ουδείς ’εστιν (Luca, 7).

Hodie obitum celebramus illius, quo majorem negat Christus ex omnibus inveniri, quicunque ex mulieribus essent nati. Attendamus autem mentis oculos ac paulisper contemplemur, qualis ille fuit, quidve factitabat, dum esset in vita, quod tam magnus a deo est judicatus. Erat propheta dei, canebat divina, castigabat peccantes, reducebat in viam bonam, qui est Christus, omnibus dictitabat jam jam adesse ac imminere adventum Christi, ut exornarent sese, ut sponsus ille paratos inveniret; alioquin securim esse expeditam promptamque. Magnum igitur est doctorem evangelicum esse? Ita, mi carissime Michaël, non modo magnum, verum etiam maximum. Impiissimus erat Herodes, corruptissimus moribus et educatione, assuetus luxui ita, ut et hodie vides magnatum vulgus: et tamen et ipse "в сладость послушаше его"; usque adeo verum illud est, quod dixit Plato, nullam rem auditu jucundiorem esse, quam veritatem. 311 Non ego reges admiror ac suspicio, qualis erat Herodes, imo et bonos reges, sed doctorem coelestem, sed prophetam, sed sacerdotem. Si magnum est corporibus imperare, majus certe animos moderari. Magnum est auro donare, quod reges solent, et non magnum adducere ad aurum sapientiae? Quodnam margaritum indicum comparare potest cum illo pretiosissimo lapillo, si cui castitas est commendata? / 1022 / Si magnum est curare corpora, an non maximum est animam simul et corpusculum integrum, sanum, illaesum offerre homini? Hoc autem fit, cum alicui est temperantia, mater castitatis, oblata atque commendata. Hae duae virtutes faciunt, ut oculi sint in homine acutissimi et plane aquilini, pedes levissimi ac cervini, memoria tenacissima ac angelica, judicium divinum, non humanum, totum denique corpus castum ac expeditum dignumque τῇ ’εκδοχῇ divinae sapientiae, quae (jur)e refugit impura membra, velut fumum apes. Numquid dicam de animae bonis, quae sunt invisibilia? Novit is solus, qui expertus est. Alioquin in cor non ascendit. Talia cum donabat obedientibus ’Ιωάννης docens Christum, tamque magna: an non jure maximus inter natos mulierum vocatur? Sed vide, quibus initiis ad id pervenit, quibus παρασκευαῖς. Non petivit aulas, non abiit juvenis in populosas ac luxuriosas urbes, non ventri se dedit, sed in desertum abivit, quaeritans unice regnum dei, nec de vestitu, nec de cibo sollicitus, sciens his non fore destitutos servos dei, sciens luxum capitalem hostem virginitatis, quam unice amat Christus, sine qua nemo ad mysteria regni dei admittitur. Ergo cinctus erat ζώνη τῇ pellicea, castigans carnis lasciviam rigorose. Sic

confirmatus, tantus erat doctor in tam magna aula regia. O carissime, tales imitemur! Summa capiamus, ut saltera medium capiamus. Gedeonis nostri ‘ομιλίαν perlege, quam die obitus hujus habuit. Sub finem ultima aut penultima sic incipit: "Глас слова...", quotus nescio.

Vale, cariss[ime]!

Tuus Gregor[ius] S[abbin]

"Серед пророків, народжених жінками, немає

визначнішого від Йоанна Хрестителя" [Лука, 7].

Сьогодні ми святкуємо кончину того, хто, як каже Христос, був найбільш великим серед усіх народжених жінками. Подивимося очима розуму і поміркуємо трохи, яким він був, що творив, поки був серед живих і за що він визнаний богом таким великим. Він був пророком божим, оспівував божественне, виправляв грішників, навертаючи їх на вірний шлях, всім говорив, хто такий Христос, що скоро повинне настати пришестя Христа: хай вони прикрасять себе, щоб він, як жених, знайшов їх готовими; крім того, він говорив, що сокира 312 справна й готова до дії. Отже, це велика річ бути євангельським учителем. Так, мій найдорожчий Михайле, це не тільки велика річ, але й найвеличніша. Найнечестивішою людиною був Ірод, до краю зіпсований своїми звичаями і вихованням, він звик до розкошів настільки ж, наскільки, як ми бачимо, звикли до них сучасні магнати, — але й він ["в сладость послушаше его"]. Настільки ж вірне те, що сказав Платон: "немає нічого приємнішого, ніж слухати істину". Я не високо шаную і не поважаю не тільки таких царів, яким був Ірод, але навіть і хороших царів; проте я шаную небесного учителя, пророка, священика. Якщо велика справа — панувати над тілами, то ще більша — керувати душами. Важливо дарувати золото, що царі звичайно роблять, але хіба не важливо привести до золота мудрості? Яку індійську перлину можна порівняти з таким найдорогоціннішим камінням, як похвальна непорочність? Якщо

важливо лікувати тіло, то чи не найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, незіпсованою? Але це буває тоді, коли кому-небудь пропонується і прищеплюється помірність — мати незайманості. Ці дві чесноти призводять до того, що очі людини стають надзвичайно гострими і майже орлиними, ноги — дуже легкими, як у оленя, пам’ять — міцною і ангельською, судження — божественним, а не людським, все тіло, нарешті, — чистим і вільним, достойним прийняття божественної мудрості, яка уникає порочного тіла, як бджола диму. А що мені сказати про невидимі блага душі? Це знає тільки той, хто має досвід. Інакше це не увійде в серце. Такі й подібні речі дарував Йоанн послідовникам вчення Христа. Хіба не справедливо Христос називає його найбільш великим серед народжених жінками? Але зверни увагу на те, якими шляхами він досяг цього, якими приготуваннями. Він не шукав палаців, не тікав юнаком у багатолюдні і розкішні міста, не віддавався черевоугодництву, але пішов у пустиню, шукаючи лише царства божого, не дбаючи ні про одяг, ні про їжу, знаючи, що бог не позбавить цього слуг божих і що розкіш — головний ворог незайманості, яку єдину любить Христос і без якої ніхто не може бути допущеним до таїнств царства божого. Тому він був обвитий поясом шкіряним, суворо тамуючи розбещеність плоті. Зміцнений так, він був таким великим учителем у такому великому чертозі божому. О найдорожчий, будемо наслідувати таких мужів! Прагнемо вершини, щоб принаймні оволодіти серединою. Прочитай проповідь нашого Гедеона, яку він проголосив в день його [йоанна] кончини. При кінці остання або передостання сторінка так починається: ["Глас слова..."], який — не знаю.

Прощай, найдорожчий!

Твій Григорій С[авич]. 313

52

[Харків, місцевий; вересень — жовтень 1763 р.] / 61 /

Salve, mea voluptas, Michaël cariss[ime]!

Legens Evagrii τά μοναχικά, his prae ceteris visus sum esse delectatus, quae tibi quoque communico, tibi inquam, felicissimo christianae philosophiae candidato. Scis enim, carissime, saepenurnero a me laudari τήν σχολήν καί τήν ‘ησυχίαν, τήν τῆτοῦ Χριστοῦ σοφία ’ενδιατρίβουσαν dicique ipsum Christum fuisse principem τῶν σχολαστικῶν. Sed audi nostrum Evagrium: βούλη τοιγαροῦν ’αγαπητέ τόν μονηρῆ βίον ‘ώς ’εστιν ’αναλαβεῖν καί ’επί τά τῆς ‘ησυχίας ’αποτρέχειν τρόπαια ’άφες ’εκεῖ τοῦ κόσμου τάς φροντίδας — τοθτέστι αύλος ’έσο, ’απαθής, — ίνα τῆς ’εκ τούτων περιστάσεως ’αλλότριος γενόμενος δυνθῆς ‘ησυχᾶσαι καλῶς. Et non paucis post: Μή ’αγαπήσεις οικῆσαι μετά ’ανθρώπων σου. Sed dices tu mihi: Non est mihi in animo monarchatus, et quorsum mihi isthaec? Esto sane: quid tamen vetat angelica audire verba? Cum praesertim christianorum vulgus male intelligit τόν μοναχόν. Et vetus dictum est: summum cape, et medium habebis. / 62 / Ego enim monachum summum Christi discipulum existimo, qui plane praeceptori suo in omnibus similis est. Dices: at apostolus est major monacho. Fateor, sed tamen ipse hic apostolus non fit, nisi ex monacho, qui quamdiu se solum regit, est monachus, sin alios quogue, incipit tum esse apostolus. Christus dum erat in solitudine, μοναχός ἦν, id est plane immaterialis vel ut graeci dicunt, ’άυλος "невещественн"; et hinc est, quod monachi dicti sunt angeli non quod extra corpus sint, sed quod corpori in totum valedixerunt, qui renes quoque exusserunt, ut jubet Moses, et quorum portio (‘ο κλῆρος) solus dominus, "его же лице вину зрят". Quod tamen non fit, nisi post mortem, id est ubi quis plane omnia terrestria ita relinquens defungitur, ut de illo dici queat: "Енох же не обрѣтеся в живых" etc.

Sed vale dulcissime "и ревнуй духовом вишшим"!

Tuus συμμαθητής Γρηγ[ώριος] Σ[άββιν] 1.

Здрастуй, моя радосте, найдорожчий Михайле!

Коли я читав книгу Євагрія про чернецтво, мені найбільше сподобались такі місця, про які повідомляю і тебе, найщасливішого кандидата християнської філософії. Адже ти знаєш, найдорожчий, що я часто вихваляв відпочинок і спокій, проведення часу в Христовій мудрості і називав самого Христа главою схоластів. Але послухай пораду нашого Євагрія: "Отже, вибирай і люби самотнє життя, яке дає можливість користуватися плодами спокою; залиш там мирські кло— 314поти, тобто стань безплотним, безстрасним, щоб, зробившись чужим всім нещастям, що походять від мирських турбот, ти міг добре скористатися спокоєм". І трохи далі: "Не живи з людьми плотськими, або живи один, або з братами безплотними і однодумцями твоїми". Але ти мені скажеш: я не думаю стати ченцем і тому для чого це мені? Хай так, але чому не послухати ангельських слів? Тим більше, що простий християнський люд неправильно розуміє ченців. До того ж існує древній афоризм: "Бери вершину і матимеш середину". Щодо мене, то я вважаю ченця найвищим учнем Христа, у всьому повністю подібним до свого наставника. Ти скажеш: але апостол вищий за ченця. Згоден, але сам апостол стає ним лише з ченця; поки він керує самим собою, він чернець, коли ж починає керувати й іншими — стає апостолом. Христос, поки він був у пустині, був ченцем, тобто майже безплотним, або, як говорять греки, ’άθλος ["невещественен"]. Цим пояснюється, чому ченців називають ангелами; не тому, що вони не мають тіла, а тому, що вони у всьому прощаються з тілом, навіть нирки випалюють, як велить Мойсей, тому що їх долею (‘ο κλῆρος) є лише господь ["его же лице вину зрят"]. Однак це відбувається лише після смерті, тобто тоді коли хто-небудь, повністю залишивши все земне, помирає, так що про нього можна сказати: ["Енох же не обрѣтеся в живых"] та ін.

Але бувай здоровий, наймиліший, ["и ревнуй духовом вишшим"]!

Твій товариш по навчанню Григ[орій] С[авич].

53

[Харків, місцевий; вересень — жовтень 1763 р.] / 1131 /

Salve, thesaure margaritorum sophisticorum!

Cum animi arma sunt carnalibus longe potiora cumque tu philosophia illa πανοπλία a summo vertice ad talos usque pulchre munitus ceteros haud mediocriter territas profligasque, ego autem tuus amicus nunquam mari, quod ajunt, guttam adspersi, id est nunquam quidquam contuli ad tuam armaturam, aliisque tantopere conferentibus ipse sum ’ασύμβολος, visum est tentare, possimne ego quoque, hoc in genere plane asinus ad lyram, vel paulum inservire ac gratificari. Accipe igitur quandam ratiocinandi formulam dictam sophistis αυξομένην, id est augescentem. Ea est haec: Quam quis mutuo pecuniam sumpsit, eam alius solvere non debet pro eo; ego autem a te imberbis sumpsi, et nunc quinquennium factus sum alius, utpote barbatus. Ergo... Quodsi barba, ut fortassis dices, essentiam rei non mutat, quae est invisibilis, accipe hoc modo: iudaeus cum 315 essem sumpsi aurum mutuo, ergo factus christianus non debeo solvere.

Syllogizo sic: mutata essentia, plane fit ex uno τῶ esse aliud; sed cum essentia sit invisibilis et proinde spiritus, spiritu autem christianus in totutn immutatur atque alius fit: ergo qui iudaeus sumpserat, non reddet factus christicola. Sed videris mihi me cum centum centuriis bisulcarum tuarum distinctionum adoriri; proinde Thrasonem Terentianum imitatus non post principia, ut ille, cavebo, sed in angulum me abdens haec timidi Poloni more in te eminus jaculor...

Vale "α" τῶν σοφιστῶν!

Sophistarum asinus Gregor[ius]

Здрастуй, скарбе софістичних перлин!

Духовна зброя сильніша за тілесну, і ти, чудово з голови до ніг озброєний філософією, цим всеозброєнням, не в міру лякаєш і примушуєш тікати інших. Я ж, твій друг, ніколи навіть і краплі, як кажуть, не пролив у море, тобто ніколи нічим не сприяв твоєму

озброєнню; в той час як інші допомагають тобі, сам я не корисний тобі. Тому я вирішив спробувати, чи не можу я, дарма що розбираюся в цьому, як осел в лірі, хоч трохи прислужитися тобі. Тому прийми від мене одну схему судження, яку софісти називають αυξομένην, тобто зростаючою. Ось вона: якщо хто-небудь взяв гроші в позику, то інший не повинен за нього їх повертати. Я взяв у тебе гроші ще безбородим, а тепер, через п’ять років, я став іншим, а саме — з бородою. Отже... Якщо ти, можливо, скажеш, борода не міняє суті справи, то візьми судження в такому вигляді: будучи іудеєм, я взяв золото у позику, отже, ставши християнином, я не повинен його повертати.

Будую такий силогізм: із зміною суті одне стає іншим за своїм буттям; але оскільки суть є невидимою і тому духовною, за духом же християнин зовсім змінюється і стає іншим, — отже, той, хто взяв гроші у позику, будучи іудеєм, не повинен платити, ставши християнином. Але мені здається, ти виступаєш проти мене з сотнею сотень твоїх парнокопитних; тому, наслідуючи Теренцієвого Тразона, я буду обережним і не під кінець, як він, а з самого початку, подібно до боягузливого Полонія, заберуся в куток і здалека пущу в тебе свою стрілу.

Бувай здоров, альфо софістів!

Осел серед софістів Григор[ій] 316

54

[Харків, місцевий; вересень — жовтень 1763 р.] / 982 /

Mi Michaël, macte virtute!

Tres adeo Christi miles sibi conspicit hostes,

Cum quibus assiduo bella gerenda videt.

Primus es huic hostis, tu simia, munde, fucata;

Tu, quem dux noster pulchra sepulchra vocat.

Alter blanda caro mulier, quae tempore nullo

Ad mala desistit solicitare virum.

At reliquis gravior cacodaemon tertius hostis,

Stultitiae genitor, qua venit omne malum.

Eja tyro Christi, gladium tibi cude! memento,

Militiam vitam hanc esse memento jugem.

Tuus veteranus commilito Greg[orius] Sabbin.

Мій Михайле, хвала тобі!

Трьох ворогів бачить воїн Христа,

З ними йому завжди доводиться воювати.

Перший ворог його — ти, нарум’янена мавпо, ти, світе,

Який наш вождь називає прикрашеною труною.

Другий ворог — знадливе тіло жінки,

Яке завжди спокушає мужчину до зла.

Третій і останній ворог, ще небезпечніший, — злий демон,

Батько глупоти, від якої походить всяке зло.

Ну, молодий воїне Христа! Куй собі меч!

Пам’ятай, що наше життя — це безперервна боротьба.

Твій старий військовий товариш Григ[орій] Савич.

55

[Харків, місцевий; травень — червень 1763 р.] / 921 /

Salve, benevolentissimum animal mi Michaël!

Inveni portum, spes et fortuna valete!

Sat me lusistis, ludite nunc alios.

Elegans in primis distichon hoc vel hoc nomine videri potest, quod usurpatum est a doctissimo, quisquis ille fuit, viro, qui errores Жилблазовы eloquentissime planeque homerice descripsit; nec dubito quin tibi quoque sit placiturum. Id nos jambicis exercitationis gratia sic reddidimus:

Iam tango portum, spes vale fortunaque:

Lusisse sat me, ceteros nunc ludite. 317

Conabimur vertere etiam dimetris, si aspirarint musae:

Portus recepit me in sinum

O spes vale fortunaque:

Me desinatis ludere,

Nunc ceteros jam ludite.

Sed tentemus alternis quoque ludere; tu, τi philomuse, musas invoca, qui illis litare soles, si forte faverint:

Jam me quietus portus in sinu fovet,

O spes vale fortunaque!

Nolo esse lusus amplius vobis, sat est:

Nunc ceteros jam ludite.

Minimum abfuit, quin hallucinaremur. Verum optimus est error, ubi in discendo erratur. Saepeque malum bonum est. / 922 / Quid? Satne tibi videor luisse poenam? Quas, ais, poenas? Quia heri non praestiti, quod promiseram, quamquam quidem sub conditione tanquam praescius promiseram. Invisi enim sacrificum ДоментЂевскаго Gregorium, hominem mihi amicissimum, et cujus ingenium vehementer ато, ut nihil interim dicam de dotibus ejus, nihil de eruditione. Ergo quae eramus tecum heri praesentes cum praesente disserturi, licet alia fortassis erant futuram, quam hic sunt, tamen, ut quomodocunque pensaremus illam ’απροσηγορίαν, haec tibi impraesentiarum alacres valde ac laeti illivimus. Ceterum cum Nicolao nostro ut colloquar secretum de vestra simultate, cape tempus. Confido fore, ut vos rursum reconciliem. Quid dulcius amore et concordia? Novi simplicissimum tuum innoxiumque ingenium, sed tamen amicorum errata dexteritate corrigere aut ferre, si leviuscula sunt, debemus.

Tuus Greg[orius] Sabbin.

Здрастуй, найдоброзичливіша істото, мій Михайле!

Я знайшов гавань, прощайте, надія і щастя!

Досить ви бавились мною, бавтеся тепер іншими.

Цей виключно витончений двовірш запозичений у того невідомого автора, який, хто б він не був, досить красномовно і детально описав гомерівським віршем [Жилблазовы] блукання, я не сумніваюся, що він і тобі сподобається. Задля вправи ми передали його ямбічними віршами так:

Я вже доходжу пристані, прощай, надіє і щастя;

Ви досить бавились мною, бавтеся тепер іншими.

Спробуємо тепер передати це також віршами подвійного розміру, якщо це буде до вподоби музам: 318

Пристань прийняла мене в своє лоно,

Надіє і щастя, прощайте!

Перестаньте грати мною;

Тепер вже грайте іншими!

Але спробуємо також дати це віршами, що чергуються: ти мій любителю муз, поклич їх; можливо, вони допоможуть тобі:

Мене вже зігріває в своєму лоні спокійна пристань;

О надіє і щастя, прощайте!

Не хочу бути більше вашою іграшкою, досить.

Тепер вже грайте іншими.

Я боюсь, що наробив помилок. Але найкраща помилка та, яку допускають при навчанні. Часто зло є добром. Чому? Чи думаєш ти, що я достатньо спокутував провину? Яку провину? — запитаєш ти. А ту, що я вчора не був, як обіцяв, хоча й з умовою, ніби я наперед знав, коли давав обіцянку. Бо я був у священика Григорія [ДоментЂевскаго], людини до мене вельми прихильної, характер якої я дуже люблю, не говорячи вже про його здібності і вченість. Отже, те, про що ми вчора мали намір говорити віч-на-віч, доведеться замінити іншими темами. Щоб якимось чином компенсувати нашу розмову, яка не відбулася, я написав тобі дуже швидко і з охотою оце все, беручи до уваги дані обставини. Далі щодо того, щоб поговорити окремо з нашим Миколою про вашу сварку, то почекай трохи. Обіцяю вас помирити. Бо що солодше від любові і згоди? Я знаю твою дуже просту і лагідну вдачу, проте помилки друзів ми повинні уміти виправляти або зносити, якщо вони не серйозні.

Твій Григ[орій] Савич.

56

[Харків, місцевий; травень — червень 1763 р.] / 611 /

Salve, divinarum musarum alumne!

Michaël carissime!

Beatus ille, qui fugit negotia,

Ut prisca christiana gens!

Qui pectus excolit suum virtutibus,

Sanctisque purgat litteris.

Amara cura tale pectus haud trahit,

Nec horror ullus excitat,

Nec dente duro livor A ater exedit,

A Livor pro invidia; haec enim livida est, id est синяя. Nam invidiosi plerunque sunt pallidi, qui color est ex albo et caeruleo mixtus. Прим. автора. 319

Nec est A cupido pessima.

Quietus ergo dulce tempus exigit,

In pace cum coelestibus...

Sed satis sit!

Reversus e ludo, quoniam omnino statueram tecum aliquid non admodum de faece vulgi loqui, protinus excudi hos, respiciens exemplar nostri Flacci. Quid agas? Sic homo sum: nihil mihi dulcius nugis istis. Quodsi quando incido in hominem similium nugarum studiosum, tantum non sublimi ferio vertice sidera. Sentisne, quorsum haec tam putida tendunt, ut idem ait? Te, inquam, innuo, te enim amo, talium nugarum pariter mecum cupidum. Nauta enim nautae, asinus asino et sus sui, ut ajunt, pulcher.

Vale, mi carissime philomuse!

Tuus musarum coalumnus Greg[orius] Sabbin. / 612 /

Heri prehendens nostrum Nicolaum, concessimus in meum musaeum prima, ni fallor, noctis hora. Ego missis omnibus ambagibus, quare, inquam, irasceris nostro Michaëli? Aut cur mihi non communicasti, si quid ille fecit, unde tibi justa esset buccensendi causa? Negavit se tibi iratum esse, licet haberet justas causas: fuisse quidem iratum, sed iram jam posuisse. Quaeso, inquam, quid ille tale fecit? Primum dixit, te aliquando aliquoties illi rescripsisse superbiuscule et arroganter, repudians ejus amicitiam, nolle te talibus amicis uti, similes sibi quaereret: te enim metuere, ne tales socii perducerent in societatem periculi, quod sequeretur maleficia. Deinde narravit te ejus colloquium fugere, licet ipse cuperet tecum fabulari; breviter: sese non admodum tuam amicitiam ambire, si tu recusares. Prope illa omnia in te dixit, quae tu in eum nudius tertius. Hic ego: ut ut, inquam, haec sunt, noli, sodes, irasci. Ille jurare sese nihil in te mali stomachi habere. Sic digressi sumus. Divinavimus, mi Michaël, te ille suspicatus est, qui mihi dixisses de se male; confessus erat. Comici erroris. Mi Michaël, age rriitte ornnia. Ego te quidem extra culpam esse confido; sed tamen saepe imprudenter peccamus in amicos. Haec omnia sunt leviuscula.

Vale!

A Est pro edit. Sic et Horat[ins] Siquid est aniraum, differs curandi tempus etc. Прим. автора.

Здрастуй, вихованцю божественних муз,

Михайле найдорожчий!

Щасливий, хто уникає справ,

Як давнє плем’я християн,

Хто серце удосконалює чеснотами 320

І очищає читанням священних книг!

Гірка турбота не охоплює такого серця,

І ніякий страх не тривожить його.

Твердими зубами не гризе його чорна заздрість А

І не пожирає В препогана хтивість.

В спокої проводить він приємно час,

В мирі з небесними...

Але досить!

Повернувшись із школи, я твердо вирішив докладно поговорити з тобою про пороки черні і зразу ж написав ці вірші, взявши за зразок Флакка. Що поробиш? Така я людина: для мене немає нічого більш приємного, ніж ці дрібниці. І якщо я зустрічаюся з людиною, яка захоплюється такими ж дрібницями, я ледве не торкаюся головою зірок. Чи розумієш ти, куди спрямовані ці манірні вірші, як каже той же поет? Скажу тобі: я натякаю на тебе, бо люблю тебе, а ти, як і я, дуже охочий до цих дрібниць. Бо моряк, як кажуть, хороший для моряка, осел — для осла, а свиня — для свині.

Бувай здоровий, мій найдорожчий любителю муз!

Твій, як і ти, вихованець муз Григ[орій] Савич.

Вчора я зустрів нашого Миколу, і ми зайшли до мого музею, якщо я не помиляюся, о першій годині ночі. Я просто без натяків кажу йому: "Чому ти сердитий на нашого Михайла? Або чому ти не повідомив мене, якщо він зробив щось таке, що дає тобі справедливу підставу для невдоволення?" Він сказав, що не гнівається на тебе, хоч і має для цього

справедливу підставу, що він був сердитий, але перестав гніватися. Питаю, що ж таке зробив Михайло? Спочатку він сказав, що ти декілька разів відповів зарозуміло і зухвало на його листи, відкидаючи його дружбу і заявляючи, що ти не бажаєш мати таких друзів і нехай він шукає собі друзів серед подібних до себе, бо ти боїшся, що такі друзі втягнуть тебе в небезпечну компанію. Потім розказав, що ти уникаєш розмов із ним, хоч він і бажав би побалакати з тобою. Одним словом, він не дуже домагається твоєї дружби, якщо ти відмовляєшся від неї. Він сказав про тебе майже все те, що ти сказав про нього позавчора. Я йому на це говорю: "Як би там не було, ти, товаришу, перестань гніватися". Він заприсягнувся, що ніякої образи на тебе не має. Так ми і розійшлися. Я висловив здогад, Михайле, що він запідозрив тебе в тому, що ти в розмовах зі мною погано про нього відгукуєшся.

A Livor [синій] замість invidia [заздрість], бо livida означає [синяя]. Адже заздрісні люди переважно бліді, а блідий колір є сумішшю білого й голубого. Прим. автора.

B Est [є] замість edit [їсть]. Так і Горацій: коли що-небудь гризе душу, ти відкладаєш час турбот та ін. Прим. автора. 321

Він це визнав. Комічна помилка! Мій Михайле, залиш все це! Що ж до мене, то я визнаю тебе ні в чому не винним; однак ми часто нерозсудливо грішимо по відношенню до інших. Все це дрібниці.

Бувай здоров!

57

[Харків, місцевий; вересень — жовтень, 1763 р.]

Χαῖρε, ’εράσμιέ μου τέττιξ, καί φίλτατε μύρμηξ!

Μιχαήλ φιλόμουσε!

Cicadae rore pasci dicuntur. Proinde vehementer quadrat in hominem musarum amicum vocari cicadam, cum musica sacra nunc mons δροσοφόρος, nunc fons limpidissimus apellantur. Imo et in arcanis nostris literis saepe mentio fit roris, quale est: роса аермонская etc, pluviae, fontium saepissime, velut "Снійде, яко дождь на руно..." et "Ополчишася синове Iсраилсти при 12 источниках". Hic est ille ros et aqua, quae sitientes potat ac reficit animas. Quarum aquarum cum dilectissimus Christi discipulus Ioannes in euangelio fecisset mentionem, haec addit: "Cie же глаголаше о дусѣ..." etc. Quemadmodum enim ros, graece δρόσος, desuper cadens nihil plane in se pulveris habet, sed merissima ac purissima quaedam aeris sereni lacruma est, ita I. Christi doctrina nequidquam terrae est particeps, sed tota quanta est, spiritalis est, spiritus autem plane asώματος et immaterialis et hinc abstrusissime latet abditus veluti aqua in venis terrae, profanos fugiens oculos; donec percussa petra in fontem et scatebras erumpat. Sed heu! quam pauci sunt οί τέττιγες quamquam plena sunt omnia asinorum, qui turbidam amant nec bibunt, ut tuus ait Aristoteles, nisi prius turbent; quantique greges porcorum, qui fontes oderunt, natura sua, καινόν et coenum quaerunt, humilia amant et palustria, cervosque ad fontes curre...1 / 332 /

Jam et formicae nomen oppido quam competit in verae sapientiae studiosum, sive intelligas formicas nostrates, tritici grana congerentes, sive septemptrionalis Indiae illas auriferas, quod aurum e montium cavernis egerant; quas respiciens divus Basilius sic apud Erasmum nostrum ad suos nepotes loquitur: quicquid ultra necessitatem usus superesset, sive id esset lydia gleba sive formicarum auriferarum opus, hoc magis esse contemnendum, quo minus esset eo opus. Audis in s. scriptura panes nunc hordeaceos, nunc triticeos a Iesu frangi nunc plebi, nunc discipulis. Audis sapientiam vocari nunc margaritum, nunc aurum. Quod sicuti granum tritici e spica excutitur per boves triones, qualis fuit Lucas; sicuti rursum aurum in altissimas terrae latebras abdidit deus. ne porci conculcent, suos 322 autem scrutari jubet. Christus talem tantamque indolem tuam in dies altius promoveat ad gloriam suam porcinis animabus inaccessam!

Vale, amicissime sodalis!

Tuus Gregor[ius] Sabbin.

Здоров, любима моя цикадо і найдорожча мурашко!

Михайле, любителю муз!

Кажуть, що цикади живляться росою. Тому дуже доречно людину, віддану музам, назвати цикадою, оскільки святилищем муз називається то гора росоносна, то найчистіше джерело. Більше того, і в наших священних книгах часто згадується роса, наприклад [роса аермонская] та ін., і дуже часто говориться про дощ і джерело, як наприклад: ["Снійде, яко дождь на руно..."] і ["Ополчишася синове Ісраилсти при 12 источниках"]. Це та роса й вода, що напуває і відновлює спраглі душі. Коли найулюбленіший учень Христа Іоанн згадує про ці води в євангелії, він додає таке: ["Сіе же глаголаше о дусЂ..."] та ін. Подібно до того, як роса, — погрецьки δρόσος?, — яка падає згори, зовсім не містить в собі пилу, а є ніби найчистіша, без домішок сльоза погідного повітря, — так і учення І. Христа зовсім непричетне до землі, а все наскрізь духовне, дух же цілком безтілесний, нематеріальний і тому таємно ховається в недоступних сферах, як вода в жилах землі, невидна для звичайних очей, поки не вирветься у вигляді джерела або живого струмочка з розколини скелі. Та ба! як мало цикад, хоч всюди повно ослів, що люблять каламутну воду і не п’ють, як говорить твій Арістотель, поки не скаламутять води. А скільки стад свиней, які за природою своєю ненавидять джерела, шукають нечистоти і бруд, люблять низькі і болотисті місцевості, тоді як олені біжать до джерел.

Для того, хто вчиться справжньої мудрості, надзвичайно підходить і назва — мурашка, чи то коли мати на увазі наших мурашок, що тягають пшеничні зерна, або відомих золотоносних мурашок Північної Індії, названих так тому, що вони тягли золото з гірських печер. Маючи їх на увазі, божественний Василій у нашого Еразма так говорить своїм нащадкам: "Робити те, що не викликається необхідністю, чи буде це лідійська брила або справа золотоносних мурашок, тим більше не слід, чим менше це потрібно". Ти знаєш із святого письма, як Ісус переламує

то ячмінні, то пшеничні хліби — один раз для народу, другий раз для учнів. Ти чуєш, як мудрість називається то перлиною, то золотом. Вона, як пшеничне зерно з колоса, вимолочується волами, такими, як Лука. Знову, як золото, ховає її бог в найглибших тайниках землі, щоб не зневажали її свині, своїм же велить шукати. Таку 323 і настільки велику твою здібність хай возведе Христос на вищий ступінь до своєї слави, недоступної свинським душам.

Бувай здоров, найдорожчий товаришу!

Твій Григор[ій] Савич.

58

[Харків, місцевий; вересень — жовтень (?) 1763 р.] / 1031 /

Salve mi carissime φιλόχριστε,

Michaël dulcissime!

Haec tua mens si dia facit, nae digna facit se:

Non agitare quidem pulchrius illa valet.

Non incerta facit, sed certo spectat ocello,

Ut miserum ventrem vulgus inane colit!

Saepius haec facias: quid sanctius hocce θεάτρω,

Sic superi vivunt, sic σοφός omnis agit.

Saepius hanc speculam ascendas, licet unde videre,

Colluvies hominum quicquid in orbe gerit.

O me, cum aspicio te talia posse tenellum,

Cum maturus eris gaudia quanta manent?

Accipe quo semper finitur epistola verbo, quo, tibi qui mittit, non caret ipse.

Vale!

Tuus Gregor[ius] Sab[bin].

Здрастуй, мій найдорожчий христолюбцю,

Михайле найсолодший!

Коли твій дух діє по-божому, то це дійсно гідне тебе.

Краще він не може діяти,

Бо не займається дрібницями, а споглядає,

Як легковажна юрба дбає про жалюгідне черево.

Частіше чини так, бо що є святішим за це видовище?

Так живуть боги, так робить кожен мудрець,

Частіше підіймайся на цю вежу, звідки можна бачити,

Що роблять у світі людські покидьки.

О, який я задоволений, коли бачу, що в юності ти здатний так діяти;

Які радощі чекають мене, коли досягнеш зрілості!

Прийми слова, якими завжди закінчується лист: бажаю тобі здоров’я, якого не позбавлений і той, хто тобі посилає цього листа.

Бувай здоров!

Твій Григор[ій] Сав[ич]. 324

59

[Харків, місцевий; 28 (29?) жовтня 1763 р.] / 1061 /

Carissime Michaël!

Vidi spectaculum, e vespertinis precibus vixdum finitis evocatus, idque tum lugubre, tum ridiculum, tum pudendum. Unde, inquis tibi, risus sufficiebat, ubi conclamabatur? aut conclamatum est? An non haec importuna? Tace, carissime, ac paululum me audi. Non ego sum cyclope immanior; imo sentio singularem quandam mihi inesse humanitatem καί τήν φιλανθρωπίαν, sed, crede mihi, suppudebat videre quosdam sane quani muliebriter ululare. Quos, ita me deus amet, in ipso Trojae excidio si tantis tamque femineis fletibus indulgere conspicerem, non sane virtutis eos quidquam habere existimarem. Ergo fugi ex templo, tantum pudorem non ferens, cum viderem ipsos eos lamentari, quorum erat ceteros in hunc modum flentes cohibere. Heu pietas! heu prisca sapientia! Tantisne lacrumis lugere mortem carnalem, quae tantum abest, ut sit fugienda, qui vel paulum sanae mentis habeat, ut omnium periculorum malorumque unicus ac certissimus portus sit putanda? Unde illis haec opinio? Ex s. literis, dices. Sed quonam loco? Animi mortem miseram esse videre licet plus satis in s. libris; corporis mortem usquam mihi legisse / 1062 / explorandam esse haud sane memini, neque in philosophorum scriptis. Si ipse adfuisses, non sane

temperasses a lacrumis. Sed hoc fecisses exemplo aliorum permotus, non rei dignitate. Sic adolescentia semper apud nos corrumpitur exemplis stupidissimorum virorum senumque. O tempora! o mores! Abbas jam expiravit; plebs cursitat plorans; ego rideo et simul lugeo animo. Rideo stultitiam hominum, eandem tugeo.

Vale, mi carissime, ac te quantum potes abducere cura a corruptissimo vulgo!

Tuus condiscipulus Gregor[ius] S[abbin].

Найдорожчий Михайле!

Ледве закінчилася вечірня молитва, як мене викликали, і я став свідком видовища — і видовища сумного, хоча й смішного та ганебного. Звідки, скажеш, у тебе вийшло смішне, коли був загальний плач? Хіба це не дивно? Замовкни, мій найдорожчий, і трохи мене послухай. Я ж не лютіший за циклопа. Навпаки, я визнаю, що мені властива деяка особлива гуманність і людяність, але, повір, мені було соромно бачити, як деякі майже по-жіночому голосили. Якби, господи прости, при самій загибелі Трої я побачив, що люди настільки віддаються жіночому плачу, я, без сумніву, подумав би, що у них немає анітрохи мужності. Тому я втік 325 з храму, бо не міг знести такої ганьби, бачачи, що голосно плачуть ті, яким слід було б інших утримувати від плачу. Де благочестя? Де стара мудрість? Хіба слід такими слізьми оплакувати тілесну смерть, якої зовсім не треба уникати і яку кожний, у кого є хоч трохи здорового глузду, повинен визнати єдиним і найнадійнішим виходом з усіх небезпек і нещасть? Звідки у них така думка? Ти скажеш — із святого письма. Але в якому місці? Що смерть духовна — нещастя, про це можна дізнатися більш ніж достатньо з святого письма, але що тілесну смерть слід оплакувати, я не пам’ятаю, щоб коли-небудь про це читав у святому письмі, а також і в книгах філософів. Якби ти сам був там, то, звичайно, не утримався б від сліз. Але це ти зробив би під впливом прикладу інших, а не з огляду на суть справи. Так юнацтво завжди у нас псується прикладами виключно нерозумних мужів і старих людей. О часи! О

звичаї! Ігумен помер, народ метушиться, плачучи; я сміюся і разом з тим плачу в душі. Сміюся з людської глупоти, її ж оплакую.

Бувай здоров, мій найдорожчий, і, наскільки можеш, намагайся віддалятися від страшенно розбещеної черні!

Твій товариш по навчанню. Григор[ій] Сав[ич].

60

[Харків, місцевий] / 581 /

Carissime adolescens mi Michaël, εῦ πράττε!

Nempe satellitii dux regi proximus esse

Assolet et regis proximus ora videt.

Sic tuus et Michaël princeps dux, proximus illi,

Qui deus est Jacob, adstat et ora videt.

Numinis obtutum porro quisnam aspicit? Audi,

Dilectus Christi discipulus quid ait;

Πᾶς ‘ο ‘αμαρτάνων ου μήποτε ‘ώρακεω

Αυτόν, ουδ’ ’έγνω αυτόν…

Quo magis hanc terram fugiens peccata relinques,

Hoc propior poteris numinis ore frui.

Τάς μέν βιοτικάς ’έβω ’έκβαλλε μερίμνας.

’Άγιός ’εστ’ ‘όντως γαῖαν ‘ο καταφρονῶν.

Macte nova virtute dei: sic itur ad astra;

Quid tibi cum terra? Nil habet illa boni.

Abjectis curis, quibus ardet futile vulgus,

Verus es, ὦ Μιχαήλ, aemulus angelicus:

Sed, Michaël! vis excellentia dona dei? Ergo

Eximius vulgi temptor ut esse queas,

’Άκουε τά ’από καρδίας. / 582 / 326

*

Sed accipe ista quoque, non de summis, ut ajunt, labris.

Angelus est in carne quidem, sed spiritus ille est;

Carne latet Christus, sed deus ille tamen.

Temne voluptates, et eris mihi magnus Apollo:

Imo raihi princeps ille στρατηγός eris.

Crede tamen, liced haut capis haec, et postea dices

Mendacem aut fuero magnus Apollo tibi.

Vale, cariss[ime], as angelicum diem angelice transige!

Σός συμμαθητής Γρηγόριος ὁ Σάββιν.

1763, nov[embris] 8.

Illa heri, haec mane πεποίηκα.

Найдорожчий мій юначе Михайле, будь щасливий!

Начальник варти найближчий до царя

І найкраще бачить його обличчя.

Так і твій верховний вождь Михайло найближчий до того,

Хто бог Іакова.

Він стоїть поруч нього й споглядає його лице.

Але хто ж ще бачить божественний лик?

Слухай, що каже улюблений учень Христа:

Хто грішить, той ніколи не бачить

І не знає його...

Чим більше ти, уникаючи земного, позбудешся гріхів,

Тим ближче споглядатимеш лице божества.

Облиш земні турботи!

Будь справді святим.

Вітаю тебе з новою чеснотою! Так досягнеш вічної слави.

Що тобі до землі? На ній нема нічого доброго.

Відкинувши турботи, якими живе легковажна чернь,

Ти станеш справжнім суперником ангелів,

Адже ти, Михайле, прагнеш найкращих дарів божих?

Щоб ти міг нехтувати звичаями черні,

Вислухай, що скажу тобі від щирого серця.

Тільки сприйми це не поверхово.

Ангел — у тілі, але він є дух,

У тілі ховається Христос, але він є бог.

Зневажай насолоди — і будеш для мене великим Аполлоном,

Навіть більше того — великим полководцем.

Та повір, хоч ти цього не зрозумієш: або назовеш мене 327

Брехуном, або я стану для тебе великим Аполлоном.

Прощай, найдорожчий, і день ангела проведи по-ангельськи!

Твій товариш по навчанню Григорій Савич.

8 листопада 1763.

Перший вірш я написав вчора, другий — сьогодні вранці.

61

[Харків, місцевий] / 641 /

Carissimo Michaëli pacem in domino!

In lucem me nocte parens hac edidit olim,

Hac coepi vitae pnma elementa puer.

Altera nox post orta fuit, qua, Christe deus mi,

In me natus erat spiritus ille tuus.

Nam mea frustra genitnx enixa fuit, ni

Tu genuisses те, o lux mea, viia mea!

Reversus in museum meum a quodam amico ac memoria recolens natalem meum, coepi simul cogitare, quam plena malorum vita est mortalium, ut mihi quidem haud quaquam absurde divinasse videantur, qui dicerent, puerum recens natum ideo statim incipere plorare, quod jam tum

tanquam praesentiret, quantum calamitatum agmen semel ei in vita esset subeundum.

Haec animo solus volvens, non putavi sapientis esse hanc noctem, qua quondam natus ploraveram, poculis aut id genus noxiis nugis dedicare atque auspicari; sed parum abfuit, quin nunc quoque solverer in lacrumas, considerans, quam miserum animal sit homo, cui scintilla lucis Christi non affulgeat in cimmeriis his mundanae stultitiae tenebris. / 642 / Ταῦτα ’εννοῶν hos versiculos feci, tibique egregio amico communicandos esse judicavi, partim quod diu jam nostro more nori sumus collocuti ac prope ’απροσήγοροι sumus, licet animo te quidem quotidie conspicio, partim quod admonendum araicissime putavi, ut omnibus vulgaribus nugis relictis tanto ardentius eum ambiamus, in quo sunt omnes thesauri τῆς σοφίας quique solus, amicus nobis factus, omnes vitae hujus amaritudines edulcare potest, dicens: ’εγώ ειμί μεθ’ ‘υμῶν, καί ουδείς καθ’ ‘θμῶν.

Vale, omnium cariss[ime]!

Tuus συμμαθητής Greg[orius] Slcovoroda]

Novembr [is] 22, 1763, noctu. 328

Найдорожчому Михайлові мир у господі!

Колись у цю ніч мати народила мене на світ.

В цю ніч з’явилися перші ознаки мого життя.

Другої ночі, Христе, боже мій,

В мені народився твій, святий дух,

Бо даремно народила б мене мати,

Якби ти не народив мене, о світе, мій, життя моє!

Повернувшися до свого музею і згадавши про день свого народження, про який нагадав мені один друг і власна пам’ять, я почав думати про те, як сповнене злигоднями життя смертних. Мені здався зовсім не безглуздим чийсь здогад, ніби щойно народжена дитина зразу ж починає плакати тому, що вже тоді вона ніби передчуває, на які лиха доведеться їй колись наражатися.

Міркуючи про це на самоті, я вирішив, що непристойно мудрецю ту ніч, коли він, народившись, почав плакати, відзначати келихами чи якимось іншим безглуздям; навпаки, я і тепер мало не заплакав, думаючи про те, яке це нещасне створіння людина, котрій у цьому кімерійському мороку мирської глупоти не блиснула іскра світла Христового. Думаючи про це, я склав ці вірші і вирішив послати їх тобі, моєму чудовому другові, почасти тому, що ми уже давно не вели між собою бесіди так, як у нас заведено, і стали майже мовчазними, хоча душею я тебе щоденно споглядаю; почасти тому, що я мав на увазі найдружнішим способом нагадати тобі про те, що ми повинні, залишивши всі звичайні і низькі дрібниці, тим палкіше линути до того, в кого є всі скарби мудрості і який один лише, ставши нашим другом, може усолоджувати всі прикрості цього життя, говорячи: я з вами, і ніхто проти вас.

Бувай здоровий, найдорожчий з усіх!

Твій товариш по навчанню Григ[орій] С[авич].

Листопада 22, 1763, вночі.

62

[Харків, місцевий; кінець листопада 1763 р.] / 1071 /

Salve, mea voluptas, Michaël dulcissime!

Nempe, ut ajunt homines, tantum est paradisus amoenus,

Dulciter ut solus vivere possit homo.

Quidam, quidnam sit sapientia vera rogatus,

Esse tibi socium dixit et esse parem.

Sic 1 paradisus erit sapienti quaelibet ora,

Quaelibet urbs, tellus quaelibet atque domus.

Haec, o mi carissime, prandens scripsi, nihil minus patiens, 329 quam solitudinis taedium; quod nunquam eram facturus, si in illud τῶν συμπόσιον venissem. Ingenue tibi fateor homini ingenuo nihil esse gravius, quam opiparum convivium, praesertim ubi μωρόσοφοι primas tenent. Nunc felix sum et haec ridens post principia, ut ajunt, scripsi ad te, quem praesens praesentem spectasse ac locutus esse mihi videtur.

Vale, mi anime!

Tuus συμμαθητής Γρεγώρ[ιος] Σ[αββίν] 2.

Здрастуй, моя радосте, найсолодший Михайле!

Як кажуть люди, рай настільки прекрасний,

Що в ньому приємно жити людині на самоті.

Хтось з мудреців на питання про справжню мудрість

Відповів: бути собі союзником і собі рівним.

Так, для мудреця раєм стане будь-який берег,

Будь-яке місто, будь-яка земля і будь-який дім.

Це, мій дорогий, я написав за сніданком, страждаючи не від чого іншого, як від нудьги самотності. Цього не сталося б, якби я пішов на той відомий бенкет мудреців. Щиросердно тобі признаюся, що для благородної людини ніщо не є таким важким, як пишний бенкет, особливо коли на ньому перші місця займають пустомудрі. Тепер я щасливий і, посміявшися врешті-решт з цього, написав тобі, кого я ніби бачу перед собою і з ким ніби говорю.

Бувай здоров, моя душе!

Твій товариш по навчанню Григор[ій] С[авич].

63

[Харків, місцевий; кінець листопада 1763 р.] / 371 /J

Salve, adolescens animo meo carissime!

Michaël εθγελέστατε!

Nisi rae fallit animus, sentio rursum cooriri in me invidiam, tum propter meam tecum amicitiam singularem, tum ob dicta quaedam, quae a me solent dici in ludo graecanico. Videlicet sic mundus est, ut quod ipse facere nequeat, aliis invideat. Verum probe est, ut illud dicam: πειθαρχεῖν δεῖ θεῶ μᾶλλον, ’ή ’ανθρώποις. Non quaerimus gloriam ab illis, sed τά τοῦ θεοῦ, et mihi aut τό ζῆν ‘ο Χριστός ’ή ’αποθανεῖν. Vici et vincam timorem, patre et ejus filio propugnante. An ego invidiam non feram, cum nostri Abrahamitici majores

haec dicebant olim: ου δυνάμεθα γάρ ‘ημεῖς, ά είδομεν καί ’ηκούσαμεω, ου λαλείν. Qui nondum gaudet pro Christi nomine ’ατιμασθῆναι, is regno ejus haud est dignus. Patiatur, qui volet, in nomine avaritiae aut ambitionis, ego piae vitae gratia nisi hoc tantulum tulero, 330 mollis ac stolidus fuero. Et quo pacto pretiosissimam rem amicitiam nanciscantur, cum illud fugiunt, unde nascitur illa? Ubi unquam inter avaros amicitia? Aut ambitiosos? Ubi calorem invenias omni virtutum igni extincto? Ubi bonus odor in morticina? Vivus sit oportet, si fragrare cupiat: vita nostra deus est, qui nos calefacit ad virtutes, qui nihil amabilius augustiusque. Ferendum est, orandum est, et nunquam praevalebit malignitas sapientiae. / 372 / Cum maxime premimur propter Christum, tum maxime praesentissimeque adest, ut admirabilem in nobis reddat suam virtutem. Tunc enim ad noc propriissime pertinent illa apud prophetam, quibus ‘ο θεός alloquitur athletam id est Jacobum suum, quorum hoc solum memini: "Всы ненавидящіи тебе погибнут..." Proinde consciscant sibi si volent aeternam mortem, nobis autem vitam aeternam. Ego vero longe maximam in me dei clementiam amoremque interpretor, quod me, ne dormitem, in has procellas saepicule injicit. Nae ego exercitatus brevi totum proteram diabolum cum ministris ejus non ferro, sed armis sapientiae, innocentiae, castitatis ac patientiae.

‘Ο θεός τῆς ειρήνης esto tecum ῶ στέφανέ μου!

Tuus Gr[egorius] S[abbinj.

Здрастуй юначе, безмежно дорогий моїй душі,

Михайле найблагороднiший!

Почуваю, якщо не обманює мене моя душа, що знову піднімається проти мене заздрість як з приводу моєї до тебе рідкісної дружби, так і з приводу моїх деяких слів, які звичайно говорю на уроках грецької мови. Очевидно, такий уже світ, що, якщо сам чого-небудь зробити не може, іншим заздрить. Але буде доцільно сказати: краще коритися богові, ніж людям. Ми не шукаємо від них слави, а дбаємо про діла божі, і для мене

Христос — життя або смерть. Я переміг і буду перемагати страх при допомозі отця і його сина. Невже я не знесу ненависті, якщо наші Авраамові предки говорили колись таке: ми не можемо не говорити про те, про що дізнались і почули. Хто не радіє тому, щоб бути приниженим в ім’я Христа, той не гідний його царства. Хай терпить, хто хоче, в ім’я скупості або честолюбства; я ж, якщо заради благочестивого життя не знесу цієї дрібниці, то буду безсилим і дурним. І яким чином ми здобудемо ту найціннішу річ, якою є дружба, якщо будемо уникати того, з чого вона народжується? Хіба коли-небудь була дружба поміж скупими? Або між честолюбними? Де ти знайдеш жар, якщо весь вогонь чеснот згас? Хіба буває хороший запах мертвечини? Хто бажає вдихати аромат, повинен бути живим, життя наше — бог, який зігріває нас для чеснот, привабливіше і 331 величніше яких нічого нема. Треба терпіти, треба молитися, і ніколи зло не буде мати більше сили, ніж мудрість. Чим більше ми терпимо заради Христа, тим ближче він стоїть до нас, щоб зробити чудовою в нас свою чесноту. Тоді і до нас найближче стосуються ті слова пророка, з якими бог звертався до борця, тобто свого Іакова, з яких я запам’ятав лише таке: ["Всы ненавидящіи тебе погибнут..."]. Тому хай вони прирікають себе, якщо хочуть, на вічну смерть, а нас — на вічне життя. Що ж до мене, то я бачу особливу і найбільшу до мене ласку — любов божу в тому, що мене, який не спить, не раз кидали в ці бурі. Після пережитих випробувань невдовзі я зовсім розтрощу диявола з його слугами не залізом, але зброєю мудрості, невинності, чистоти і терпіння. Бог миру хай буде з тобою, вінець мій!

Твій Гр[игорій] С[авич].

64

[Харків, місцевий; кінець листопада 1763 р.] / 1101 /

Salve, mi Michaël, amice carissime!

Jam mihi quoque ‘ο σκορπιίος aculeum intentat ictumque meditatur. Sed quid ego non lubenter debeam ferre, modo tibi tuique similibus quoquo modo prosim incitans ad elegantiores illas musas? Et praeclarum ea est natura rerum, ut quo magis impediuntur, vehementius incitentur, veluti nobilissimum durissimumque μέταλλον, quo magis injecta terra atteritur, eo pulchrius enitescit. Reprimit improbitas ac obluctatur, ut hoc magis mihi lubeat. Porro icti a scorpio, scis, quo φαρμάκω utuntur? Eodem scorpio atterunt vulnus et efficacissime praesentissimeque sanant. Unde in India, ubi scorpionum cubicula velut apud nos cimicum plena, ajunt super mensam semper paratum stare vas, in quo scorpii oleo innatant propter repentinos ictus medicandos. Quod jam ante annos 10 audivi. Ceterum qua parte me aculeo ferire parat, coram dicam. Neque enim toti ictui patemus, muniti durissima testa innocentiae, ac intra hanc contracti. Qua igitur parte petit? Illa qua solet canis, qui scipionem mordet, viatorem laedere non valens. Ridebis, ubi dicam, id quod audivi post sacram vigiliam domi. Ergo mihi cum talibus monstris, dum vivo, est pugnandum? Sic est, cariss[ime] Vita enim nostrum christianorum est militia. Sed si ipse Hercules non sum, at vero Christus nobis multorum instar τῶν ‘ηρώων, sub cujus vexillis militamus.

Vale, mi carissime, καί γραικάς μούσας μετά τῆς ’αρετῆς φίλει!

Tuus γνήσιος Γρεγ[ώριος] Σάβ[βιν]. / 1002 / 332

Accipe, mi amicissime, quod heri didici inter colloquendum a rss. eruditissimo nostro praefecto, cum sermo incidisset de improborum machinatione. Est autem carmen δίστιχον τοῦτο:

Μήτε δόλους ‘ράπτειν, μήτε αίματι χείρα μιαίνειν,

Ψεύδεα μή βάζειν, καί ’ετήτυμα πάντα λέγεσθαι.

Neque dolos suere, neque sanguine manum polluere,

Mendacia non dicere, et vera omnia dicere.

Quod nos versiculis reddidimus sic:

Ne fabricato dolos, nec sanguine pollue dextram,

Vana loqui fugito, veracia dicito cuncta.

Здрастуй, Михайле, мій найдорожчий друже!

І мені вже скорпіон готує жало і замишляє мене вжалити. Але чого я не знесу з радістю, тільки б бути корисним тобі і подібним до тебе, заохочуючи вас присвятити себе красним музам? І природа прекрасного така, що чим більше на шляху до нього зустрічається перешкод, тим більше до нього тягне, на зразок того найблагороднішого і найтвердішого металу, який, чим більше треться об землю, тим прекрасніше виблискує. Неправда гнобить і протидіє, але тим сильніше моє бажання боротися з нею. Далі, чи знаєш ти, якими ліками користуються ужалені скорпіоном? Тим же скорпіоном натирають рану і дуже надійно і швидко виліковуються. Тому в Індії, де у житлах повно скорпіонів, як у нас блощиць, кажуть, на столі постійно стоїть напоготові посудина, в якій скорпіони плавають в олії і служать для лікування на випадок укусів. Про це я чув ще 10 років тому. Проте я відверто скажу, в яку частину він збирається ужалити мене, бо ми не всюди доступні жалу, тому що захищені найміцнішою бронею невинності і нею прикриваємося. В яку ж частину він мене жалить? В ту ж, що й собака, який кусає палицю, не маючи сили завдати шкоди подорожньому. Ти будеш сміятися, коли я тобі розкажу про те, що я чув дома після всеношної. Отже, мені все моє життя доведеться боротися з цими потворами? Це так, мій дорогий. Наше християнське життя — це військова" служба. Але якщо я сам не Геркулес, то Христос є для нас зразком багатьох героїв. Під його знаменами ми боремося.

Бувай здоров, найдорожчий, і люби грецькі музи разом з доброчесністю!

Твій справжній друг Григ[орій] Сав[ич].

Вислухай, мій милий, про що я вчора дізнався від нашого преподобного і найученішого префекта, коли йшлося про підступність неправедних. Ось такий двовірш: 333

Не плести інтриг, не плямити кров’ю рук,

Не говорити брехні і висловлювати всю правду.

Віршами ми це перекладаємо так:

Не умишляй зле, не плямуй правиці кров’ю,

Уникай говорити брехню, говори тільки істину.

65

[Харків, місцевий; кінець листопада — поч. грудня 1763 р.] / 1111 /

Cariss[ime] Michaël, fortis esto!

Natatorem tuum δήλιον vix adminiculo lexici intellexi. Proinde par pari retulisti, id est ’αντί αινίγματος aenigmate percussisti. Sed quid tuus velit sibi carcinus? an poeta est tam perspicuus, quam in narrando ‘ο πίθηκος; sed aliquid inaudivi de illo et te et me. Dixi rss. p. praefecto. Risit satis. Tu quid? nonne despondes animum? Ego vero mihi vehementer gratulor, quod tam κακίστοις displiceo.

Crede mihi, laus est displicuisse malis. Sine ringantur, rumpanturque, tu tuam viam honestatis pertinaciter urge, cetera ne pili quidem facito, ac tanquam ranas palustres contemnito. Si sese ipsos oderunt et quotidie occidunt, quid postulas, ut aliis bene faciant? Nihil illis miserius; et tu beatus,

es quorum improbitate abutitur ‘ο θεός ad tuam utilitatem. Fortassis non tam libenter nostra uteremur familiaritate, si nihil per illos esset impedimenti. Naturam quo magis sistas, plus incites.

Vale καί ’ανδραγάθεε!

Σός Γρηγώριος ‘ο Σαβ[βίν].

Ubi veneris, aenigma praesenti solvam... Heus! parce valetudini; quid a mensa curris mox ad stu...1

Найдорожчий Михайле, будь мужнім!

Твого делоського плавця я ледве зрозумів за допомогою словника. Таким чином, ти на рівне відповів рівним, тобто за загадку ти побив мене загадкою. Але що має означати твій рак? Можливо, поета так само легко зрозуміти, як мавпу, коли вона розповідає. Зрештою, дещо, що стосується тебе і мене, я зрозумів. Сказав преподобному отцю префектові. Він немало сміявся. Ну, а як ти? Не занепав духом? Я ж принаймні дуже задоволений тим, що не подобаюсь таким мерзотникам.

Повір мені: похвально не подобатися поганим. Чи лихословлять вони, чи обурюються, ти вперто продовжуй іти шляхом добра, а іншому не надавай ніякого значення і зневажай 334 їх, як болотних жаб. Якщо вони самих себе ненавидять і щоденно вбивають, то як же ти станеш вимагати від них, щоб вони іншим робили добро? Нема нічого жалюгіднішого, ніж вони, і ти щасливий, що їх злобу бог обертає на твою користь. Можливо, і ми не з такою приємністю відчували б близькість один до одного, якби не зустрічали протидії з боку таких людей. Чим більше ти гальмуєш природу, тим більше її збуджуєш.

Бувай здоров і будь хороброю людиною!

Твій Григорій Савич.

Коли прийдеш, загадку відгадаю при тобі. Гей, послухай! Бережи здоров’я, навіщо від столу зразу біжиш до...

66

[Харків, місцевий; кінець листопада — поч. грудня 1763 р.] / 381 /

Carissime Michaël, salve!

Intolerabili invidia oneravit te nostra ‘ομιλία καί συνουσία, quam quod tam generose fers, multi admirantur; ego autera agnosco sincerum tuum in nos amorem, qui malis livorem odiumque vulgi tolerare, quam convictu colloquioque nostro carere. Proinde licet scio semper τό κάκιστον θηρίον comitari generosa facinora solere, veluti fumus ignem, nos tamen tui miseret, qui dignus es triplo redamari. Certum igitur est calamo abstinere in posterum nec quidquam literarum ad te missitare cedendumque multitudini existimavi, ne quid incautus laedere possim eum, de quo illud potest usurpari: amicus certus in re incerta cernitur.

Tu quoque desine ad nos schedulas dare tuas mellitas, donec sedetur tumultus iste flammaque odii desidat. Durum quidem hoc, sed quid amori est intolerabile? Malo mihi esse peius, ut tibi sit melius. Absens igitur cum absente tacite colloquemur. Tu interim nostra leges, quae ad te per annum dedimus, si voles et si quid ibi dictum vel paulum ad bonas illas literas aut ad virtutem conducibile, memor interim, non semper τόν Δία pluere.

Θαρσεῖν χρή, φίλε Βάττε ταχ’ αύριον ’έσσετ’ ’άμεινον. Fidere, Batte, decet; melius cras forsan habebit.

Valedico tibi, carissime!

Tuus animo ‘ομιλητής Γρηγώρ[ιος] ‘ο Σαβ[βίν]. 335

Найдорожчий Михайле, здрастуй!

Наш зв’язок і близькість поклали на тебе тягар нестерпних заздрощів, який ти несеш з такою мужністю, якій багато хто дивується. Отже, я бачу твою щиру любов до мене, коли ти вважаєш за краще терпіти заздрощі і ненависть черні, ніж припинити наші зв’язки і наші бесіди. Тому, хоч я і знаю, що найлютіший звір звичайно завжди слідує за благородними вчинками, як дим слідує за вогнем, мені, однак, жаль тебе, бо ти заслужив того, щоб тобі відповідали потрійною любов’ю. А втім, в дальшому прийдеться утриматись від писання тобі листів. Я вирішив поступитися перед юрбою, щоб як-небудь через необережність не зашкодити тому, до чого можна віднести слова: вірний друг пізнається у нещасті.

Ти також припини посилати мені твої чарівні листи, поки не заспокоїться це збентеження і не затихне полум’я ненависті. Це тяжко, але чого не може перенести любов? Я волію, щоб мені було гірше, аби тобі було краще. Будемо, отже, мовчки вести розмову, як відсутній з відсутнім. Ти ж тим часом перечитай ті мої листи, які були адресовані тобі протягом року, — якщо ти цього хочеш і якщо що-небудь сказане там хоч трохи здатне сприяти корисним знанням і доброчесності, пам’ятаючи при цьому, що Зевс не завжди посилає дощ.

Треба бути мужнім, любий Батте, можливо, завтра стане краще.

Бажаю тобі здоров’я, найдорожчий!

Твоєї душі співбесідник Григорій Сав[ич].

67

[Харків, місцевий; кінець січня — поч. лютого 1764 р.] / 1011 /

Χαῖρε, φιλτάτων φίλταήε

τιμιώτατε μοῦ Μιχαήλ!

Mitto tibi strenam, tu arripe pileum; assero te manu prehensa... Quorsum, inquis, strena, cum non sit novus annus? Et an sine pileo erat Michaël? Venit, heus! audi me! Venit post multas una serena dies.

Novus tibi mihique annus est, cum novum atque Saturnium est tempus, cum Κρόνου τόν βίον vivimus hodie: nonne igitur dignum est mittere strenam? Et an non pileum habes? Revoco te ad pileum, inquam, id est ’ελευθερίαν. Sed tu non modo pileum, verum etiam zonam astringe lumbis tuis. Et arripe τήν ‘ράβδον sive scipionem sive sceptrum, ut fecit Israël exiens de Aegypto, ac ede non agnum, sed caseum hunc, linquens execrabilem terram Barbajanam et liberatus in novam. Gaude, caris— 336sime! et nobis quam ocissime rescribe. Haveo literulas tuas plusquam mellitissimas, quibus hactenus privatus fui. Tu cum Zacharia salve τήν σιωπήν.

Tui desideratissimus Greg[orius] Sab[bin]. / 1012 /

Diplomate Alexandri Magni involvi strenam, diplomate dato de libertate slavonicae olim genti, si credere fas est, quod optimum est omen.

Vale! Salve!

Здрастуй, найдорожчий для мене з найдорожчих, найдорогоцінніший Михайле!

Посилаю тобі новорічний подарунок, хапай шапку; оголошую тебе вільним, взявши за руку. Що за новорічний подарунок скажеш ти, коли Нового року немає? І хіба без шапки був досі Михайло? Так, Новий рік пройшов, вислухай мене. "Після ряду днів настав один ясний день".

Для мене і для тебе — Новий рік, бо новим є і Сатурнів час, бо сьогодні ми живемо життям Кроноса, то хіба не личить послати подарунок? І хіба немає в тебе шапки? Закликаю тебе до шапки, тобто до свободи. Але ти не тільки одягни шапку, пов’яжи поясом чресла свої. І візьми палку, або жезл, або скіпетр, як це зробив Ізраїль, виходячи з

Єгипта, і споживай не агнця, а цей сир [який я тобі посилаю], залишивши прокляту Барбаянську землю, і будь вільним у новій землі. Радій, найдорожчий, і мені якнайшвидше відпиши. Прагну листів твоїх більше, ніж тих найсолодших листів, яких я досі був позбавлений. Ти разом з Захарією поруш мовчанку.

Дуже прагну до тебе. Григ[орій] Савич.

Подарунок я загорнув у грамоту Александра Великого, яку, наскільки цьому можна вірити, було дано, щоб забезпечити свободу слов'янському народові, що я вважаю доброю ознакою. Прощай! Бувай здоров!

68

[Харків, місцевий; лютий — травень 1764 р.] / 461 /

Salve, θησαυρέ μου, Michaël pretiosissime!

Narrabo tibi quaedam, si non utilia, certe non turpia. Facessat enim turpitudo a nobis omnis! Post sanctam λειτουργίαν heri invitatus forte praeteriens a quodam sum monacho, homine non ex eorum quidem numero, qui laicos lascivia superant, sed tetrico, ac solitudinis unice amante et sobrietatis, καί φιλοβίβλω. Is laetus me 'εκδεξάμενος coepit queri de morbo, quem nec ipse, utpote et internum et nuperum, nosset. Dum quaeritur 337 genus morbi, narrat ille se olim habuisse uxorculam et liberos, deinde summo dolore amisisse omnia. Sese ex illo tempore semper petere solitudinem, turbam sibi esse odiosam. Nam post mortem eorum se quidquam laetitiae sensisse nunquam meminisse. Ne plura persequar, cognovi illum, a daemonio τῆς λύπης summe excruciari, quem vulgo melancholicum vocitant. Hoc, inquit, tristior fio, quod et mihi simile fatum fore conjicio. Hic ego. quomodo quaeso? Daemonium, ait, ter imo quater allisam terrae, me et socru mea spectante exanimavit uxorculam. Et causam postea repetiit, unde daemonium esset ingressus. Uterque nostrum, ait, summopere sumus

perterriti ex domus incendio. Hinc daemon in illam introiit metus vulgo переполох. / 462 /

Dum consulo homini, probe ipse perii. Coepi consolari, ad me invitavi, offero vinum, recusat. Dum quaerimus causam colloquii, de molestiis murium coepi ipse queri, perrodi ab ipsis supernum solum, penetrare in cubiculum. O pessimum, inquit, προγνωστικόν. Breviter: ex colloquio plurimum mihi de suo daemonio participavit. Ut enim τό πνεῦμα τῆς πορνείας ’έχων facile impuris salacibusque dialogis transfundit in familiarem, sic mihi iste suum spiritum; adeo refert, quocum consuetudinem quotidianam habeas, quem audias. In verbis unius cujusque spiritus sive bonus sive malus latet. Quae duni haurimus, spiritum imbibimus. Τό οῦν δαιμόνιον τῆς λύπης mire coepit me cruciare, nunc mortis metu, nunc malorum in posterum eventuum; coepi enim protinus hariolari sic: hoc fecerant mihi mures Perejasloviae, et ejectus sum cum maximo dolore e seminario, ergo etc. Sic in domo ejus (μυριάδα exemplorum suppeditavit) factum erat, et mortuus est. Atque hoc modo, mellitissime Michaël, toto me die sophista 1 daemon ille execuit et huc allusi dicens tibi heri: "Нѣчто мнѣ печално было". Rogasti: "Как?" "Было, — inquam, — нѣчто". Digressis vobis heri, ubi obdormivi, in insomnio me persequitur daemoniacus; effugio, te aggreditur; tibi dum succurro, rursum in illum incido impetum ejus in me derivans ac / 471 / vix salvatus sum. Exoritur alius somnium, sed tutius et sanius nimirum, ut opinor, jam mente ad pristinum statum redeunte. Visus sum confidenter ire cum pretiosissima et artificiosissima lancea argentea ad aulam quandam magnificam, satellitibus in statione stantibus passim adeo, ut tamen nemo me auderet impedire. Ubi ad pulchram portam aulae est ventum, rogant me quidam, ut certos aliquot poetae (non memini cujus) interpreter et commenter versus, ad propellendum taedium facientes. Occepi, et maximam vim lacrumarum effudi, clamans: "Кто мнѣ даст море слез?". Quae, inquam, insania hos a poetis petere praeterito deo? Si ubique deus est, si in hoc vitro (testam 2 vitrum de terra tollens) est deus, si nusquam non est, "аще в нем живем и..." etc, quid petis aliunde solatium et non ex te ipso, qui omnium 338 creaturarum es optima? Et similia. Hic somno solutus protinus incinui: "Водна звѣра во утробѣ" etc. Deinde laetus valde sum factus. Et an non tibi videor fuisse in visceribus marinae belluae si ’Αποκαλυπτικός звѣр est diabolus?

Certe diabolum existimo inter alias affectiones τήν λύπην; cum quibus spiritibus pulchrum et dulcissimum puto mihi dimicare.

Vale, carrissime! ac mihi commilito esto.

Tuus Gregor[ius] S[abbin]. / 472 /

Rescribe tria verba, quando enim vidi tuos? 3

Здрастуй, мій скарбе, найдорогоцінніший Михайле!

Розповім тобі про дещо, якщо і не про корисне, то і не про ганебне. Хай залишить нас все ганебне. Вчора після святої літургії мене по дорозі запросив до себе один чернець не з тих, які в розпусті перевершують мирян, а людина похмура, любитель самотності і тверезості, книголюб. Він з радістю мене прийняв і став скаржитися на хворобу, якої він і сам не знав, оскільки вона внутрішня і з’явилася недавно. Пояснюючи, що це за хвороба, він розповідає, що в нього колись була дружина і діти, потім, на превелике своє горе, все втратив. З того часу він завжди шукає самотності, юрба стала для нього нестерпна. Після їх смерті він не пам’ятає, щоб коли-небудь відчував радість. Коротше кажучи, я зрозумів, що його страшенно мучить демон печалі, який звичайно називають бісом меланхолії. "Я тим смутнішим стаю, — каже він, — чим більше думаю, що і мене чекає га ж доля". "Яким чином?" — питаю я. "Біс у присутності моїй і моєї тещі повалив на землю мою жінку і позбавив її життя". І далі вказав причину, чому напав біс. "Обоє ми, — сказав він, — дуже перелякалися, коли горіла наша хата. Звідси в неї і вселився демон страху, по-народному [переполох]".

Даючи поради цій людині, я сам ледве не пропав. Я почав його заспокоювати, запросив до себе, дав йому вина, але він відмовився. Шукаючи теми для розмови, я став скаржитись, що миші не дають мені спокою, вони прогризли підлогу і залізли до моєї кімнати. "О, це дуже погана прикмета!", — сказав він. Одним словом, своєю розмовою він

передав мені більшу частину свого демона. Бо як той, хто має дух блудливості, своїми нечистими і хтивими розмовами легко передає цей дух своєму ближньому, так і він мені передав цей дух. Дуже важливе значення має, з ким щоденно спілкуєшся і кого слухаєш. Поки ми їх слухаємо, ми цей дух в себе вбираємо. Таким чином, демон печалі став надзвичайно мене мучити — то страхом смерті, то страхом нещасть, які мають статися. Я прямо став міркувати таким чином: переяславські миші були причиною того, що мене викинули з великими неприєм-339ностями із семінарії, значить... і т. ін. Так було в домі такого і такого (він навів безліч прикладів), — і незабаром той і той помер. Таким чином, найдорожчий Михайле, весь день цей софіст-демон мучив мене, і я на це натякав тобі вчора, сказавши: ["НЂчто мнЂ печално было"]. Ти спитав: ["Как?". "Было"], — відповів я. — ["нЂчто"]. Коли я ліг спати, після того, як ви вчора розійшлися, уві сні мене стало переслідувати бісеня. Я втікаю, воно нападає на тебе, поки я допомагаю тобі, воно на мене нападає, я вислизаю — і ледве врятувався. Снився мені і інший сон, безперечно, заспокійливіший, як я думаю, здоровий, який свідчить про те, що розум повертається в звичайний стан. Мені снилося, що я з надзвичайно цінним, мистецьки оздобленим срібним списом впевнено іду до якогось розкішного палацу, причому на варті всюди стоять охоронці, які слідкують за тим, щоб мені ніхто не насмілився перешкодити. Коли я дійшов до прекрасних дверей палацу, мене якісь люди почали просити перекласти і прокоментувати декілька віршів поета (не пам’ятаю якого), які служать для того, щоб розганяти нудьгу. Я почав і пролив багато сліз, вигукуючи: ["Кого мнЂ даст море слез?"]. Яке, говорю я, безумство вимагати цього від поетів, минаючи бога! Якщо бог всюди, якщо він присутній і в цьому черепку (при цьому я підняв черепок з землі), якщо він існує всюди ["аще в нем живем и..."] та ін., то для чого ти шукаєш розради в інших місцях а не в самому собі? Адже ти є кращим з усіх створінь. Тут, прокинувшись, я відразу заспівав: ["Водна звЂра во утробЂ"] та ін. Після цього мені стало дуже весело. Чи не здається тобі, що я був у череві морського звіра, якщо апокаліптичний [звЂр] есть диявол. А дияволом я між іншими станами духу вважаю печаль. Я сподіваюсь, що з цими духами я чудово і з завзяттям борюся.

Бувай здоров, найдорожчий, і будь моїм товаришем у боротьбі!

Твій Григ[орій] С[авич].

Напиши три слова, коли я побачу тебе?

69

[Харків, місцевий; друга половина червня 1764 р.] / 341 /

Carissime Michaël!

Cogita, utrum placet genio tuo custodire per vacationum spatium judicis filium ceterosque; sin minus, poteris aleam jacere, atque aulicam delibare vitam. Hinc multa capies commoda. Primum dulcius vives in sequentem annum in scholis diversatus apud alios; solet enim taedium oboriri eodem diu loco moranti. Deinde consules etiam crumenae. Denique hoc 340 quoque adde, satisfacies obstinatis istis cordibus. Hac tamen lege, ut tibi liberum sit remeare mature theologiae graecisque litteris operam daturo. Alioquin quae haec dementia aurum carnale anteponere auro bonarum literarum sapientiaeque Christi? Si hanc conditionem accipient, non repugnabo tuis commodis, quae ubique debent meis esse potiora, alioquin non cum verus amicus. Interlm nobis licebit vel raro per literulas colloqui. Abi et arma te non tam propter taedium, quam adversus mundum, custodi animae tuae virginitatem. Abibis enim ex fumo in ignem. Antehac tantum aubisti de mundo, / 342 / nunc videbis. Quod si в Бурлуках, etiam potero facile invisere tecumque amantissimo amantissime coram fabulari. Diu delibera, et semel statue. Σπεῦδε βραδέως. Fortis esse disce. O utinam possim tibi salutare dare consilium! Aliquando tamen necessitati accomodari sapientis est.

Vale, cariss[ime]!

Tibi fideliss[imus] Gregor[ius] Sab[bin].

Quid velis me aut facere tibi aut dicere apud rss. [reverendissimum] p. [atrem] praefectum aut..., rescribe brevissimo!

Найдорожчий Михайле!

Обдумай, чи не згодишся ти під час канікул стежити за заняттями сина судді та інших. Якщо ні, можеш кинути жеребок і зажити двірцевим життям. Прийнявши цю пропозицію, матимеш багато вигод. Насамперед, приємніше буде жити в майбутньому році, навчаючись в різних школах, бо звичайно стає нудно, якщо лишатись довго на одному і тому ж місці. Крім того, подбаєш про гроші. Нарешті, додай до цього, що вдовольниш ці уперті серця. Однак це при тій умові, якщо матимеш можливість своєчасно повернутись, щоб зайнятися богослів'ям і грецькою літературою. В іншому разі, яке безумство тілесному золоту надавати перевагу перед золотом наук і Христової мудрості! Якщо вони приймуть цю умову, то я не буду заперечувати проти твоїх вигод, яким всюди я надаю перевагу перед моїми, інакше я не був би твоїм істинним другом. За цей час у нас буде можливість хоч зрідка вести бесіду листами. Отже, їдь і озброюйся не стільки проти нудьги, скільки проти світу, пильнуй чистоту своєї душі. Адже ти потрапиш з диму у вогонь. До цього часу ти лише чув про світ, тепер ти його побачиш. Якщо ти будеш [в Бурлуках], то я зможу легко навідатись до тебе і з тобою, вельми дорогим мені, віч-на-віч вести приємнішу бесіду. Побільше думай і тоді вирішуй. Спіши повільно. Навчись бути сильним. О, якщо б я міг дати тобі рятівну пораду! Однак 341 у деяких випадках мудрому належить зважати на необхідність.

Бувай здоров, мій дорогий!

Вельми відданий тобі Григ[орій] Сав[ич]

Якщо ти бажаєш, щоб я що-небудь зробив для тебе чи сказав преподобн[ому] отцю префектові.., напиши якомога швидше!

70

[Харків, місцевий] / 271 /

Χαῖρε σφύδρα, θύγατερ Σιών,

κήρυσσε, θύγατερ ‘Ιερουσαλήμ! etc.

Dominus enim tuus, licet est παλαιός κατά ‘ημέρας novus tamen est eo, quod paucissimis ac rarissimis insidet. Neque enim tales animae sunt qualeslibet, quibus tuus rex ille imperat. Sed et ipsae sunt novae, non ligatae spurcis servilibusque cupiditatibus, quales sunt lllae, quas non tuus iste καλούμενος ‘ο ών, sed alius non novus, sed vulgaris regit Χριστός ac nemini non communis, licet totum probe mundum et colluviem hominum moderatur. Sed illae taceant, quae de Edom sunt et de Idumaea: ex malo enim θησαυρῶ mala proferunt, spirantes morticinas. Illam filiam, quam mater Σιών genuit (nolo natas de lacu miseriarum et de limo) pulchram, pulcherrima novaque spirantem haveo audire, gestareque oculis, quae tota spirat θυμιάματα. / 272 / Recens enim et nova fragrantia de spiritu illo exhalat, qui semper est vivus et antiquus tamen diebus. Te amat omnis similis anima, tuosque sequitur gressus, quaecunque et ipsa est ejusdem matris ‘Ιερουσαλήμ filia. At filia Edom licet indignatur, hoc tamen tacite id est serviliter facit, heram te esse probe sentiens et hoc ipso sese servam ostendens. Videt enim ex non vulgaribus non vulgaria admirandaque praemia novam inusitatamque gloriam, cum et rex ipse sit admirandus quia justus et mitis. Ego autemlicet raulta et confuse dixi, nunquam tamen animo non alloquor, nunquam non specto te. Quodsi paulum aversi visi sumus, tanto magis nunc exardescimus. Sed salutare tuis hodie γνησίοιζ te visum fuit, ή ψιλτάτη ψυχή μου τρισπόθητε Μιχαήλ, χαῖρε!

Σός Γρ[ηγώριος] ‘ο Σ[αββίν].

1764, nov[emberis] 8.

"Радій вельми, дочко Сіону,

Проповідуй слово боже, дочко Єрусалима!" та ін.

Адже господь твій, хоч і старий днями, в той же час новий, оскільки він живо мало в кому і рідко в кому. Це зовсім неабиякі душі, якими керує цей твій цар. Вони теж нові, не 342 пов’язані з нечистими і рабськими пристрастями, як ті душі, якими править не той твій, що називається сущий, а інший, не новий, а звичний Христос, не для всіх спільний, хоч він і править майже всім світом і всіма покидьками людства. Але хай мовчать ті, хто родом з Едома і Ідумеї, бо з поганого скарбу вони одержують погане і пахнуть мертвечиною. Але ту дочку, яку народила мати Сіону (я відкидаю народжених з озера зол і бруду), найкрасивішу, сповнену новими пахощами, — її я жадаю почути і побачити, її, яка вся пахне фіміамом, бо вона свіжа і новим жаром дихає від того духа, який завжди живий, хоч давній днями. Тебе любить всяка подібна до тебе душа і слідує твоїм стопам, бо вона і сама дочка тієї ж матері Єрусалима. А дочка Едома, хоч і гнівається, однак робить це мовчки, тобто по-рабському, добре відчуваючи, що ти пані, і тим самим показуючи себе рабою. Бо вона бачить, як з незвичайного походять незвичайні і дивні дари, бачить нову і незвичайну славу, тому що і сам цар гідний подиву, бо він справедливий і лагідний. Щодо мене, то хоч я багато що сказав неясно, однак я завжди з тобою в думках розмовляю і завжди бачу тебе перед собою. Якщо здавалось, що ми трохи були один одним незадоволені, то тепер ще більше палаємо любов’ю. Але я вирішив сьогодні вітати тебе з днем народження. О найлюб’язніша душе моя, тричі жаданий Михайле, радій!

Твій Гр[игорій] С[авич].

1764, листопада 8.

71

[Харків, місцевий; листопад 1764 р.] / 251 /

Carissime Michaël!

Mitto tibi duas, quas vocant — lapsus sum: tres στροφάς ποιητικάς, aptatas ad modulationem illam, quam dedicimus a degenere illo monachorum Καλλιστράτω. Has concinnavi, ut cum puero uno alterove non soli tibiis caneremus. Porro ne vana essent omnino verba, inserui aliqua de sententia divina planiuscule rudique, ut ajunt, Minerva, quae nos sernper et subinde respicere extrema docet. Nam haec primum in mentem sese obtulerunt, cum circumspicerem. Et mea quidem sententia nec cautus nec prudens nec callidus est putandus, qui hoc identidem non factitat. Hoc veteres sapientes factitarant, et hanc ob causam, ni fallor, Apollo τέσσαρα ὦτα ’έχων, romanus autem Janus δισπρόσωπος fingebatur et pingebatur. Et si offenderis ethnica theologia, vide an non huc pertinet specula illa Habacum aut Pauli illa altitudo et longitudo. 343

Sed vale, carissime, ac nostras in domino nugas boni consule, ut soles. Ad te quando et qua parte diei venire jubes, veniam, sed per puerum significa.

Tuus Gregor[ius] S[abbin].

Найдорожчий Михайле!

Посилаю тобі дві, — ні, я помилився, — три так звані поетичні строфи, підібрані до мелодії, якої ми навчилися від відомого тобі недостойного ченця Каліграта. Я їх склав, щоб мати можливість співати з ким-небудь із хлопчиків, а не лише виконувати цю мелодію на флейті. Потім, намагаючись, щоб слова не були зовсім беззмістовними, я надав їм деякого релігійного змісту у стилі, як кажуть, простонародної мудрості, яка нас учить оглядатись завжди і раз у раз на наслідки. Останнє прийшло мені насамперед на думку, коли я підшукав потрібні слова. І, по-моєму, не можна вважати обережним, розсудливим того, хто

не діє так само. Це практикували і давні мудреці, і, якщо не помиляюсь, з цієї причини Аполлона зображали і малювали з чотирма вухами, а римського Януса — дволиким. А якщо ти не гребуєш, язическьким богослов’ям, то зверни увагу, чи не сюди також відносяться відомі дзеркала Аввакума або висота і довжина Павлова.

Але бувай здоров, найдорожчий, і прийми прихильно в господі, як це ти звичайно робиш, наші дрібнички! Коли і в який час накажеш прийти до тебе, прийду, повідом через хлопчика.

Твій Григорій С[авич].

72

[Харків, місцевий; жовтень — листопад 1762 р.] / 281 /

Salve, anima mihi carissima,

mi Michaël!

Questus es heri de quodam male in te animato. Quid agas? Sic est hominum vulgus, ambitiosum, iracundum, philautum et, quod pessimum, est mendax et invidum. Non potes tibi ne unicum quidem amicum parare, quin simul duos tresve acquiras inimicos, ut verissime dictum sit, eum, qui inimicos non haberet, ne amicum quidem possidere. Vulgarium rerum mercatura, si felicior sit, movet invidiam, nedum bonus emptus amicus. Sed stultissimum genus hominum amicos emere ambit, nec nomisma habere curat. Quod autem est nomisma, quo amici comparantur, didicisti ex Plutarcho: "Divinum munus est virtutis indoles ceteraeque pulcherrimae dotes, quae pelliciunt ad amorem; has nemo sibi largiri potest: dei est haec gratia; 344 quibus cum sunt privati, restat, ut invideant, ad naturalem infelicatatem novam ex sese fabricatam addentes, puta animi vitiositatem, usu comparatam. Indigni igitur sunt, qui amentur, non tam propter naturae injuriam, quam quod id, quod parca manu a deo acceperunt, depravant, non

contenti sorte, sed invidi et obmurmurantes". Hi sunt, qui irascuntur tibi et oderunt, queruli, lividi, ostentatores tamen, ne videantur carere, clam conscii sunt paupertatis suae, et exeduntur. Hos tu fuge, nec in sinum admitte. Saluta illos, loquere humane, et, si res postulat, juva, sed ut vulgum, non ut amicos fideles.

Quodsi me quaeris de quibusdam, videor mihi perspexisse juvenem bonum esse Jacobum Правиц., non lividum, simplicem, verae doctrinae avidissimum, dotibus suis contentum, ad honestatem plane natum, mitem, humanum l. Haec sunt quae me pellexerunt in ejus amorem. Talis ingenii videtur esse et Basil. Bilozor. Quamdiu tales putavero, amavero tam diu.

Vale, dulcissime! et nos redamare perge!

Tui amantissimus Gregor[ius] Sab[bin] 2.

Здрастуй, найдорожча мені душе,

мій Михайле!

Вчора ти скаржився на одного з неприхильних до тебе. Що ж робити? Така людська чернь: честолюбна, дратівлива, самолюбна, і, що найгірше, брехлива й заздрісна. Ти не можеш знайти жодного друга, не знайшовши разом з ним двох-трьох ворогів. Як дуже вірно сказано, що той, хто не має ворогів, не має також і друга. Торгівля звичайними речами, якщо вона вдала, викликає заздрощі, тим більше придбання друга. Але безмірно нерозумний людський рід бажає купувати друзів і не турбується про те, щоб мати для цього гроші. Що це за гроші, при допомозі яких здобуваються друзі, — ти знаєш з Плутарха: "Задатки чеснот та інші найпрекрасніші властивості, що закликають до любові, — це божий дар; їх ніхто не може здобути, вони — ласка божа. Коли люди їх позбавлені, їм лишається тільки заздрити, додаючи до природного нещастя нове, створене самою людиною, тобто порочність душі, яка створюється під впливом звички. Таким чином, люди не гідні любові не

стільки з несправедливості природи, скільки тому, що одержані ними від бога скромні здібності вони псують і, незадоволені своєю долею, заздрять, ремствують". Такі ті, які на тебе гніваються і тебе ненавидять, вони вічно скаржаться, заздрять, хваляться, щоб не показати свого убозтва, яке вони в глибині душі усвідомлюють і яким мучаться. їх ти уникай, не товаришуй з ними. Вітай їх, говори ввічливо і, якщо потрібно, допомагай їм, але як звичайним знайомим, а не як вірним друзям. 345

Тому що ти мене питаєш про декого, то, мені здається, я переконався, що Яків Правиць[кий], — юнак хороший, не заздрісний, простий, дуже жадібний до істинної науки, задоволений своїми здібностями, від природи по-справжньому порядний, м’який, людяний. Це ті якості, що спонукали мене полюбити його. Такого ж складу, як мені здається, і Василь Білозер. Поки я їх вважаю такими, до того часу їх любитиму.

Прощавай, найдорожчий, і постарайся любити мене взаємно!

Вельми люблячий тебе Григорій Сав[ич].

73

[Харків, місцевий; липень 1766 р.] / 211 /

Ex Plutarcho

"De animi tranquillitate":

"Existimabam divites ego, Phania, non gemere noctu, carpere soporem suaviter".

Post:

Est ergo vitae consanguinea molestia.

Vitae haec adest molli, clarae vitaeque adest,

Inopique consenescit vitae... (Menander).

Sed veluti timidi, inter navigandum nausea correpti, melius se habituros putant, si in lintrem e lembo, rursumque inde in triremem escendant nihil agentes, quia bilem et raetum secum transferunt: ita, vitae mutationes non tollunt ex animo id, quod aegre facit ac perturbat. Id autem est imperitia rerum, judicii inopia et impotentia atque inscitia recte utendi statu praesenti. Haec sane tam divites, quam pauperes jactant, coelibes conjungesque; ob haec forum fugitur, rursus molestum est otium; ob haec produci in aulis volunt, producti statim aegre ferunt.

Ob inopiam (iudieii) morosi sunt, quibus est male.

Aegrotis et uxor molesta est, et medicum incusant, et lectulus displicet, et de amicis

Gravis est, qui venit, abiens parit molestiam. / 212 /

Morbo autem fugato aliaque facta temperie, qui heri amylum, ova, panem e cribrata farina respuebat, hodie cibarium panem cum nasturtio alacriter et suaviter edit. Eodem modo recta ratio quodvis vitae genus, quamlibet mutationem reddit facilem. Exempla: Alexander mundos alios desiderabat, at Crates, pera et pallio instructus, vitam tanquam festivitatem quandam per jocum et risum exigebat. 346

Sicut igitur calceus una cum pede non in diversam partem convertitur, sic animi affectio vitam sibi conformem reddit. Non enim consuetudo, ut quidam dixit, vitae modum facit jucundum, sed prudentia optimam parat vitae rationem. Ergo fontem tranquillitatis animi in nobis situm expurgemus et

excolamus, ut externa etiam tanquam familiaria non cum molestia nobis usurpentur.

Nil est quod irascere rebus scilicet.

Non ira curae illis tua est; bene huic erit,

Qui rebus obtingentibus recte utitur.

Id ergo est primo exercitatione perdiscendum, ut quo pacto is, qui canem ferire lapide cum voluisset, icta noverca dixit: "ne sic quidem, inquit, jactus lapis male cecidit", ita nos quoque ea, quae nolentibus nobis fortuna obtulit, alio transferre sciamus. / 221 /

Actus in exilium Diogenes ne hoc quidem male: philosophari cepit.

Zeno Citiensis, audita navi oneraria, quam unicam reliquam habebat, una cum mercibus vi fluctuum obrutam ac submersam, laudo, inquit, tuum factum, o fortuna, quae nos in palliolum et porticum redigis.

Quid obstet, quo minus ista imiteris? Obeundo magistratu impegisti? vives postmodum ruri rerum tuarum satagens. Ambiens principis amicitiam repulsus es? vives periculorum ac negotiorum liber. Accidit per calumniam vel invidiam exsibilatio aliqua et infelix successus? Secundo vento ad musas et academiam navigare licet, quod fecit Plato post naufragium amicitiae cum Dionysio. Ac profecto ad parandam animi tranquillitatem multurn conducit illustres viros considerare, qui eadem qua nos fortuna aequo animo sunt usi. Inimici stolidos turbant, quorum delicta non persequeris, sed tua te affectione animi obleetabis. Est insani ob amissa dolere, non gaudere relictis. Quid habemus? vitam, valetudinem, solem, otium, loqui, tacere etc.

Eas rationes, quae adversus animi perturbatlones’ auxilio sunt, cordati, ante quam perturbentur, meditari debent, / 222 / ut multo ante praeparatae plus habeant virium.

Eos, qui unum aliquod vitae genus molestia putant vacare, Menander erroris admonet praedictis versibus.

З книжки Плутарха

"Про спокій душі"

"Я вважав, Фанію, що багачі не стогнуть вночі і солодко сплять". Потім:

"Отже, з життям нерозривно пов’язана прикрість. 347

Вона існує і в розпещеному житті, існує і в славному житті,

Але втрачає свою силу в житті бідняка..." (Менандр).

Але подібно до того, як люди боязкі, захворівши під час плавання на морську хворобу, вважають, що вони будуть почувати себе краще, якщо з великого судна пересядуть до невеликого човна, а звідти знову перебираються в тривесельник, нічого цим не досягаючи, оскільки разом із собою переносять жовч і страх, — так і життєві переміни не усувають з душі того, що приносить прикрості і турбує. Таке ж значення має недосвідченість у справах, слабість і безпорадність судження, а також невміння правильно використовувати дійсне становище. Без сумніву, від цього страждають багаті і бідні, неодружені і жонаті, і з цієї ж причини люди уникають публічних місць, з цієї ж причини обтяжлива бездіяльність, з цієї ж причини хочуть здобути доступ в палаци, а, здобувши, відразу ж розчаровуються. "Через нерозсудливість сердиті ті, кому погано". Для хворих і жінка є тягарем, і лікаря вони обвинувачують, і постіль їм не подобається, а щодо друзів, то неприємний їм той, хто приходить, і викликає незадоволення той, хто відходить.

Коли ж хвороба пройшла, стан змінився, той, хто вчора відмовлявся від крохмалю, яєць, хліба з просіяного борошна, сьогодні з апетитом і втіхою їсть простий хліб з кмином. Таким же чином здоровий розум робить легким будь-який спосіб життя, будь-яку зміну. Приклади: Александр прагнув здобути інші країни, а Кратес, маючи тільки торбу і плащ, провадив життя, як якесь свято, серед дотепів і сміху.

Таким чином, як черевик і ступня не обернені в різні сторони, так і нахил душі створює відповідне собі життя. Бо не звичка, як хтось сказав, робить життя приємним, а розсудливість створює найкращий спосіб життя. Тому будемо очищати і берегти закладене в нас джерело спокою душі: для того, щоб стороннє сприймалось без невдоволення, як щось властиве нам.

Не слід з роздратуванням ставитися до обставин,

Бо воно не допоможе; добре буде тому,

Хто правильно використовує існуючий стан речей.

Отже, це правило слід добре засвоїти в першій вправі, щоб, подібно до того, хто кинувши камінь в собаку, влучив у мачуху і сказав при цьому: "однак камінь влучив не так вже й погано", і ми вміли інакше витлумачити те, що, всупереч нашій волі, нам послала доля.

Непогано, що Діоген був приречений на заслання: там він почав займатися філософією.

Зенон з Катіона, почувши, що єдиний корабель, який лишився в нього, був перекинутий хвилями разом з товарами 348 і затонув, сказав: "Хвалю твій вчинок, о доле, ти, що скеровуєш нас до плаща і портика".

Що заважає тобі наслідувати це? Ти зазнав невдачі, добиваючись посади? Зате згодом будеш жити в селі, займаючись своїми справами.

Тобі не вдалось добитись прихильності начальства? Будеш жити вільним від небезпек і справ. Через наклеп або заздрощі виникає якась неприємність або невдача? Можна при попутному вітрі приплисти до муз і в академію, що й зробив Платон після краху його дружби з Діонісієм. І, безсумнівно, здобуттю душевного спокою багато сприяє знайомство з життям знаменитих мужів, які спокійно переносили однакову з нами долю. Вороги тривожать дурнів: не роби таких помилок, як вони, і найдеш втіху у твоєму душевному настрої. Безумцеві властиво жалкувати за втраченим і не радіти тому, що лишилось. Що в нас є? Життя, здоров’я, сонце, дозвілля, можливість розмовляти, мовчати та ін.

Про засоби, які служать нам проти душевних тривог, слід подумати раніше, ніж ми зазнали турбот, щоб, завчасно приготовані, ці засоби мали більше сили.

Щодо тих, які вважають, що існує один який-небудь спосіб життя, вільний від неприємностей, то Менандр у поданих віршах переконує в тому, що вони помиляються.

74

[Харків, місцевий; липень — серпень, 1765 р.] / 31 /

Salve, thesaure mi! Michaël pretiosissime!

Fortassis tibi quoque, o carissime, importunus et molestus his aliquot diebus eram, cum ipsemet mihi displicerem. Nam dum taedeo, dum moereo et irascor, neque adspecto, neque compello te solito nostro more amicissimo, ut haud mirum sit, si aliquid de nobis sinistri suspicatus sis. Sed tamen dolendum erat, mi amice, postea quam avulsus est is, qui erat inter praecipua curarum mearum oblectamenta et solatia. Nemo magis gaudet amicitia, quam ego: hoc unicum meum oblectamentum et thesaurus; quid igitur mirum, si modum in dolendo non tenui? Veniam damus, si quis pretioso

ablato equo lacrumat, aut moestus est, postquam aedes onflagrarunt. Mihi quoque danda est, quod non video et timeo ei, quod mihi amicissimum est. Cum praesertim animus humanus, et is amicus, omnium rerum pretia superat, procul dubio. Si in tutiori loco esset, minus dolerem: nunc aula est fraudum scelerumque taberna. / 32 / Parvula simplexque aetatula est, facillime decipitur, moresque imbibit improbos; expertus sum ipse et tanto magis doleo, et doleo et libet dolere. Quid enim agam in vita? Ubi animus occupetur? 349 Ubi vigeant studia mea? At nihil curare, nihil dolere, non est vivere, sed mortuum esse: cura enim est animi motus, et vita in motu consistit. Alii alia curant, mihi generosos mihique amicos puerorum et juvenum animos curare libet. Sed ubicunque labor, ibi est et requies. Ubicunque cura est, et oblectatio indidem petitur. Curat avarus aurum, dolet aurum, aliquando et delectatur auro, et ut delectetur, curat, curisque exedi gaudet. Ad hunc modum et ego angi ато commodis amicorum, ut aliquando delectatio pariatur: quamquam et nunc quidem jam paritur. Quid enim dulcius, quam amari, quam expeti a bono animo? Quid amabilius ipso amore amici? Nullum ego munusculum amo, si absit amor animique benevolentia. Nihil mihi carius aut dulcius, quam animus mei amans, etiamsi alia absint omnia. Et cura mea, et delectatio, et gloria, dicam et vita, et haec immortalis quidnam? Animus amicus, animus mei amans, animus memoriam mei retinens. Hunc ego malo, quam pyramides, quam mausolea, quam alia regum monumenta. Et quid generoso animo generosius, / 41 / quid magis aeternum? Doleo igitur carissimum Jacobiscum meum, et curo, ut aliquando me quoque amet: quamquam et nunc jam amat. Amor enim amore invitatur: et volens amari, amo ipse prius. Et quis non amet ingenium huius pueri? Jam mihi reputa, quanto miserius dolerem, si tibi, licet non puer quidem ac tanto grandior es, mali quid contingeret. Tui enim gratia (dicam ingenue), tui, inquam, solius jucundissimum meum otium reliqui, fluctibus me commisi, per biennium tantas inimicitias exercui, tantas calumnias, tanta odia tuli. Alioquin nullus antistes aut abbas a dulcissimo meo abstraxisset otio, ut famae, ut valetudinis dispendium paterer, nisi non multo ante eorum pellectationem te conspexissem, nisi prima fronte tantopere animo collibuisses meo. Meministi, opinor, quantopere indignarer, cum abstrahereris a graecis literis, maxime autem, cum pellicereris in aulam, cum praeceptor linguae germ[anae] publicus parum abfuit quin creareris, quantopere, inquam, indignabar? Ut si

leaenae sui catuli aut humanissimae mulieri suus foetus eriperetur. Et sic affectus eram, quod perspiciebam, quam non procul esses a pernicie, si esses aut in aula paedagogus aut linguae praeceptor publicus. Omnes mirabuntur, suspicabantur, inimici autem mei ringebantur, quid esset, quod plus quam germani mei rem curarem. Si igitur Iacobi mei vicem tam doleo, quem amandi tu mihi occasio ansaque extitisti, ei siquid alii es me fructus / 42 / ceperunt, tibi acceptum ferre omnes debent, qui me solus a portu imo amor meus abstraxit tui, quem sic adamavi, ut licet inimicus factus esses, odisse te nequeam, neque quidquam recusare, quod ad tuam pertineat utilitatem... Ego quidem sic me natum video, ut ipsissimis inimicis, in ipsa ira, ubi quid parum blanditiae adspexi, protinus mitescam; jam ubi quem mei amantem esse 350 animadverti, huic prope dimidium dierum vitae meae concederem, si possem et liceret: quamquam quidem, qui pericula lubens amici gratia [subit] 1, videtur aliquo modo vitam suam impendere. Aliquando irasci am icissimis eram, videor, sed heu, quam ista ira non est ira, sed nimius fervor amoris et perspicientia mea, quod plus video quam vos, quid vitandum, quid sit expetendum. Itaque dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus, hoc unum agam, solum hoc curabo, ut omnibus modis ingenuorum animorum amorem in me provocem. Hic meus thesaurus et delectatio et vita et glaria. Amor autem amore provocatur, quem prodit gratia et benevolentia cum virtute conjuncta. Sed tu solus omnium carissimus, nec poenitebit repetere solitudinem meam, licet infirmior sum factus, si te amicum habeo.

Vale, cariss[ime] mi amice!

Tuus Greg[orius] S[kovoroda].

Здрастуй, мій скарбе! Найдорогоцінніший Михайле!

Можливо, й з тобою, найдорожчий, ці кілька днів я був грубий і обтяжливий; тоді я і сам собою був незадоволений. Бо коли я нудьгую, коли я смутний і роздратований, тоді не можу бачитись і розмовляти з тобою, як це ми звичайно робимо, тому й не дивно, коли ти міг подумати щось недобре про мене. Але як не вболівати, мій друже, коли від мене відірвали того, хто був однією з найбільших моїх відрад і втіх. Ніхто

більше за мене не радіє дружбі: це моя єдина втіха і мій скарб; що ж дивного в тому, що віддаючись печалі, я не дотримався міри. Ми вибачаємо тому, хто плаче, втративши дорогого коня, або віддається печалі після пожежі. Треба вибачити і мені, бо я не бачу того, хто для мене найдорожчий, і боюся за нього. Тим більше, що людська душа і друг, безсумнівно, цінніші за все інше. Коли б він був у безпечнішому місці, я менше непокоївся б, але ж він перебуває в панському дворі — кублі обманів і злочинів. Людина в твоєму юному віці недосвідчена, легко піддається обманові і впливові аморальності; я сам маю досвід і тим більше непокоюся — непокоюся і маю право непокоїтися. Бо що мені робити в житті, чим заповнити свій дух, про що піклуватися? Ні про що не турбуватися, ні за що не переживати — значить не жити, а бути мертвим, адже турбота — рух душі, а життя — це рух. Одні піклуються про одне, інші про інше; я ж турбуюся про прихильні до мене, дружні мені душі отроків і юнаків. Але де труд, там і спочинок. Де турбота, там і радощі. Скупий турбується про золото, страждає через золото, але іноді і тішиться золотом і, щоб тішитись, віддається турботам і радіє втомлений турботами. Так і я люблю триво-351житися душею за благополуччя друзів, щоб коли-небудь зазнати також і втіхи, хоч я ЇЇ зазнаю уже й тепер. Бо що може бути солодшим, як коли тебе любить і прагне до тебе добра душа? Що може бути приємнішим, ніж любов друга? Я не люблю ніякого дару, якщо він не пов’язаний з любов’ю і доброзичливістю. Для мене нема нічого дорожчого чи солодшого, ніж душа, яка мене любить, хоч би бракувало всього іншого. А моя турбота, і радощі, і слава, і, я сказав би, життя, при тому вічне життя — що це таке? Дружня душа, душа, що любить мене, душа, що пам’ятає про мене. Її я ціную більше, ніж піраміди, мавзолеї та інші царські пам’ятники. А що є розсудливішим від благородної душі і що більш вічне. Я непокоюся тому за мого найдорожчого Яшка і турбуюся, щоб і він мене коли-небудь також полюбив, хоч він і тепер уже любить. Адже любов викликається любов’ю і, бажаючи бути любимим, я сам перший люблю. А хто не любив би душі цього хлопчика? Уяви собі, наскільки сильніше я непокоївся б, якщо б з тобою, хоч ти і не хлопчик, а дорослий, сталося щось погане. Адже заради тебе, одверто кажучи, заради тебе одного, я залишив мій такий приємний спокій, пустився на життєві хвилі,

протягом двох років зазнав стільки ворожнечі, зіткнувся з такими наклепами, з такою ненавистю. Інакше ніякий архімандрит або ігумен монастиря не відірвав би мене від найсолодшого спокою на шкоду моїй репутації і здоров'ю, коли б значно раніше їх наполягань і вимог я не побачив тебе, коли б з першого погляду ти не полюбився б так моїй душі. Я думаю, ти пам'ятаєш, як я був обурений, коли тебе відвертали від занять грецькою мовою і особливо коли тебе запрошували до панського двору, коли ти мало не зробився викладачем німецької мови, — як тоді, повторюю, я обурювався? Так буває, коли в левиці відбирають її малят або у чадолюбивої жінки віднімають її дитину. І я зазнав цих почуттів, тому що бачив, як недалеко ти був би від загибелі, ставши учителем у панському дворі, або звичайним учителем мови. Всі дивувались, підозрівали, а мої вороги з мене сміялись — в чому справа, чому я піклуюсь про тебе більше, ніж про рідного брата. Тому, якщо мене турбує доля мого Якова, полюбити якого ти сам дав мені нагоду і привід, і якщо я був корисним іншим, то всі вони зобов'язані цим тобі, тобі, котрий один лише витягнув мене з тихої пристані, або, вірніше, любов моя до тебе витягла мене; тобі, кого я так полюбив, що якби ти навіть став моїм ворогом, я не міг би ненавидіти тебе і відмовити тобі в чому-небудь корисному для тебе... Я знаю, така вже моя натура, що, будучи в стані великого гніву, я відразу стаю лагіднішим навіть по відношенню до найлютіших ворогів своїх, як тільки помічаю хоча б незначний вияв прихильності до мене. Як тіль-352ки ж помічаю, що хтось мене любить, я готовий віддати йому половину днів життя мого, якщо б це було можливим і дозволеним, зрештою, хто добровільно заради друга наражається на небезпеку, той певним чином ніби витрачає своє життя для нього. Іноді могло здатися, що я гнівався на найдорожчих мені людей; ах, це не гнів, а надмірна моя гарячковість, викликана любов'ю, і прозорливість, тому що я краще від вас бачу, чого треба уникати і до чого прагнути. Отже, поки я усвідомлюю самого себе, поки душа керує тілом, я буду дбати лише про те, щоб всіма засобами здобути любов благородних душ. Це мій скарб, і радість, і життя, і слава. Любов же викликається любов'ю, яку породжує ласка і прихильність у поєднанні з чеснотою. Але ти мені з усіх найдорожчий, і я не пожалкую

за моєю самотністю, хоч здоров’я моє і стало підупадати, — якщо ти залишишся моїм другом.

Бувай здоровий, найдорожчий мій друже!

Твій Григ[орій] С[коворода].

75

[Звідки — невідомо] "С купянских степов" [до Харкова, перша половина 1767 р.] / 1141 /

Мой любый Друже! 1

Михайло Іванович! Веселись во господЂ!

Молчаніе должно нагородит. Посилаю Вам новую мою пЂсню. А вот она:

БЕЗДНА БЕЗДНУ ПРИЗИВАЕТ

1

Нелзя бездны окиана

Горстю персты забросат,

Нелзя огненнаго стана А

Скудной каплЂ прохлаждат.

Возможет ли в темной яскинЂ В гулят орел,

Так, как в поднебесній край вилетит он отсель,

Так не будет сыт плотским дух.

A Castra sedes, ora [військовий табір, місцеперебування, берег]. Прим. автора.

B Hoc potest dici ‘o ’άδης — locus subterraneus obscurus, angustus [це може бути сказане словом ‘o ’άδης — місце підземне, темне і тісне]. Прим. автора.

2

Бездна дух есть в человѣкѣ

Вод всѣх ширшій и небес. 353

Не насытиш тѣм вовѣкы,

Что плѣняет зрак очес. / 1142 /

Отсюду-то скука внутр скрежет, тоска, печал,

Отсюду неситость, и с каплѣжар паче встал.

Знай: не будет сыт плотским дух.

3

О роде плотскій! Невѣжды!

Доколѣ ты тяжкосерд? A

Возведи сердечны вѣжды!

Взглянь виспр на небесну твердь.

Чему ты не ищеш знат, что то зовется бог?

Чему не толчеш, чтоб увидѣт его ты мог?

Бездну бездна удовлит вдруг.

Haec cantilena non est quidem grandis lapis, sed plane pusillus lapillus, non inutilis ad aedificandam tamen pietatem. Habet certe scintillam intus; non omnino caret acie ad excindendas carnis cupiditates, et aliquantum similis iis silicibus, quibus olim apud iudaeos fiebat circumcisio. Adhaesimus mundo, immersi sumus carni, intricati τοῖς σοφίσμασι τοῦ διαβόλου. Verum si saepius tentemus, est spes fore, ut aliquando eludamus sursumque exiliamus для насищеніа.

[Ця пісня — не великий камінь, а дуже маленький камінець, проте небезкорисний для виховання благочестя. Всередині він, без сумніву, має іскорку і не позбавлений леза, щоб вирізати плотські пристрасті; він трохи схожий на ті кремені, за допомогою яких у юдеїв колись робилося обрізання. Ми прив’язані до світу, ми захопились плоттю, заплутались у софізмах диявола. Проте якщо ми частіше будемо робити спроби, то є надія, що ми коли-небудь з них виплутаємося і піднімемося увись] для насищеніа.

A Recordare vocabule [пригадай слово] χαμαιζήλος [низький, приземкуватий]. Прим. автора.

76

[До Харкова] / 1191 /

Вселюбезнѣйшій друже, Міхайло Іванович!

О істинной Вашей ко мнѣ любвѣ не сумнюся, что она желает о нынѣшном моим знать обращеніи. Моя теперь rusticatio [село] в КурежѢ. In solitudine non solus, in otio negotiosus, in absentia praesens, in jactura integer, in tristitia pacatus. [В самотності не один, в бездіяльності за роботою, у 354 відсутності присутній, при аварії неушкоджений, у смутку задоволений].

Вы всіо понимаете, развѣ in jactura sint; id est 1 растерялся; повѢрте, тол нечаянной выхор вихватил меня с Купянских степов, что, кромѣ ютки да бурки кирейной, ничего не взял. О этой бурѢ послѣ поговорим. A negotiositas [заняття] моя вся состоит... да вѢдь вы ж знаете... в борбѢ с скукою. Если б кто посторонній сіе начитал, без сомнѣніа, сказал бы: чорт тебѣ виноват, если добровольно всѢх дѢл убѢгаешь.

СмѢшніи мнѣ, душа моя, эти умишкы! Оны не разсуждают, что бѢс скукы подобен да и есть он внутренной вихор, кой тѢм бурнѢе поривает, чем легшое перо или очеретину схватит, и чѢм далѢй за легкость свою подаіотся ему, тѢм безпокойнѢе станет, в то время когда імпет по імпетѢ 2 стремителнѢе раждается, разсѢкая, как прах, и обращая без конца 3, как листвіе, вожделѢнія душы, волнующойся и неутвержденной. Что ж это за лѢкарство? Да и, кромѢ того, оны толко по тих мѢст разумѢют скуку, пока она нас принуждает mutare terras alio sole calentus [змінювати землі на ті, які гріє інше сонце], и, желая уврачевать, совѢтуют (ut Horatius tuus ait) multa jaculari brevi aero. Atque istud ipsum est torquieri hoc daemone. [Як каже твій Горацій, багато досягнути за коротке життя. Але це ж саме і означає терзатися цим демоном]. И что есть скука, развѣ неудовольствіе? Коль же она вездѢ по всем розлилась! Non satisfacit tibi tua doctrina? habes hunc daemona. Male me habet, quod parum sum musicus? quod parum laudor? patior plagas et colaphizor? Quod jam sum senex? / 1192 / Quassor, ni boni consulo. Irascor propter improbitatem inimicorum et obtrectatorum? Non illi, sed daemon me inquietat idem. Quid mors, paupertas, morbi? Quid quod ludibria omnibus

sumus? Quod spes evanescit in posterum? His omnibus an non misere anima tanquam venti labro quodam sublata ac turbine exagitata quassatur.

[Не задовольняє тебе твоє вчення? І в тобі сидить той же демон. Мені не подобається, що я не досить музикальний? Що мене мало хвалять? Що зношу удари і ганьбу? Що я вже старий? Не задоволений тим, що мені щось не до вподоби? Роздратований через безчесну поведінку ворогів і ганьбителів? Не вони, а той же біс мені завдає неспокою: а що як прийде смерть, бідність, хвороба? Нас непокоїть, що всі підіймають нас на сміх, що слабне надія на майбутнє? Хіба душа не страждає від всього цього найжалюгіднішим способом, ніби ЇЇ піднімає порив вітру і жене вихор]. Вот, душа моя, как я разумѣю скуку, а не то толко, что вселюбезних моих разговоров не наслаждаюсь. И что блаженнѣе, как в толикой достигти душевной мир, чтоб уподобитись шару, кой всіо 355 однаков, куди ни покоти. Я тебѣ, друг мой, говорю, что нѣт сего божественнѣе и премудрѣе разсужденія, и вопію с твоим тезком, сей шар держащим: "Кто яко бог?".

Ваш вседоброжелателній Гр[игорій] Сковорода.

25 іюня 1767.

Любезному Николаю поклон.

Михайлу Івановичу КовалѢнскому.

77

[Із с. Гусинки до Петербурга. 1787 р. — поч. серпня 1788 р.]

Любезная душа моя!

Радуйся, веселись, дерзай, мир тебѣ да будет ввѣк!

Благодарю благому сердцу за огнедухновенное от тебя письмо твое, а без него вся мнѣ вселенная, в дар приносима, не толко твоя юфта не мила. Внял ли ты сему Павлову слову: "Вас ищу, не ваших имѣній". Хвалит тебя благій во мнѣ дух мой, что, постоянствуя в любви и к нищему моему странничеству / 21 /, обличил, яко ты.., т. е. краеголнаго каменя вижу, что и сам ты не искал во мнѣ ни моих ни плоти и крови, но того единаго, о коем писано: "Слыши, Израиль, господь бог твой посредѣ тебе". Держися убо сего царствующего в нас краеголнаго каменя и кифы, сей среди нас камень есть прибѣжищем для всѣх, да ищет мір индѣ себѣ помощи и утѣшенія, да волнуется во всем мирном потокѣ, се бо есть вся тварь, есть лед и вода непостоянная, но она есть основаніем и надеждою людям безсердечным по писанному: "Рѣка текущая — основаніе их". Ты же, о человѣче божій, бѣгай сих, держися любви. Вся преходят, любви же никогда, вся тебе оставит, кромѣ любезнаго, внутрь тебе сущаго. Се: сей стоит за стѣною нашею, в тюрмѣ нашей он свѣт. Если возволнуется море, если воззыграет плоть и кровь, естли возвѣют смертнаго страха волны, не бѣги искать помощи по улицам и по чужим домам. Вниди внутрь тебе, мимо иди, плоть и кровь твою проиди всю тлѣнь и дрянь — вот тебѣ спасителная пасха. Остави всю гибель, поколь даже доидеши туда, дондеже пришедши, ста верху, идѣ же бѣ отроча; и бысть в мирѣ мѣсто его; он отроча тѣм, что не старѣется, но послѣ крѣпости есть ветхій денми Сампсон. Кричи, / 22 / вопи, стучи, буди, он честолюбив, хочет, чтобы мы его просили, и будто спит, да научит нас наша бѣда, горе, гдѣ искать его. Сей-то проженет тебѣ твои филистимы, запретив мор и вѣтрам. Докажем, надѣяся на сію гавань, что ты правдивый сын... яже есмь... или Варсава, т. е. сын мира, нашедший в смерти моей истину, 356 вовѣки пребывающую, и на ней с Ноевою голубицею упокоющійся безпечно. Да исполнится слово Исаино: "Прозовешися здатель оград, и стези твоя посредѣ упокоиши".

Друг твой Варсава.

[До Петербурга].

Из Ольшанскія Ивановки 1790 года, септемвр[іа] 26-го.

Возлюбленный паче всѣх человѣк, Михаиле! 1

Мир тебѣ, муже божественных желаній!

Мати моя, Малороссія, і тетка моя, Украина, посылают тебѣ в дар малорослую мою дщерь Авигею "Икону Алківіадскую". Прійми ее и, яко Давид, наслаждайся ею. Она не лицем, но сердцем красавица, и вся слава ея внутрь ея. С нею бесѣдуя, бесѣдуеш со мною. Сердце мое в ней, а ея во мнѣ. Она породит тебѣ единаго точію сына, иже есть истое начало.

Род сей лицемѣрный и сластоочесный, ругаясь нарицает бѣсною и буйною. Аз же тя, прежде юношу, нынѣ же обрѣтох тя мужа по сердцу моему. Вся моя дума твоя есть и твоя — моя. Вот единость! Любовь! Дружба!..

Письмо сокращу. Не удерживаю от бесѣды с дѣвою Евою. Только припишу воспѣтую мною в ХарковѢ Харкову пѣсеньку в августѣ:

ORATIO AD DEUM IN URBEM ZACHARPOLIM

Ex hoc Zachariae prophetae grano: "7-m sunt oculi domini..."

Zacharias oculos septem tibi praedicat esse.

Septimus est oculus, Zachariana polis.

His oculis septem tu solus, Christe, pupilla.

Caeci sunt oculi, quando pupilla latet.

O reclude in eam, miseratus, ocellos!

Sic sol verus erit, Zachariana polis.

[Молитва до бога за місто Харків.

З такого зерна Захарія-пророка: "7 очей господа..."

Захарія пророкує, що в тебе сім очей.

Сьоме око — місто Захарія.

Цим семи очам ти єдиний, Христе, зіниця.

Сліпі очі, коли закрита зіниця.

О розкрий свої очі, згляньсь на нього!

Так місто Захарія буде справжнім сонцем]. 357

Сіи очи откроет Авигеа в Захаріевском свѣщникѣ. Tu versus facies slavonicos. [Ти будеш складати слов’янські вірші].

Іаков мой к сей моей "ДщерѢ" простудился. Замарал в ней и мое и кому поднесена имя. Откуду сіе? — не вѣм. Сего ради пересылаю к тебѣ, другу, сей для него списанный список. Уживай, лучше его, себѣ сію твоего лиценціата душу. Аще бог помощь, во слѣд "Авигеи" еще два мои сыночки выправляют крилца и думают к вам летѣть. "Древній м<ы>ір" (пишу ы, ut differat ab illo [щоб відрізнити від того...]: мир) и "Михаил, боряй Сатану". Они рожденны для тебе и посвященны от самых пелен святому твоему духу. Окажет пролог. Будь же им отец и

покров вовѣки! Но потерпим. Снимаются копіи. Оригинал ли прислать? Увижу. До "Дщери" случайно привязалася "Ода" Сідронія езуиты. Благо же! На ловца звѣрь, по пословицѣ. Послѣ годовой болѣзни перевел я ее в Харковѣ, отлѣтая к матерѣ моей, пустынѣ. Люблю сію дѣвочку. Ей! Достойна быть в числѣ согрѣвающих блаженну Давидову и Лотову старость, оных — "приведутся царю дѣвы". Прилагаю тут же, как хвостик, и закоснѣвшее мое к Вам письмишко гусинковское. Нынѣ скитаюся у моего Андрея Иван[овича] Ковалевскаго. Имам моему монашеству полное упокоеніе, лучше Бурлука. Земелька его есть нагорняя. Лѣсами, садами, холмами, источниками распещренна. На таком мѣстѣ я родился возлѣ Лубен. Но ничто мнѣ не нужно, как спокойна келіа, да наслаждаюся моею невѣстою оною: "Сію возлюбих от юности моея..." О сладчайшій органе! Едина голубице моя, бібліє! О, дабы собылося на мнѣ оное! "Давид мелодивно выгравает дивно. На всѣ струны ударяет. Бога выхваляет". На сіе я родился. Для сего ям и пію, да с нею поживу и умру с нею, аминь!

Твой друг и брат, слуга и раб, Григорій Варсава Сковорода — Даніил Меінгард 2.

Число моих твореній

Лучшее значат звѣздки.

1. Наркисс. Узнай себе ***. Первородный плод.

2. Симфоніа библейных слов сему: "РѢх: сохраню пути м[оя]".

3. Симфоніа "Аще не увѣси самую тебе..." и протчая ***.

4. Неграмотный Марко. У Як. Правицкаго.

5. Алфавит мира (о природѣ) ***.

6. Разговор Кольцо *.

7. Древній мыр.

8. Жена Лотова *.

9. Брань Михайлова со Сатаною **.

10. Ікона Алкивіадская ***. 358

11. Бесѣда 1-я: нареченна Сіон.

12. Бесѣда 2-я: Сіон.

13. Бесѣда 3-я: нареченна двое **.

14. Діалог: Душа и Нетлѣнный Дух. У Правицкаго.

15. Притча, нареченна Убогій Жайворонок. У Дискаго.

Переводы

Из Цицерона.

1. О старости. Поднесена Степ. Ів. Тевяшову, полк[овнику].

Из Плутарха.

2. О смерти.

3. О божіи правосудіи *.

4. О храненіи от долгов. Дарена Алекс. Юр. Сошальскому.

5. О спокойствіи душевном. Подн[есена] Яков[у] Мих. Захаржевскому.

6. О вожделѣніи богатства. Завезена в Крым без списка.

7. Езуита Сідронія "Ода о уединеніи" et cetera.

У друга нашего бабайскаго іерея Іяк. Правицкаго всѣ мои творенія хранятся. По мнѣ бы они давно пропали. Я удивился, увидѣв у его моего "Наркісса" и "Симфон: Аще не увѣси..." Я ее, ожелчившися, спалил в ОстрогорскѢ, а о "НаркіссѢ" навѣки было забыл. Просите у его. А я, не точію апографи, но и аутографи раздал, раздарил, расточил.

Non prodesl messis, nisi servit, cura fidelis.

Fons fundit largas, festa reservat aquas 3.

[Не приносить користі врожай, якщо немає доброго піклування; Джерело щедро розливає воду, а посуд її зберігає].

Post scripsi. При "Авигеи" пріймите и "Алфавита — сына". Так дух велѣл 4.

79

[Із с. Іванівни до Петербурга. 2 квітня 1794 р.] / 1091 /

Desideratissime Michaël!

Pax tibi et tuis! 1

Senectus mea dolet, sed sepulchrum corporis dolet, non animus. "Жтну Лотову", уже совершенную, пришлю, аще бог восхощет, через Андрея Ивановича. Пришлю и "Потоп Зміин": et videbis, fortassis et admiraberis. Nam uterque liber tuo nomini est consecratus. Prologos hoc aperit. Feci prologon et in "Narcissum", id est, in librum: "Nosce te ipsum", sed iste veniet suo tempore. Sed quid hoc tandem? Quando tuam cor— 359poris domunculam videbo, in qua meus Michaël habitat? Expectando defessus sum. Celerum semper sum tecum. Neque enirn non ii sumus...2 "Плоть ничто же..."

Vale, carissime!

Tuus et servus et amicus Greg[orius] Daniel Meingard.

Найжаданіший Михайле!

Мир тобі і твоїм!

Старість моя страждає, але страждає тлінне тіло, а не душа. ["Жену Лотову", уже совершенную, пришлю, аще бог восхощет, через Андрея Ивановича. Пришлю и "Потоп Зміни"] і ти побачиш і, можливо, будеш здивований. Адже ж обидві книги присвячені твоєму імені. Обидві починаються прологом. Я зробив пролог і до "Нарцісса", тобто до книги "Пізнай себе самого", але цей пролог прийде в свій час. Однак що ж це таке? Коли я побачу домівку твого тіла, домівку, в якій мій Михайло живе? Від чекання я знемігся. Зрештою я завжди з тобою. Бо ми не ті... ["Плоть ничто же..."]

Бувай здоров, найдорожчий!

Твій і слуга і друг Григ[орій] Даниїл Мейнгард. 360